

UC-NRLF

B 3 937 164

Shir ha-shirim zuta.

אגדת שיר השירים

Agadat Shir ha-shirim

AGADATH SHIR HASHIRIM

EDITED FROM A PARMA MANUSCRIPT

ANNOTATED

AND ILLUSTRATED WITH PARALLEL PASSAGES FROM NUMEROUS
MSS. AND EARLY PRINTS, WITH A POSTSCRIPT ON THE
HISTORY OF THE WORK

BY

S. SCHECHTER, M.A.

READER IN RABBINIC AT THE UNIVERSITY OF CAMBRIDGE

REPRINTED FROM THE "JEWISH QUARTERLY REVIEW"

Cambridge

DEIGHTON BELL & CO.

LONDON GEORGE BELL & SONS

1896

LOAN STACK

Oxford

HORACE HART, PRINTER TO THE UNIVERSITY

BM 517

Z8 S3

TO

DR. MORITZ STEINSCHNEIDER

THE NESTOR OF JEWISH BIBLIOGRAPHY

IN COMMEMORATION OF HIS EIGHTIETH BIRTHDAY

AGADATH SHIR HASHIRIM.

AGADATH SHIR HASHIRIM.

THE following Midrash to the book, *Song of Songs*, is taken from a Parma MS., Cod. De Rossi, 541. It is, to my knowledge, unique; but, unfortunately, the text is very corrupt and defective. Some passages are also misplaced. Still its matter is almost entirely fresh, and it gives us at least the structure or skeleton of that Midrash to the *Song of Songs*, which was used by many of the old authorities, as R. Juda of Barcelona, Rashi, R. Simon, the compiler of the *Yalkot*, R. Moses Tako, R. Abraham b. Maimon, Nachmanides, the unknown author of the *יחוסי הרמב"ם והאמוראים*, R. Machir b. Abba Mari, the compiler of various Hagadic collections to certain prophetic books, and others, but which has been lost to us for several centuries. This assertion could not be satisfactorily proved without giving various specimens of the contents of the Midrash, and thus showing how they corresponded with the quotations of Rashi, R. Simon, etc. This would, however, cause useless repetition. Hence, I intend to publish first the whole of the text, which will be followed by notes giving the parallels and corrections as far as they can be gathered from the cognate literature both in print and in manuscripts; whilst in a postscript at the end I shall try to fix the date of our Midrash, as well as to establish its relation to the so-called Midrash *Chasitha* of the editions and to the rest of the Hagadic literature. I hope that other unknown Midrashic pieces will follow.

In thus beginning to edit materials collected in various libraries in Italy, it is my pleasant duty to express my gratitude to the University of Cambridge, which offered me the means of travelling in the country of Azaryah De Rossi and Samuel David Luzzatto. My thanks are

also due to the Italian Government, which not only opened before me all the treasures I desired to see, but also permitted, on the application of the English Foreign Office, that certain MSS. should be sent to me to Cambridge, where I could examine and copy them with greater ease. In the Vatican Library the same liberality was shown to me, and I feel very thankful to its *Prefetto*. I am likewise under great obligations to all the librarians and to the assistants at the various libraries in which I worked during my stay in Italy, especially so to my friend, Dr. Leonello Modona of Parma, by whose liberality and kind help alone I was enabled to undergo the amount of work which the treasures of De Rossi involve upon the student of Jewish literature, and whose readiness to instruct and to inform is a constant aid to the inquirer, even after he has left this fair country.

- א (109a) שיר השירים • ר' נתן או' מלאכי השרת אמרו אותה •
 שני שיר השירים • המשוררים לפני הקב"ה מלך מלכי המלכים ואומרים
 ק'ק'ק': רבן גמליאל או' הקב"ה אמרה שני' שיר השירים • השיר הנבחר
 מכל השירים • ואמרה האבות והצדיקים והנביאים ומלאכי השרת מי
 אמרה מי שהשלום שלו כנוהג שלום על כל בריותיו: החמה זורחת על
 הצדיקים ועל הרשעים • ועושה שלום בין מלאכיו • שכן הוא או' עושה
 שלום במרומו • הברקים שנוחין מתוך המים והמים אינן מכבין אישן של
 ברקים • והברקים אין שורפין את המים: הרקיע של מים • החמה
 והלבנה והכוכבים והמוזלות של איש רצין ומהלכין ואינן מזיקין זה את
 זה • ואתה מוצא במרכבות פרעה ואיש מתלקחת בתוך הברד שהיו
 מעורבין שניהן כאחת ולא היו מזיקין זה לזה • וכן בהר סיני ברד וגחלי
 איש בארץ אי אפשר ליטור לראות את הארי שהרי שונא לשור • אבל
 במרום השור והארי שניהם במרכבה ושלום ביניהם אוהבין זה לזה •
 שני' ופניהם איש אל אחיו שהיו נוהגין אהבה ורעות נאמר עושה שלום
 במרומו: ר' או' מי שהשלים לבנים מה שקיים לאבות שאו' כי נר
 יהיה זרעך וגו' • בשתי אותיות קיים לו שהוא גואלם ובשבעים גאלם •
 שני' במסות באותות ובמופתים ובמלחמה וגו' • כנגד שבעים שירדו עם
 יעקב במצרים ובשבעים שנתנו לו כנגד שבעים לשונות • שני' יצב גבולות

- עמים למספר בני ישר' • כנגדן נקראו לישר' שבעים שמות • ולירושלם
שבעים ולתורה שבעים כנגד שבעים שמות שנקראו להקב"ה : ד"א שיר 20
השירים אשר לשלמה • ללמדך שכל חכמתו של שלמה שהיא שקולה
כנגד התורה : ר' עקיבא או' אילו לא נתנה בתורה שיר השירים כדאי
הייתה לנהוג את העולם • ומניין שחכמה שקולה כתורה • שנ' חכמה
ומוכר אוילים בו • ומוכר היא (109b) התורה • שמע בני מוסר אביך • ולא
עוד אלא שהקדים חכמה לתורה • שנ' ראשית חכמה יראת יי' • הקדים חכמה 25
לתורה : ר' אלעזר בן עזריה אם אין חכמה אין תורה • אם אין בידך
יראת חטא אין בידך תורה • לפי שקדמה חכמה של שלמה שאמ' עליו
הכת' ויאהב שלמה את יי' שהיתה חכמתו מתנה לשלמה : אחד
משלשה שאמ' להם הקב"ה שאלו אברהם משיח שלמה • א'ע"פ שכת'
שאמ' המקום לאברה' אל תירא אברהם אנכי מגן לך : אמ' אברהם 30
כל בקשותי נתת חוץ מאחד הן לי לא נתת זרע • א"ל הקב"ה הבט נא
השמימה וגו' • למה אמ' לו הקב"ה כה יהיה זרעך • אלא שהראה לו
מזלו של יצחק • מן הכוכבים שמו מזל כה • שנ' שבו לכם עם החמור
ואני והנער נלכה עד כה : והלא אני רואה מזלו של יצחק בין הכוכבים
שהיה אברהם איסטרוולוגים במזלות • ולמה אמ' להם ונשתחוה ונשובה 35
אליכם • אלא שנתנבא אברהם שהם חוזרים הוא ויצחק בשלום מן
המזבח : ד"א למה אמ' נלכה עד כה אלא שנתנבא אברהם על אותו
מקום שעקד עליו יצחק בנו • שעתידין הכהנים לברך ולעמד ופורשין
כפיהם ולברך את ישר' בכה • שנ' כה תברכו את ישר' : ד"א למה אמ'
להם שבו לכם פה עם החמור • שנתנבא על אותו מקום בית הבחירה • 40
שנ' זאת מנוחתי עדי עד • פה אשב וגו' • משיח שהוא בא לגאולת ישר'
מהרה א"ל הקב"ה שאל • שנ' יי' אמר לי בני אתה שאל ממני ואתנה
גוים נחלתך וגו' • אמ' משיח מה הנייה לי במלכות • הואיל ומשוח
מלחמה יהרג • שכן זכריה נתנבא עליו וספרו עליו כמספר על היהודי •
מה הנאה יש לי במלכות ובעושר אם עתיד שישלטו בי איני שואל אלא 45
שתתן לי חיים • אמ' לו המקום כבר נתון לך מה ששאלת (110a) עד
שלא עמדת נתנבא עליך דוד אביך • שנ' חיים שאל ממך נתת לו ולא
חיים בלבד אלא עשר ונכסים וכבוד כשיבא המשיח המלכות פוסקות מן
העולם • והוא טועמין את המות • שנ' והיה יום אחד ליי' לא יום ולא
לילה • יום שהוא מפסיק בין שני עולמות • אמ' לשלמה שאל • אמ' שלמה 50
ונתתי לעבדך לב יודע להבין בין טוב לרע וגו' • להודיע מתנותיו של

- שלמה כמה הן גדולות • נאמר בשלמה וידבר שלשת אלפים משל ויהי
שירו חמשה ואלף • ושיר השירים משובחת מכולם : ר' נחמיה או' אין
דבר שלא אמ' עליו שלמה שיר • שנ' שיר השירים • הרי שלשה שירים •
55 היאך הוא שלשה שירים • שלשה שירים לשבעים דבר שבתורה שלשה
שבעים לישראל • ושבעים לירושלם • ושבעים להקב"ה : שלשה שירים
אמ' כנגד שלשה ימים שנשתמש העולם לאור הטוב עד שלא נבראת
החמה • וכנגד שלשה דברים שהיו קודם בראשית • המים • הרוח •
והחשך : שלשה ספרים כתב • שיר השירים • ומשלי • וקהלת • שיר
60 השירים כתב בקטנתו • ומשלי בילדותו • וקהלת משהזקין • שלש שירים
כנגד שלש מעלות שעלה • בראשונה כתב • ויתן שלמה את הכסף
בירושלם כאבנים : וכת' אין כסף נחשב בימי שלמה כאבנים • וכת' אין
כסף נחשב בימי שלמה למאומה : המעלה השנית • ותרב חכמת שלמה
מחכמת כל בני קדם • וי' נתן חכמה לשלמה : המעלה השלישית • כי
75 הוא רודה בכל עבר הנהר מתפסח ועד עזה • והלא תפסח ועזה נתונות
זו בצד זו • אלא כמה שיצא מתפסח וילך ויקוף את כל העולם כולו עד
שיבא בעזה • כך היה שלמה שולט בכל העולם כולו : וישב שלמה על
כסא יי' למלך • וכי איפשר לישב על כסא יי' • אלא כמה שהקב"ה שולט
מסוף (1106) העולם ועד סופו • כך היה שלמה שולט מסוף העולם ועד
70 סופו : ד"א שלשה שירים אמ' כנגד שלשה ירדות שירד ראשונה שהיה
מלך מסוף העולם ועד סופו • ונתמעטה מלכותו • וחזר להיות מלך על ישר'
בלבד • שכן הוא משלי שלמה בן דוד מלך על ישר' : ירידה שנייה שחזר
להיות מלך בירושלם בלבד • שכן הוא אומ' דברי קהלת בן דוד מלך
בירושלם : הירידה השלישית שמרדו עליו בני ירושלם ולא היה מלך אלא
75 על מטתו בלבד • ולא היה יכול אותו המלך הגדול שהיה אדם מזכיר שמו
על הרוחות שהן זועות ומרתיתות מפניו • חזר להיות מתיירא מהן וגיבורי
ישר' עומדין עליו ושומרין את מיטתו מן הרוחות : שלשה שירים אומ' כנגד
שלישה עולמות : השיר הראשון על שירו של עולם הזה • שהוא על שבע
מינים שנ' שבע ביום הללתיך : שיני על שירו של משיח שהוא על שמונה
80 מינים • שנ' למנצח על השמינית • השלישית על שירו של עולם הבא •
שהוא על עשר מינים • שנ' בנבל עשור זמרו לו : שיר השירים שהוא
שבח על כל השירים : שבעים שמות קרא לישר' ישורון • בכור •
נער • רך • יחי' • כלה • אשת נעורים • יהודים • עברים • אריה • אפרתים •
נחש • אילה • זאב • שור • ראם • כרם • נטע • שעשועים • גן • נעול • פרדס

- 85 מעיין חתום • ידידים נאולים קדשים • ממלכת כהנים • צבאות משרתים • אדונים עליונים אגודה אישים עדה קהל • אילי הצדק תמרה אגוז ענבים תאנה ורימון נחכה סגולה קנה • ציבור בני אל חי אישון עגלה פרה תולעת אם חכמים וגבורים • צדיקים חסידים ישרים קרובים עניים תמימים • הרי שבעים שמות נתפשרו שמות • ישראל' על שם היסורין : ישרון על שם שאמרו שירה על הים נקרא בכור • שנ' בני בכורי ישראל' • נקרא נער 90 כי נער ישראל' ואוהבהו : נקרא רך שכן הוא אֶן דכת' כי בן הייתי לאבי רך ויחיד : נקרא יחיד • שהן יחידים בעולם : נקרא (111a) ילד שנ' אם ילד שעשועים • נקרא אחים ורעים • שנ' למען אחי ורעי • נקרא אהוב • שנ' אהבתי אתכם נאם יי' : נקרא בן שנ' בנים אתם לי' אלהיכם : נקרא עבד • שנ' כי לי בני ישראל' עבדים : נקרא עם שנ' עם יי' אלהי : נקרא גוי • שנ' כי מי גוי גדול : נקרא אם • שנ' ולאמי אלי האזינו : נקרא בת • שנ' הבת השובבה : נקרא רעייתי • שנ' אחותי רעייתי • נקרא רעייתי שהם עושים רצונו של מקום : נקרא כלה • שנ' לבבתיני השם אחותי כלה : נקרא יהודים • על שהם מודים להקב"ה : נקרא עברים שעשו את התורה שנכתב בעבר הירדן : נקרא אריה • שנ' הן עם כלביא וגו' : נקרא נחש • שנ' יהי דן נחש : נקרא אילה • שנ' נפתלי אילה : נקרא זאב • שנ' בנימן זאב יטרף : נקרא שור • שנ' בכור שורו : נקרא ראם • שנ' קרני ראם קרניו : נקרא כרם • שנ' כי כרם יי' ישראל' : נקרא פרדס • שנ' שלחך פרדס : נקרא מעיין • שנ' גן נעול מעיין חתום : נקרא ידידים • שנ' מה לירידי בביתי : נקרא קדושים • שנ' קדושים תהיו : נקרא ממלכת • שנ' ואתם תהיו לי ממלכת וגו' : נקרא משרתים • שנ' משרתי עליון : נקרא צבאות • שנ' יצאו כל צבאות יי' : ולמה נקראו צבאות • שהן חיילותיו של הקב"ה : נקרא אלהים • שנ' אמרתי אלהים אתם : נקרא עליונים ואדונים • שנ' ולקדישי עליונים : נקרא אגודה • שנ' ואגודה על ארץ יסדה : נקרא אישים • שנ' אליכם אישים אקרא • נקרא עדה • שנ' ויאמרו כל העדה : נקרא אילי הצדק • שנ' וקרא להם אילי הצדק : נקרא תמר • שנ' צדיק כתמר יפרח : נקרא אגוז שנ' אל גינת אגוז ירדתי : נקראו ענבים • שנ' כענבים במדבר : נקרא תאינה • שנ' כתאינה בראשי : נקרא רימון • שנ' כפלה הרימון רקתך : נקרא נחלת • שנ' ונחלתי ישראל' : נקרא סגולה • שנ' והייתם לי סגולה : נקרא יונה • שנ' יונתי בחגוי הסלע : נקראו אל בני חי • שנ' יאמר להם בני אל חי : נקרא אישון • שנ' יצרנהו כאישון : נקרא (111b) פרה • שנ'

- כי כפרה סוררה : נקרא תולעת • שנ' אל תראי תולעת יעקב • נקרא
עגלה • שנ' אפרים עגלה משולשת : נקרא אם • שנ' בעטרה שעטרה לו
120 אמו : נקרא חכם • שנ' רק אין חכם : נקרא גיבורים • שנ' גיבורי כח
עושה דברו : נקראו צדיקים • על שם הצדקה שהן עושין • נקרא
ישרים • שהולכין בישרות לבם בדרכי המקום : נקראו קרובים • שנ'
לבני ישר' עם קרובו : נקראו ענוים • שנ' וענוים ירשו ארץ : נקראו
תמימים שהן הוא או' ותמימים יוותרו בה • ושהן תמימים מכל העמים •
125 במעשיהם ובדרכיהם : שבעים שמות קרא לירושלם • ירושלם שלם •
יראה יבוס • גלעד • לבנון • ציון מרומים כסא יי' עיר ישר' • יפה נוף •
ירכתי צפון • משוש כל הארץ בעולה חפצי בה • אבן מעמסה אפרתה
שדה יער מנוחה • אריאל • הר מועד ספה על בתולה כלה אשת נעורים •
רבתי עם רבתי בגוים : שרתי במדינות • עיר חוברה לה בית תפילה •
130 מגדל עדר • שגל מצודה • ידידות • ירושה עיר לא נעזבה • גילה גן עדן •
יי' הר מרום • מקדושים עקרה מוראה הר גבוה עיר היונה • קריה נאמנה
עיר הצדק • גיא חזיון • דלתות העמים • במות נחלה • הר הקודש • הר
חמד • גבעת הלבונה • עיר דוד • הנגב • הר מרום • ישר' שם חדש • אשר
פי יי' יקבנו • עיר דוד • הנגב • הר מרום ישר' • אילו שמות ציון נקרא
135 שלם • ומלכי צדק מלך שלם : נקרא יראה • יי' יראה.....שמתוכה הוא
(רואה עמו ומרחם עליה).....ברא את העול.....לבנון • ההר הטוב הלבנון •
נקר' מרום.....יי' לבדו השוכן • ה נקר' כסא.....ביום • יקראו לירושלם
ה' יי' שמתוכ' יושב' על' (יושב על כסא ומחייב אויבי עמו • שנ' ונקוו אליה
כל הגוים לשם יי' לירושלם : נקרא ים • שנ' יקוו המים מתחת השמים
140 אל מקום אחד • וכמו שקיבל הים כל מי בראשית • כך היא עתידה לקבל
את כל בניה • נקרא עיר דוד • שנ' וילכוד דוד את מצודת ציון היא עיר
דוד • ומפני מה נקראת על שם בשר ודם • אלא שהיה גלוי לפני הקב"ה
שבשר ודם בונה אותה ובשר ודם מחריבה • אבל לעולם הבא היא
נקראת על שמו של הקב"ה • שנ' עיר ציון קדוש ישר' • יפה נוף • שנ'
145 יפה נוף משוש כל הארץ • מה היא שמחתו (112a) של צדיקים כל היא
שמחתו של צדיקים : נקרא הר ציון כשם שמעמדין ציון לקברות להודיע
בין טמא לטהור כך הודעתי לכל באי עולם שהוא ואני זוגם • נקרא ירכתי
צפון • שעתידין כל נכסי צפון ליכנס לתוכה : נקרא קרית מלך רב •
שהיא עירו של מלך מלכי המלכים הקב"ה : נקרא כלילת יופי • שנ'
150 כלילת יופי משוש לכל הארץ • נקרא בעולה • שהיא בעולה שאין לה

פרנס אלא הקב"ה : נקרא חפצי בה • כי לך יקרא חפצי ברה ולא רצך
 בעולה • שכן או' ציון דורש אין לה : חפצי בה • שאני רוצה בה
 מכל המדינות • שנ' אוהב יי' את שערי ציון : נקרא עיר לא נעובה •
 העיר שאינה נעובת מפני לעולם : נקרא גילה • הנני בונה ירושלם גילה
 ועיריה משוש : נקרא בשן הר גבנונים הר בשן : נקרא חדרך • שנ'
 בארץ חדרך שהיא מחרדת למלך שבמרום : נקרא רמה • קול ברמה
 נשמע : נקרא עדן שבניה עתידין ליכנס ולהתעדן בתוכה : ושבעים
 שמות קרא שלמה לתורה ראשית קניין חכמה ומוסר בינה צדק • משפט
 משרים ערמה דעת מזימה לקח ירושה תחבולות משל מליצה • חידה
 תורה יראה ספר הברית מלחמות תמימה טהורה נאמנה מחכימת משיבת
 נפש • מאירת עינים עדות נוצר משמחי לב עומדת לעד • חמודה זהב
 כסף גזית כלי פז טובה פנינים לזית חן ענקים אשורית דבש נופת צופים •
 שמן תורק מגדים שעשועים מועצות אמרי אמת נעימים נחלה מתוקה
 עמוקה ורחבה עטרת אשת נעורים איילת אהבים יעלת חן דודים וחכמים
 חלב עץ חיים • יקרה חרוץ תבואה : ושבעי' שמות נקר' הקב"ה עליון
 רם ונישא נפלא גדול וגיבור • עיוזו הוד והדר • נורא ישר אדיר הצור
 תמים נאמן טוב חסיד צדיק קדוש טהור קנוא ונוקם • נוטר בעל חימה
 נאה צח ואדום • רחוק קרוב איש שומר ראשון אחרון (1126) אריה
 נשר • רועה תפוח מור איטכול יער מגדל שופט מלך מסתתר יוצר בורא
 גומל בונה קורא רוגע יי' אלהים אהיה אשר אהיה שדי הכופר צבי עופר
 האילים • חנון ורחום : נפ"ש ש"ל הקב"ה : נקרא עליון • עליון במרומים
 אלהים שבדין ברא ארת העולם • יי' מרי ארעא מרי שמיא : אדון
 שהוא אדון על כל בריותיו : אלוה שהוא אלוה על כל • שהוא תקיף
 על כל : אהיה אשר אהיה שהוא ואין חוץ ממנו • שדי שאין העולם
 כדוי שברא אותו • רם ונישא כה אמר יי' רם וניש' : נשגב יי'
 כי שוכן מרום : נפלא • לעושה נפלאות גדולות לבדו : גדול אדונינו
 ורב כח : גיבור עיוזו • יי' עיוזו וגיבור • הוד והדר • הוד והדר לפניו •
 נורא • נורא אלהים ממקדשיך : אדיר • אדיר במרום יי' • צור • יי'
 צורי ולא עולתה : נאמן האל הנאמן : טוב • טוב יי' לכל : חסיד •
 כי חסיד אני נאם יי' : טהור • טהור עינים מראות ברע • אש • כי יי'
 אלהיך אש אכלה הוא : קנוא • כי אל קנא הוא : נקום • נוקם יי' ובעל
 חימה • נאה • כי נאה נאה : אה • מי יתנך כאח לי : רחוק • רחוק
 מרשעים יי' : קרוב • קרוב יי' לכל קוראיו : איש • והיה ביום ההוא נאם

- יי' תקראי לי אישי : שומר ישר' • הנה לא ינום ולא ישן שומר ישר' :
 ראשון ואחרון • אני יי' ראשון ואת אחרונים אני הוא : אבי • הלא אב
 אחד לכולנו : אריה • אריה שאנני לא ירא : נשר • כנשר יעיר קנאה :
 תפוח • כתפוח בעצי היער : מר • צרור המר דודי לי : אשכל הכופר •
 עיר • וארו עיר וקדיש : מגדל • מגדל עוז שם יי' : שופט • כי אלהים
 שופט צדק : מלך • כה אמר מלך ישר' : מסתתר • אם אתה אל
 מסתתר • אכן אתה אל מסתתר : יוצר • כי הנה יוצר הרים ובורא רוח :
 מושיע • אלהי ישר' מושיע : גואל • גואל הזק : ישר • ישר יחזו פנימו :
 חנון ורחום • חנון ורחום יי' : צח ואדום • דודי צח ואדום : (113a)
 נקרא הקב"ה שבעה שמות • ובחר בישר' שנקראו שבעים שמות ונתן
 להם את התורה שבעים שמות • והוא עתיד לנחם בירושלם שנקראת
 שבעים שמות : ד"א שיר השירים • עשר שירות הין • שירת אדם • שירת
 אברהם שירת הים שירת הבאר • שירת משה שירת יהושע שירת דבורה
 שירת דוד שירת שלמה דשיר השירים : ושירת לעולם הבא • שירו ליי'
 שיר חדש • ושיר השירים משובחת מכולם • שכל השירים יש מהן תחילתו
 שבת וסופו גנאי • ויש מהן תחלתו גנאי וסופו שבת • השיר שאמרו ישר'
 על הבאר תחלתו שבת וסופו גנאי • האזינו השמים תחלתו גנאי וסופו
 שבת : שיר השירים שבת שבחים • שכל השירים (נאמרו) אמרום נביאים
 בני הדיוטות • אבל שיר השירים אמרו מלך נביא בן נביא נשיא בן
 נשיא : וחכמ' אומ' מהר סיני נתנה : ד"א שיר השירים • כל השירים
 שנאמרו לשעבר נאמר על שם נקיבה • מה הנקיבה ראויה לילד • כך היה
 צופה לפני הקב"ה שאותן שעבודן יולדים שעבודין אחרים : אבל גאולת
 מחר לשון זכר הוא • שנ' שירו ליי' שיר חדש : ד"א שיר השירים א"ר
 אלעזר בן עזריה משל למה הדבר דומה למלך שנתן לנחתום כור חיטים
 ואמ' לו הוצא לי משם עשר סאין סולת חזר ואמ' לו מתוך עשר שש
 ומתוך שש ארבע • כך הקב"ה סילת את הנביאים מתוך התורה ואת
 הכתובים מתוך הנביאים ושיר השירים נסלתה מכולם : ד"א שיר השירים •
 כל השירים שנאמרו לשעבר היו או' את השירה שעל ידיהן הייתה
 הגאולה • לפיכך היו או' שירה לפני הקב"ה עומד לעשות ניצחון לבניו
 הוא עתיד לומר שירה לבניו • מניין או' ששתי שירים אמרו מלאכי הישרת
 אחת בעקידת יצחק ואחת על הים • ביצחק היו מיטורדין (113b) לפני
 מלך מלכי המלכים הקב"ה ואו' יי' אדונינו מה אדיר שמך בכל הארץ •
 ולמה הן או' מלא כל הארץ כבודו אלא שאמ' מלך מלכי המלכים

הקב"ה אם אין לי כבוד בארץ אין שמי בארץ אין שמי במרום • אם אין עמי ממליכין אותי בארץ כביכול אין לי מלכות בשמי המרום • הרי ישר' או' שמע ישר' יי' אלהינו יי' אחד • והם נותנין רשות למלאכי השרת והיו מקבלין מהן ואו' ברוך שם כבוד מלכותו לעולם ועד • הרי לנו שירה אחת בעקידת יצחק • ואחת על הים • כמה שנ' מפי עוללים ויונקים יסדת עוז • לכך נאמר שיר השירים • מלמד ששתי השירים האילו אמרו מלאכי המרום יי' אדונינו מה אדיר שמך בכל הארץ • מפי עוללים ויונקים :

225 (ב) ישקני מנשיקות פיהו • זה עמידתן לפני הר סיני • שאמ' להם משה כך אמ' המקום ואמ' לו מפיו אנו רוצים לשמוע • ואמ' לפני המקום מן התשובה אתה למד הנה אנכי בא אליך בעב וגו' • רוצין אנו לראותו אמ' הקב"ה רוצים אתם לראותי ואני מתאוה לראותכם • שנ' הראיני את מראיך : ד"א ישקני מנשיקות פיהו אילו הדיברות שקיבל משה בראשונה או יכול כל התורה קיבל מתחילה חזר הקב"ה עלה אלי 230 ההרה והיה שם מלמד ששתי פעמים קיבל את התורה : ד"א ישקני מנשיקות פיהו לפי שמצינו מלכי מזרח ומערב נושקין על היד אבל להודיע חיבתן של ישר' שאין נשיקות אלא על פה : ד"א ישקני מנשיקות פיהו באדם שהוא מכובד על המלך והוא מבקש לנושקו על ידו ועל 235 רגלו • אבל בצדיקים ישקני מנשיקות פיהו : אבא שמעון או' העברת ישר' בנחלי ארנון שהשיק ראשי ההרים זה וריצין ראשי שונאיהם : ד"א עברו ישר' את הירדן : ד"א (114a) ישקני מנשיקות פיהו • שתי נשיקות הן אחת בעולם הזה ואחת בעולם הבא • נשיקה בעולם הזה ויפה באפיו נשמת חיים • נשיקה לעולם הבא • ונתתי רוחי בכם וחיייתם : כי טובים דודיך מיין אילו דברי תורה שמ[נחמין] את 240 ישר' • מה היין תנחומין • אף דברי יי' תנחומי' : שנ' תנחומיך ישעשעון נפשי • מה היין כל זמן שמתיישן משתבח • אף דברי תורה כל זמן שמתיישן בגוף משתבחין הן : ד"א כי טובים דודיך מיין זה הלומד תורה בילדותו כיון שנגמל מדדי אמו לתוך התורה : גמולי מחלב זה לזה נאה לדברי תורה עתיקי משדיים • למי שעבדו את העתיקים מדדי אמותם • 245 שנ' ועתיק יומין יתיב : ד"א מה היין אין כונסין אותו אלא בכלי חרס ואין כונסין אותו לא בכלי כסף ולא בכלי זהב • למה שאינו מתקיים בהן • כך דברי תורה אין מתקיימין אלא במי שרוחו דכא : שאל ר' יהושע את ר' ישמעאל היאך אתה קורא כי טובים דודיך מיין • או כי טובים

250 דוֹרִיִּיד • אִמִּי לוֹ רַבִּי יְהוֹשֻׁעַ לֹא קִרְאת כֵּן אֵלֶּא לְשׁוֹם לְשׁוֹן זָכֵר • כִּי טוֹבִים דוֹרִיִּיד: ד"א כִּי טוֹבִים מִיֵּין אִי מַה הֵיִין כֹּל מַה שְׁמַתִּישֵׁן חֶסֶר • יִכּוֹל כֵּךְ דַּבְרֵי תוֹרָה ת"ל

ג) לְרִיחַ שְׁמַנִּיךְ טוֹבִים • כִּשֶׁם שֶׁאֵין הַשֶּׁמֶן חֶסֶר • כֵּךְ אֵין דַּבְרֵי תוֹרָה חֶסֶרִין: ד"א לְרִיחַ שְׁמַנִּיךְ טוֹבִים • מַה שֶּׁמֶן שֶׁל אֶפְרַסְמוֹן רִיחוֹ יוֹצֵא חוּץ מִמֶּנּוּ כֵּךְ דַּבְרֵי תוֹרָה שֶׁמֶן הוֹלֵךְ בְּכֹל מְקוֹם: ד"א לְמַה נִּמְשְׁלוּ דַּבְרֵי תוֹרָה לְשֶׁמֶן • מַה שֶּׁמֶן רִפּוּאָה לְאָדָם וּמִצְחִין אֶת פָּנָיו • כֵּךְ דַּבְרֵי תוֹרָה רִפּוּאָה לְאָדָם: שֶׁכֵּן הוּא אוֹ רִפּוּאָת תַּהִיָּה לְשׁוֹרֵךְ וְעֵנְקִים לְנִגְרָרוֹתֶיךָ: ד"א לְמַה נִּמְשְׁלוּ דַּבְרֵי תוֹרָה לְשֶׁמֶן אִם יֵתֵן אָדָם קוֹרְטוֹב שֶׁל שֶׁמֶן בְּתוֹךְ חֲבִית שֶׁל מַיִם קוֹרְטוֹב שֶׁמֶן יוֹצֵא כִּנְגֵדָן • כֵּךְ מִי שֶׁהוּא מֵלֵא חֲכָמָה דָּבָר הַבְּטָלָה דַּבְרֵי חֲכָמָה יוֹצֵאִין מִלְּפָנָיו לְפִי מַה שֶׁהוּא: 260 ד"א לְרִיחַ שְׁמַנִּיךְ טוֹבִים זֶה חֲזָקִיָּהוּ • (114b) וְדוֹרוֹ שְׁמִשְׁלוֹ לְשֶׁמֶן • שֶׁנִּי וְחוֹקֵק עוֹל מִפְּנֵי שֶׁמֶן • עוֹלוֹ שֶׁל סִנְחָרִיב: ר' דּוֹסְתָא בְר' יֵנְאִי מִשּׁוֹם ר' יֵנְאִי אוֹ לְמַה שִׁילַח הַקֶּב"ה שְׁחִין בַּחֲזָקִיָּה הַמֶּלֶךְ מִפְּנֵי שֶׁשִּׁלַּט בְּזַהְבּוֹ שֶׁל בֵּית הַמִּקְדָּשׁ וּקְלָפוֹ לְתַת אוֹתוֹ לְמֶלֶךְ אֲשׁוּר • לִכְךָ נֹאמַר לְרִיחַ שְׁמַנִּיךְ טוֹבִים: 265 ד"א לְרִיחַ שְׁמַנִּיךְ טוֹבִים הִיָּה ר' חֲדָקָא אוֹ הִרִי אֶת לְמַד שְׁרִיחַ הַצִּדִּיקִים יִפֶּה וְנִיכָר מִשָּׁל רִשְׁעִים • שֶׁכֵּךְ מִצִּינוֹ שֶׁחִכִּיר מִשֶּׁה אֶת עֲצָמוֹת יוֹסֵף שֶׁהִיָּה רִיחוֹ הוֹלֵךְ • וְאֵל תַּתְמָה שֶׁאֵף בַּעוֹלָם הַזֶּה יֵשׁ שְׁמִבְדִּילִין בֵּין עֲצָמוֹת אָדָם לְעֲצָמוֹת בַּהֲמָה בֵּין עֲצָמוֹת יִשְׂרָאֵל לְעֲצָמוֹת גּוֹיִם • וְכֵךְ אֶתָּה מוֹצֵא בִּיצְחָק כִּשְׁנֵשֶׁק לֵיעֶקֶב וְכֵן הוּא אוֹ וִירַח רִיחַ בְּגִדָיו וַיֹּאמֶר רָאָה רִיחַ 270 בְּנֵי כְרִיחַ שְׂדֵה • מִלְּמַד שֶׁהִיָּה רִיחַ יַעֲקֹב נִיכָר מִרִּיחוֹ שֶׁל עֵשָׂו: ד"א דְּרִיחַ שְׁמַנִּיךְ • יֵשׁ שֶׁמֶן שֶׁאֵין לוֹ רִיחַ וְאֵין לוֹ מִרְאָה • יִכּוֹל כֵּךְ דַּבְרֵי תוֹרָה יֵשׁ לָהֶם טַעַם וְאֵין לָהֶם מִרְאָה • ת"ל שֶׁמֶן תּוֹרֵק שְׁמֶךְ • כִּשְׁמֶן שְׁמִרִיקִין אוֹתוֹ מְכַלִּי אֵל כֹּלִי • וְרִיחוֹ הוֹלֵךְ וּמִרְאָהוּ נֹאָה כֵּךְ דַּבְרֵי תוֹרָה: ד"א שֶׁמֶן תּוֹרֵק שְׁמֶךְ כִּשְׁמֶן שְׁמִרִיקִין אִם עֲשִׂית אֶת הַתּוֹרָה שֶׁנִּמְשְׁלָה כִּשְׁמֶן הַטוֹב שְׁמֶךְ הוֹלֵךְ עַד סוֹף הָעוֹלָם הָאוֹמֹת אוֹהֲבִין אוֹתְךָ • עַל כֵּן עֲלָמוֹת 275 אַהֲבוֹךְ • ד"א שֶׁמֶן תּוֹרֵק שְׁמֶךְ עַל כָּל הַשְּׂמָנִים וְהַבְּרָכוֹת שֶׁאִמְרָתִי לִיתֵן לָכֶם לְעִתִּיד לְבָא בִּשְׁבִיל שֶׁהוּא שֶׁהַמְּלָכוֹת כְּמוֹת וּכְשֶׁאוֹל מִדְּחָקִין אֶתְכֶם וּמִבְקָשִׁין לְהַרְגֶּךָ אֶתְכֶם וְלַחֲטִיֵּאֲכֶם לְפָנָי וְאַתֶּם מוֹרְדִין עֲלֵיהֶן וּמִבְקָשִׁין תּוֹרָתִי וּמִקִּיִּימוּן אוֹתִי • וּמִנִּיִן שֶׁנִּמְשְׁלוּ הַמְּלָכוֹת בִּשְׁאוֹל וּבְמוֹת • שֶׁנִּי מִיד שְׁאוֹל 280 אֶפְרָם וּמִמוֹת אֲגָאֵל • וּמִנִּיִן אֵף בְּרוּחוֹת רַעוֹת • שֶׁנִּי אֵהִי דַּבֵּרֵךְ מוֹרֵת אֵהִי קִטְבֵּךְ שְׁאוֹל: וּמִנִּיִן אֵף בְּגוֹבְאֵי • שֶׁנִּי וְהִנֵּה יוֹצֵר גּוֹבְאֵי בְּתַחֲלַת עֲלוֹת הַלֵּקֶשׁ: ד"א שֶׁמֶן תּוֹרֵק שְׁמֶךְ עַל כֵּן עֲלָמוֹת אַהֲבוֹךְ: אֵילוֹ

המלכיות שנקראו עלמות לישר' • ששים המה מלכות ושמונים פילגשים
ועלמות (115a) אין מספר : ד"א על כן עלמות אהבוך • אילו המלכיות
285 שהן רואין אתכם שאתם עושים ויהיו יריאים מלפניכם וכן הוא או' וראו
כל עמי הארץ כי שם יי' נקרא עליך ויראו ממך : ד"א עלמות אהבוך •
העולם הזה והעולם הבא • עשה מצות בעולם הזה ויתן לך שני
עולמות :

ד) משכני אחריו נרוצה • כנסת ישר' או' למי שברא העולם • משכני
290 אחריו נרוצה • אמ' לה אף אני הכתבתי לך על ידי נביא על כן משכתיך
חסד • אלא להודיע שכל ימים שהיתם מסורין ביד המלכיות והיו משעבדין
אתכם הייתי מקצר ימי השיעבוד ומקריב ימי הגאולה • שגלוי לפני שאתם
חוזרין לשעבוד אחר • אבל עכשיו משכתי לכם בהסד את הגאולה • ומי
שתגאלו בפעם הזאת שוב אין אתם חוזרים לשיעבוד מעתה : ד"א משכני
295 אחריו • מי שמשכנו נתון ביד חבירו הוא רץ אחריו שלא בטובתו •
כך נעשו ישר' משכון למי שברא העולם : ד"א משכני אחריו • מסכינין
שבישר' הן עתידין לרצות בין אב לבנים לכך נאמר משכני אחריו
נרוצה • הביאני המלך חדריו • מלמד שעתיד הקב"ה להראות את ישר'
גיני המרום החדרים שברקיע • א"ר יעקב הרי אתה למד מיעקב קום
300 עלה ביתאל ושב שם • מלמד שהראה הקב"ה עלייה למעלה מעלייה
והראה אותו חדרים שבמרום : ד"א הביאני המלך חדריו • אילו חדריו גן
עדן מיכן הן אל כמעשה הרקיע כך מעשה גן עדן • מעשה הרקיע עשו
שורות שורות של אילנות ממודרין ככוכבים • מיכאן הם או' כשם שגלגל
חמה נתון באמצע הרקיע • כך עין חיים נתון באמצע גן עדן • כשם
305 שהקיטונית נתונה באמצע הטרקלין כך עין החיים מכוון כנגד גלגל
החמה • שהיה או' הוא • אחרים או' עין החיים מכוון כנגד גלגל
חמה • מהלך שנה • ר' מאיר או' מה גלגל החמה ת"ק שני' (115b) אף עין
החיים ת"ק שנה : וכל פילוגת' מי בראשית יוצאין מתחתיו שני' והיה כעין
שתול על פלגי מים • מה מצינו מי בראשית יוצאין מתחתיו של עין החיים
310 אף בעליות של מים שמרום סמוכות לגלגל חמה • לכך נאמר הביאני
המלך חדריו נגילה ונשמחה בכ' • אנו אמרו ישר' לפני הקב"ה בכ' אנו
שמחין מכל המתנות : משל לבן מלך שאמ' למטרונא אי אִיפְּשִׁי בִּיךְ
טלי כל מה שתרצי כל כלי טוב שאת יודעת וצאי לבית אביך • מה
עשת זו השקה והאכילה וקראה לעבדי בית אביה ואמרה להם טלוהו
315 במטתו והוליכוהו לבית אבא • כיון שניער משנתו אמ' מי הביאני כאן •

אמרה לו אני • ומה ראית • אמרה לו אתה אמרת לי ברירי לך כלי יפה
 שבכאן וטלי ולכי לבית אביך נסתכלתי בכל קנייניך ולא מצאת כלי
 חמדה יותר ממך • כך אמרה ישר' להקב"ה טוב לי תורת פיך מאלפי
 זהב וכסף • וכן מצינו כשנגלה הקב"ה בהר סיני ומלאכי השרת עמו
 320 בירוהו מכל מלאכי השרת שנ' ואתה מרבבות קודש • רבבות שאין להם
 מספר • א"כ למה נאמר שנים ועשרים אלף • אלא ליתן כבוד לשבטו
 של לוי • שהוא מקודש מכל השבטים • כשנגלה מרוח אחת ועמו עשרים
 ושנים אלף מלאכי השרת ובידם שני"ם עשרים ושנים אלף כתרים ונותנין
 בראש כל אחד ואחד משבטו של לוי שהם שנים ועשרים אלף • ומרוח
 325 השנייה • ששים ריבוא ושלשת אלפים וחמש מאות וחמשים מלאכים
 ובידם כתרי אש ונותנין בראש כל אחד ואחד מישר' : נגלה מרוח
 השלישית כפליים • שני מלאכים לכל אחד ואחד מישר' • שנ' מלאכי צבאות
 ידודן ידודן • נגלה מרוח מערבית • ועמו מלאכי השרת שאין להם חקר •
 ומניין שנגלה מארבע רוחות • שנ' יי' מסיני בא וזרח משעיר לכו • הופיע
 330 מהר פארן..... שלש רוחות • יכול הרביעית • חבקוק מפרשה אלוה מתומן
 יבא • יכול האמצע פנוי • ת"ל ותהילתו מלאה הארץ • ולא כמנהג הארץ
 כמלך שהוא (116a) יוצא ממדינה למדינה זו • כשהוא יוצא ממנה
 מתרוקנת וכשהוא נכנס מתמלאת • יכול כך היה ביום מתן תורה כשנגלה
 מהר סיני נתמלא כל העולם כולו מהדרו • יכול השמים יהו פנויים ת"ל
 335 כסה השמים הודו • יכול הארץ פנוי ת"ל ותהילתו מלא הארץ • מן
 מלאכי השרת לא ביררו ישר' אלא הקב"ה ואו' כי יעקב בחר לו יה •
 ואו' יי' מנת חלקי וכוס • לכך נגילה ונשמחה בך • אימתי אנו גילים
 ושמחים כשיעמדו רגלי השכינה על הר הזיתים • ד"א נגילה ונשמחה בך •
 אימתי כשיעלו הגליות ושכינה בראשם • שנ' ויעבור מלכם לפניכם ויי'
 340 בראשם : ד"א נגילה ונשמחה בך • אימתי היא השמחה כשיעלה האומות
 כגדים של קש : ד"א נגילה ונשמחה בך • אמ' ר' נחמיה כשיראה הקב"ה
 קברו של גוג ומגוג לישר' • הרי רגלי השכינה על הר הזיתים וקברו של
 גוג ומגוג נפתח כמו מנחל קדרון עד גרששתא של מזרח הים של טבריא
 ובא עד נכנסה • שנ' גיא העוברים קדמת ים • נזכירה דודיק מין • אילו
 345 האבות שהיו מן המבול נח ובניו • ואילו הן • משרים אהבך זה אברהם
 יצחק ויעקב כשאנו נכנסין לצרה אנו מזכירין לפניך מעשה אבות וזכרונן
 בא לפניך יותר מניסוך שנתנסך על גבי המזבח : משרים אהבך ביושר
 לבב אהבך ולא הרהרו בלבם • ולא דנו אחר דברך • אמ' לאברהם

ליתן לו את הארץ. שני' כי כל הארץ אשר אתה רואה וגו'. קום התהלך
 350 בארץ לארכה ולרחבה. אמרת לו קח בית קבורה ולא דן אחריו :
 יהושע בן יהונתן היה או' על מי שהרגו טרנוסרופוס הרישע הרבה אהבו
 אותך מן הצדיקים הראשונים משרים אהבוך. ד"א נזכרה דודיך מיין זה
 היה משה. מה הדר הזה מוֹטֵךְ חלב. כך היה משה מוֹטֵךְ חכמה שהוא
 אומ' עליו לשלשה לילות. (116b) מיום שעלה משה להר נבו השמיע
 355 כל המדרש וכל ההלכות. ויש אומ' לשלש שעות אור ליום שמת בו :
 ד"א נזכרה דודיך מיין זה היה שמואל בשנה שני' עליו ויהי כי זמן
 שמואל וישם בניו שופטים לישר' ולא הלכו בדרכיו : א"ר הגדול מעלין
 אנו על שמואל אדם שהיה שני למשה ויודע שאין בניו כשרין והיה בניו
 ממנה שופטים לישראל. מוצל הוא אלא כשרין היו מתחילתן ומשמינה
 360 אותם דיינין חזרו לקלל אבל היו זוכין כששפט כשמואל. לכך נאמר
 נזכרה דודיך מיין מי' אה' אילו שמואל ובניו : ד"א נזכרה דודך מיין
 זה היה ר' עקיבא. וכי איפשר לדר הזה להוציא יין. אלא מה הדר
 הזה נובע חלב. כך עמד ר' עקיבא ופילש את התורה : משרים אהבוך
 זה בן עזאי וחבריו :

365 ה) שחורה אני ונאווה. וכי איפשר לשחור להיות נאה. משל למה
 הדבר דומה לתינוקת בת מלכים שקילקלה בבית אביה ונזפה ויוצאת
 והיתה מלקטת בשבילים והשחירה. התחילו הבר' מהסרות אותה מה
 היא אומרא להן אל תראוני שאני שהרחתתי שטופתני השמיט ולא דומה
 אדם שיוצא ממעי אמו כעור לאדם שיוצא ממעי אמו נאה ונתנוול נוח
 370 לו במהרה לחזור להיות נאה. כך כנסת ישר' אומר' לאומות העולם
 שחור' ונאווה שחורה אני במעשה העגל ונאווה במעשה המיטכן : ד"א
 שחורה אני ונאווה. שחורים היו ישר' במצר' כשהיו עושין בטיט בחומר
 ובלבנים. אבל נאים היו על הים כשהיו טוענין ביותן של מצר'. שהיה
 ר' אלעזר בן פילה או' לא היה סוס שלא היה במעוטה יותר מבעשר
 375 ריבוא זהב לקיים מה שני' כנפי יונה נחפה בכסף וגו' : ד"א שחורה אני
 ונאווה כנסת ישר' אומ' למי שברא את העולם שחורים אנו במעשנו
 כאהלי קדר אלא מה אתה רואה אהלי קדר מבחויץ נכנס אדם לתוכו
 (117a) הרי הוא מלא כל ברכה. כך ישר' האומות מבזין עליהן ואין
 יודעות שהן מלאים מיצות : ד"א כאהלי קדר. כדרך שמותחין את
 380 האהל הזה אין אדם אחד יכול למותחו לעצמו אלא רבין מותחין אותו.
 יכול כך הוא עושה הקב"ה. ת"ל הנטה כדוק שמים וימתחם כאהל

לשבת • הוא עצמו מתח את הרקיעים ולא סייעו ברייה • לכך נאמר כאהלי קדר : כיריעות שלמה המלך שהשלום שלו ברא ששת ימי בראשית וברא את האדם ביום הששי שלא יהא מתנאה • ומה עכשיו שאין יוצא מן המעיינות שלו אלא מים סרוחים הוא מתנאה • אילו היו יוצאין ממנו מעיינות של דבש ושל חלב על אחת כמה וכמה שהיה מתנאה :

(ו) **בני אמי נחרו בי** אילו המלכים והננידים של שקר • ומניין אתה או' כשישר' חוטאין לפני המקום לא היה נפרע אלא מן הגדול • שכן המקום אמר קח את ראשי העם והוקע אותם ליי' : משל למלך שמרד עליו הליגיון • אמ' המלך מה יש לי חשבון עם האיסרטיוניות שהיו אפסיותיו כלן אלא דבר פל' אלא אני הורג את הגדול שהוא נוטל ששים דינרין בכל יום : שמוני נוטרה את הכרמים כרמי שלי לא נטרתי • לא היה נפשכם להיות כתובין לימי בראשית ולא לבניין בית המקדש ולא ליציאת מצרים נאות והיו כתובין לשני הקברות חזרו ישר' להיות כתובין לחמשים למלכותו של אגוסטוס לעשר' וחמש שנה למלכות של אדרינוס וכן לשמנה עשרה שנה למלכות של אסוירוס לא היה נפשכם שומרין לבית המקדש כגאן והיו שמורין בבורגני הגזלה :

(ז) **הגידה לי שאהבה נפשי •** זה היה משה שאמ' למקום הגידה לי היאך אני רועה את העם הזה היאך אני מנהיגם והיאך אני מרביצם והיאך אני מפרנסם והיאך הן עומדין במלכיות שנמשלו לשרב ולצהרים מה המקום משיבו :

(ח) **אם לא תדעי** (117b) **לך היפה צאי לך בעיקבי •** היציאה אותה יודע מה אני עתיד לעשות להם בעקב : אמל ארבעים יום חררה קיימת בידם במדבר ויש או' ארבעים שנה לקיים מהיכל ובני ישר' אכלו ארבעים שנה שהיתה חררה שיצאת בידם ממצר' קיימת עד בואם אל ארץ נושבת • ואף לעתיד לבא המקום עושה להם ניסים לקיים מה שנא' וענתה שמה כימי נעורה וכיום עלותה מארץ מצרים : א"ר ישמעאל לא נגלה המקום אלא לאחר שלשה ימים הסך עליהם הענן על משכנות הרועים :

(ט) **לסוסתי ברכבי פרעה דימיתי רעתיך •** זו המרייה שהמירו ישר' על הים ואיזה המרייה שניסה אותם המקום ייבש הים והטיט לא יבש • התחילו ישר' אומרין הים הוא יכול לייבש • אבל הטיט אינו יכול לייבש : אומ' להם המקום ניסיתי אתכם ולא עמדתם כמו שאבדו סוסי פרעה ורכבו כך הייתם חייבים ליאבד • אבל אעשה בשביל שמו

- 415 הגדול שלא יחלל • לכך נאמר וימרו על ים סוף ויושיעם למען שמו הגדול
להודיע את גבורתו • ומניין שייבש המקום את המים והמיט לא יבש •
שנ' דרכת סוסיד בים חומר מים רבים : ד"א לסוסתי ברכבי פרעה • מכאן
ר' מאיר או' א'ע'פ' שיצא פרעה בסוסיא נקיבה • אף הקב"ה הראה
אותו בכסא הכבוד סוסיא נקיבה • לקיים מה שנ' לסוסתי ברכבי פרעה •
420 ולמה יצא פרע' בסוסה נקיבה • אלא אמ' פרע' לחיילותיו מי בכל
הבהמות שלי קל לדרוף אחרי ישר' אמרו לו סוסה שלך מפני שהייתה
ציבעונית • ולא היה כיוצא בה מעולם • לפיכך היו כל הסוסים הזכרים
רצים אחריה • מיד נטלה פרעה ורכב עליה • לכך נאמר כי בא סוס
פרעה ברכבו ופרשיו בים • וכמו שאמ' פרע' לחיילותיו • כך אמ' המקום
425 למלאכי השרת מי בכל הבריות המושמיטין לפני קל אמרו לו הכל גלוי
לפניך • (118a) קל אלא הרוח היוצא מתחת כנפי הכרובים • מיד הקב"ה
נגלה עליו • שנ' וירכב על כרוב ויעף וידא על כנפי רוח : ד"א לסוסתי
ברכבי פרעה • לכסתי כת' • מלמד שהיה הקב"ה שט' ושימח לאבד את ישר'
עמו • ד"א לסוסתי ברכבי פרעה מלמד שנתן הקב"ה אימתן של ישראל
430 על המצריים • והיו מכין את הפרדות שיחזירו אותן למצרים והיו הגלגלין
מושיבין אותן בים • לכך נאמר לסוסתי ברכבי פרעה : ר' יהודה בר
שמע' לפי שיצאו מצר' בסוסים לפיכך התמיד עליהם המקום סוסים בים •
לכך נאמר לסוסתי : דימיתך רעייתי אין דימיתך אלא דמיות מלמד
שבדימיון נגלה המקום על ישר' כאדם שמראה את חבירו ואו' זה פל' •
435 כך היו ישר' מסתכלין בהקב"ה ומראין אותו • לכך נאמר דימיתך רעייתי :
(יא) תורי זהב זה עמידתן לפני הר סיני • אימתי כמה שנ' וישלח את
נערי בני ישר' • ואו' יקח משה חצי הדם וישם באגנות וחצי הדם זרק
על המזבח ויהיה דם הברית למי שברא העולם • שנ' הנה דם הברית
אשר כרת יי' עמכם : ר' חייא היה או' תורי זהב נעשה לך זו הליכתו
440 של משה למצרים • כמה שנ' אלקה ואשובה אל אחיי וגו' • עם נקודות
הכסף • כמה שנ' ויעש האותות לעיני העם :
- (יב) עד שהמלך במסיבו וגו' • עד שהשיכנה במרום קבלו עליהם
ישר' ואמרו כל אשר דבר יי' נעשה ונשמע : ד"א עד שהשיכנה בשמי
המרום כבר הקיף הר סיני :
- 445 (יג) צרור המור דודי לי בין שדי ילין • ר' יודי או' הוא הלילה
שלקו בכורות : ד"א בשדות בין שדי ילין • זו השיכנה שהיתה נתנה בין
שני הכרובים : ד"א צרור המור זו הפסקה שהמקום מפסיק בין מלחמת

גוג ומגוג לתחיית המתים • מניין הייה או' שהשכינה חוזרת למקומה שכן
 מצינו (118b) שהיה המקום מדבר עם משה מבין שני הכרובים שנ'
 וישמע את הקול מדבר אליו מבין שני הכרובים • וכשעלתה למרום עלתה
 על כרוב אחד • שנ' וירכב על כרוב משל משלו למלך שכרחה אשתו
 עליו והוציאה והיו לו ממנו שני בנים לפי שהיה בלבו של מלך להחזירה
 ונהג אחת מן התינוקות והניח אחד אצלה • כך עשה הקב"ה לפי שהיה
 גלוי לפניו שהשכינה עתידה להחזירה למקום לא עלתה אלא על גבי
 אחד • כמה שנ' וירכב על כרוב ויעף :

יד) אישכל הכופר דודי לי בכרמי עין גדי • זה עמידתו של
 ישר' בנחלי ארנון • חילפוי היה או' אישכל הכופר דודי לי בשעה שחנו
 ישר' בנחל זרד • ותשע עשרה שנה עשו בנחל זרד • ותשע עשרה שנה
 בקדש ברנע הרי שלשים ושמנה שנה • ר' ישמעאל או' אישכל הכופר דודי
 לי בשעה שקברו אהרן כהן גדול : ד"א אישכל הכופר דודי לי זה בית
 המקדש • בכרמי עין גדי : מה כרמה עין גדי עשין ארבעים וחמשה
 פעמים בשנה • כך הצדיקים עומדים להיות מולידים ארבעים וחמשה
 פעמים בשנה :

מו) הנך יפה : חביבה כנסת ישר' בכל מקום שישר' משבחין להקב"ה
 בשני מקומות הרי ישר' אומרים מי כמוכה באילים יי' מי כמוכה נאדר
 בקודש : אמ' להם הקב"ה לישראל אתם אמרתם מי כמוך אף אני
 הכתבתי לכם אשריך ישר' מי כמוך אמרו ישר' יי' ימלוך לעולם ועד •
 אמ' להם הקב"ה אף הכתבתי לכם ואתם תהיו לי ממלכת כהנים וגו'
 אמרו ישר' אין כאל ישורון • הקב"ה מי כעמך ישר' : ר' שלמיה היה
 או' אין כאל ישורון • משל לבני אדם שהיו משבחין את המלך • נענה

אחד מהם ואמ' אף במקום פלוני (119a) כיוצא בו כך המקום או'
 לישר' אף אתה כיוצא בי ואין כאל ישורון • וכנסת ישר' או' דודי צח
 ואדום • והמקום או' לישר' מה יפו פעמיך בנעלים בת נדיב : ד"א הנך
 יפה רעייתי במתן צדקה ובגמילות חסדים • רעייתי שאתם הולכים בדרכי

אתם אוהביי ורעי : מה המקום רחום וחנון יי' ארך אפים ורב
 חסד • כיאריך אפו עם כל הבריות • גומל חסדים ונותן צדקה לכל באי
 עולם • שנ' כי צדיק יי' צדקות אהב • לא נאמר צדקה אלא צדקות
 הרבה מאכיל משיקה צמאים מלביש ערומים פודה שבויים משיא יתומים
 גומל חסדים שתהא דומה להקב"ה היה נותן צדקה וגומל חסד • אבל

איני יודע מתן שכר לנותני צדקה • הצדקה ישר יחזו את פנימו • היישר

הוא הקב"ה שכן הוא או' אל אמונה ואין עול צדיק וישר הוא • ונאמר
 על ידי ירמיה כה אמר יי' אל יתהלל חכם בחכמתו אם אין מכיר מי
 שבראו היאך הוא חכם ואף ברשעים יש חכמים בעיניהם • בני אדם
 שהכירו חמה ולבנה והמוזלות • מה חמה יתירה על הלבנה וחילקה אותה
 על החדשים • והתקינו החדשים על תקופות החמה נוהגות כמה ישתקינו
 485 לא חסר ולא יותר • חכמים הם להתקין תקנה הגדולה הזאת לידע מעשה
 האלהים ברקיע • ולא ידעו להכיר מי שבראם גם את העולם כולו חכמים
 הם לבנות מדינות ופלכים ובתים לעשות כלי זיין ולכבוש את המים
 בלפדנים לא דרך ולא שביל מהלכין ברוח על פני המים • ולא חכמו מי
 עשה אותן ומי משיב את הרוח • חכמים הם לתקן לאחרים ולא מתחכמין
 490 לתקן נפשן: חכמים הם בכל • ובדבר אחד הם טיפשי • ובאחת הן
 מאבדין חכמתם שלא הכירו את האלהים • ובאחת יבערו ויסכלו מוסר
 הבלים עין הוא בגהינם ודולקין מה שבח לאילו בחכמתו: אל (119b)
 יתהלל הגיבור בגבורתו • אף הרשעים נקראו גיבורים • הוי גבורים לשנות
 495 יין ולהגביה ולעשות מלחמה • ומה הן נבורים אילו הצדיקים שכובש' את
 יצרן • שנ' ומושל ברוחו מלוכד עיר • שנ' מושלין ביצרן לעשות רצון
 קוניהם • וכן הוא או' לא בגבורת הסוס יחפץ • אלא במה רצונו • רוצה
 יי' את יריאיו: אל יתהלל עשיר בעושרו • אם אינו נותן צדקה וגומל
 חסד מנכסיו אז אין לו לתקלה: וכן הוא או' עשר שמור לבעליו לרעתו:
 500 ואבד העושר ההוא בעינין רע • שעינו רע כנגד גבאי צדקה • א"ל תו
 לעניים או לשבויים להברות אבילים ולקבור מתים • והוא מנוזף בהם
 ומקללם • ואו' להם אין להם מלאכה לעמול ולאכול • לפיכך אין עשרן
 מקיים בעינין רע • שהוא עונה את הגבאי צדקה • ובמה הוא שבחו של
 אדם הישכל וידוע אותי • כי אני יי' עושה חסד ומשפט וצדקה בארץ כי
 505 באלה הפצתי נאום יי': עשית כל המעשים האלה הרי אתה כיוצא בי •
 רצונך עשות צדקה שהיא חביבה לפני מן הקורבנות • שנ' עשה צדקה
 ומשפט נבחר ליי' מזבח: חטא אדם ישוב ויתן צדקה וימחול לו • בחסד
 ואמת יכופר עון • אם לאדם אלף ריבוא אין עומדין לו בשעת צורכו
 בצרתו • שכן הוא או' לא יועיל הון ביום עברה • ומי עומד לו איסר
 510 אחד שהוא נותן שנ' וצדקה תציל ממות • כל הנותן צדקה א'ע'פ' שהוא
 חטא ונתן הקב"ה רשות למלאך לשלוט בו שבר אותה צדקה שנתן
 מקדים למלאך ואינו מניחו לשלוט בו • ולא עוד אלא דוחפו וכופתו על
 פניו • ומפיים עליו ויאמר א'ע'פ' שחטא ונתנה רשות למלאך לשלוט

- בו אני קדמתי רשותי קדמה רשותו · כד"י הוא הצדקה שנתן לרעבים
 515 אילולי שהאכילן היו מתים : הוא כיסה ערומים אילולי הן מתים ·
 כד"י הוא הצדקה הנפשות שקיים להציל נפשו ממות · וכן הוא
 או' מתן בסתר יכפה אף וישוחד בחיק חימה עזה : איסר אחד או
 לחם ישאדם (120a) נותן אל יאמר בעצמו הוא יודע הסומא הזה מי
 נתן · או' המקום את הספרים אני משלם על ידיו : ר' עקיבא או' משלו
 520 אם יהי דניסכום לבעל הזמות הרי לבו גם הלווה להנמון כמה יהא לבו
 גם ומשתבח · ואם הלוח למושל הגדול על אחת כמה וכמה · אילולי
 שהדבר כתוב כל האומן חייב מיתה : אומ' הקב"ה נפישך תהא דניקנום
 ויהא שמה בחיים טובים · תן לעני שכך הוא או' מלוה יי' חונן דל · או
 יכול שהוא משלם לו כדרך בשר ודם · הרי אנו מוצאים בבוועז כמה
 525 נתן לרות מלא קומצו קמה קלי מה מצינו שישלם · מה או' בשלמה
 שלשים כור סולת ויששים כור קמה בשכר הקומין ההוא · הפועל הזה
 עושה מלאכה כל היום ובא לבית הכנסת ונתן משכר פעלו · המקום
 מעלה עליו כשנתן נפשו לעניים · שאין שכר הפועל אלא נפשו · שני'
 ואילוי הוא נושא את נפשו : הגזול שכר הפועל מעלין עליו כאילו גזול
 נפשו · הא למדנו משכרו של בועז שאין סוף למתן הצדקה : ארבעה
 530 דברים שאתה אוכל פירותיהן בעולם הזה והקרן קיים לעולם הבא · כיבוד
 אב ואם וגמילות חסדים והצדקה והבאת שלום שבין אדם לחבירו ותלמוד
 תורה כנגד כולם · ומה הוא שכרו לעולם הבא חלקו עם אברהם יצחק
 ויעקב · שני' האדם הגדול בענקים כן אמרו לאברהם אבינו נשיא אלהים
 535 אתה בתוכינו שהיה גדול עליהם כאלהי ומה שכר נטלו על כך שכיבדו
 את אברהם נותרה מהם פליטה רחב וכל כתה מהם הלכו לאפריקי אף
 פלטו במלחמה הכל בזכות אברהם · שני' האדם הגדול בענקים הוא
 והארץ שקטה ממלחמה : מה עניין זה אצל זה · מלמד שלא שקטה
 המלחמה אלא בזכותו של אברהם שנהגו בו כבוד : ומה אם הבנענים
 540 על שכיבדו אותו עמדה זכותו להם על אחת כמה וכמה לבניו שהן
 מכבדין עכשיו כאילו היה חי ביניהם · ומה זה שלא עשו כי אם מעט
 ולא עשו כמעשיו עמדה זכותו להם : בניו שהן הולכין בדרכיו (120b)
 על אחת כמה וכמה · ואוהבין את המקום ועושין צדקות וגמילות חסדים
 אם לרשעים עמדה זכותו לצדיקים לא כל ישכן · ולמה נקרא שמו חברון
 545 קרית ארבע · קריה של ארבע גיבורים · ענר אישכול ומימרא ואברהם
 יצחק ויעקב שני' האדם הגדול · האדם זה אדם הראשון הגדול זה

אברהם • יצחק ויעקב שנקראו גדולים • באברהם כת' ויי' ברכ את אדני
מאד ויגדל • ביצחק כת' ויגדל האיש וילך הלוך וגדל • ביעקב כת'
ויגדלו הנערים • הרי יעקב ועשו • כשם שחל השם על יעקב כך היה ראוי
שיחול על עשו • עשו היה ראוי שיקרא יעקב ויעקב היה ראוי שיקרא
550 ישר' : עשו היה ראוי להעמיד מלכים • יעקב היה ראוי להעמיד כהנים :
הברכות ראשונות ראויות לעשו ואחרונות ליעקב • לאה וזלפה ראויות
לעשו ורחל ובלהה ראויות ליעקב ונטלו ממנו כל המתנות האילו מכר
בכורתו ליעקב • מיד נאמר עליו הנה קטן נתתיך בגוים בזוי אתה מאד :
555 עשו פרק ממנו עול שמים • אף אלהים שנאו • שג' ואת עשו שנאתי :
נטל את השם וחל על יעקב פעמים : פעמים אלהי יעקב ופעמים אלהי
ישר' • ניטלה ממנו בכורה וניתנה ליעקב • זכה במלכות • וזכה בכהונה •
ניטלה ממנו לאה וזלפה • וזכה יעקב בארבעתן לפי שדבר בדרכי אבותיו •
שהן נותנין צדקה וגמילות חסדים ואהבים את המקום • ואף הוא זכה
560 בכל המתנות האילו : ד"א קריית ארבע שנקברו שם ארבע אמהות •
חוה שרה רבקה לאה • ומניין שכל ההולך בדרכיהן הווה חלקו עמהם •
שג' מתן אדם מרחיב לו וגו' • ושרה אותו לעולם עם האבות שנקראו
גדולים ומרחיב לו בעולם הזה • ומעכב הימנו את הפורענות : ר' עקיבא
או' משל למה הדבר דומה לבני אדם שהיו חייבין למלך • ונתן להם זמן
565 שיתנו לו חובו • ולא היו מקפידין לכבד את המלך ולהוליך לו דורון •
והיה אחד מהן מכבד את המלך ושואל בשלומו בכל יום ומביא לו דורון
(121a) והיה או' דרך ארץ הוא כבד הרופא לפני צריך • וכן יעקב או'
כי אמר אכפרה פניו במנחה ואחרי כן אראה פניו : הגיע זמנו שלח
המלך למישכן כל אותן החייבים לו • באו למישכן את האיש שכיבדו •
570 או' להם משאתם ממישכנין אותי יש בידי שלם • הלך לפני המלך הלכו
עמו • כיון שראהו המלך נתן לו רוח עד שלא הגיע • פשט המלך ידו
ושאל שלומו תחילה ואו' לו הכנס לכאן • אילו שהיו חייבין למלך עומדין
ורואין אותו בצידי • ואומרינן מה ראה המלך לכבד את זה והלא הוא
חייב אל המלך לא די שלא נתמישכן אלא עוד שקיבל כל הכבוד הזה :
575 או' להן מפני שהיה מכבד את המלך ומביא לו דורון ומישיכים ושואל
בשלומו • ואתם לא כבדתם אותו ולא שאלתם בשלומו הרי אילו שהלכו
למישכנן רואין אותו וישב והן שמחין שלא משכנהו • והיו או' אילו מישכננו
את זה שכן הוא אהוב ומכובד על המלך היינו מתים שפרענו אוהבו על
מלך • מי גרם לאיש הכבוד הזה הדורון שהיה מביא למלך • התחילו כל

580 אותן חייבין מטפחין על פניהם ואומרים למה לא עשינו כך : ומהו הדורון
 של הקב"ה צדקה • שכן אומ' עשה צדקה ומשפט נבחר ליי' מובח • כן
 הנותן צדקה אפילו היה בידו עבירה ונחתם דינו לאובר ונתנה רשות
 למלאך הממונה על הפורענות לילך ויפרע ממנו אין וכו' • כדלע"ל :
 והקב"ה אומר לו צדקה תציל ממות • יכול להיות מקבל פני שכינה בכל
 יום • שנ' חסד ואמת יקדמו פניך • והקב"ה או' למלאך של פורענות אל
 585 תיגע בו • מצאתי לו זכות למחול על כל עונותיו : וכן הוא או' על ידי
 אליהו ותקרב לשחת נפשו וחיותו לממיתם אם יש עליו מליץ אחד מני
 אלף להגיד לאדם יושרו ויחוננו ויאמר פדעוהו מרדת שחת מצאתי כופר •
 מי שיש בידו תשע מאות ותשעים ותשעה עברות זכות אחד שעשה היה
 590 מעכבת ממנו את הפורענות בעולם הזה ומנחילו לעולם (1216) הבא •
 אם אין למי שיתן לו צדקה מניין שאם לא באין אצלו שילך אחריהן • שנ'
 צדק צדק תרדוף • רדוף אחר משפט וצדקה לעשותו • שנ' רודף צדקה
 וחסד ימצא חיים צדקה וכבוד : וכן מצינו באברהם אבינו שהיה מקדים
 לקבל את האורחים העוברים והשבים וזכה לקבל מלאכי השרת • ומה
 595 שכר זכה לקבל על הצדקה שהיה עושה שא' לו הקב"ה כי כל אשר רואה
 לך אתננה : עוד ערך שלחן לבניו ארבעים שנה : ועוד השיבו הקב"ה
 כי ידעתיו למען יצוה את בניו וגו' • וכן במשה : א"ל משה גדול כח
 הצדקה שכל מעשיו של משה לא נשתבח אלא על הצדקה ועל הדין •
 וכן בדוד או' עשה משפט וצדקה לכל עמו • וכן מלכת שבה כשראת
 גדולתו של שלמה לא שבחתו אלא על הצדקה שנ' וישימך יי' למלך
 600 עליהם לעשות משפט וצדקה : וכל דור שיש בו צדקה וגמילות חסדים
 אף אילו כל מעשיהן רשעים אין גזר דינם ליאבד • מנלן ממיכה • שהרי
 מיכה עשה ע"ז • ויהי לו הלוי לכהן • ורצו מלאכי השרת לרוחפו • או'
 להן הניחו לו שפיתו מצויה לעוברי דרכים : אילו היה דור המבול
 605 ואנשי סדום עושין צדק לא היו אבודין • וכן מפורש על סדום • א'ע"פ
 שהיה בידם כל עבירות לא נחתם גזר דינם אלא על שלא רוצין ליתן
 צדקה שנ' גאון שבעת לחם היה לה ולבנותיה : יד עני לא החזיקה •
 ומניין לאנשי המבול כסדום • בסדום הוא או' זעקת סדום ועמרה כי
 רבה • ובאנשי דור המבול כת' כי רבה רעת האדם בארץ • מה סדום
 610 יד עני לא החזיקה • אף אנשי דור המבול כן לא הכירן מי שבראם ולא
 רצו לעשות צדקה לפיכך אבדו מן העולם שכן אליהו או' מבלי משים
 לנצח יאבדו כך היא מידת הרשעים א'ע"פ שהמקום להם אין מכירי

אותו • שני' לזה רשע ולא ישלם אפילו הצדיקים אין כל יגיען אלא
 צדקות • שני' צדיק חונן ונותן : אינן שביעים מן המצות • ובפני הרשעים
 קשה מצות (122a) לעשות • שני' ראמות לאויל חכמה • קשה בעיניהן
 615 ליתן צדקה ולנמוך חסד • יריאים לחסר ממונם שהן תלמידיו של נבל •
 שאמ' ולקחתי את לחמי ואת מימי ואת טבחתי אשר טבחתי לגוזי
 ונתתי לאנשים אשר לא ידעתי אי מזה המה • כך הרשעים או' מה טוב
 שאני נותן לעניים את שלי • אין הקב"ה יכול ליתן להם אלא לפי שהוא
 620 שונאן לא נתן להם • ואני אתן לשונאיו של הקב"ה • ואינן יודעין שהכניסן
 לניסיון נותנים לאדם : וכן הוא או' אפס כי יהיה בך אביון • לא יחדל
 מקרב הארץ • לכך נקראו נכסין • שהן נכנסין מזה ונותנין לזה • כיצד
 יתקיים שני כתובין אילו • אלא הקב"ה נותן לך נכסים אם אתה עושה
 מהן צדקה הרי נכסך קיימין לך • אם יבא עני ויאמר תן לי צדקה ולא
 625 נתנה היכנס תחתיו כי לא יחדל אביון מקרב הארץ : וכן חנה אמרה
 שבעים בלחם נשכרו שלא רצו ליתן צדקה לעניים ממה שהיה להם :
 ורעבים חדלו שעשו צדקה מדוחק נתן להם המקום שעשו בריוח : ר'
 יונתן או' העושה מצוה מדוחק סופו לעשותו מריוח • והמבטל מצוה
 מריוח סופה לבטלה מדוחק : פתח תפתח ליתן עד שלא תפתח ליטול :
 630 שתי ידות הן • הנותן צריך ליתן הודייה מן הנותנין ולא מן הנוטלין :
 שתי ידות הן • אחת מלמטה ואחת מלמעלה • יד העני מלמטה ויד בעל
 הבית מלמעלה • צריך ליתן הודייה שהייתה ידו עליונה ולא תחתונה :
 ד"א פתוח תפתח • כל הנותן צדקה לא לעצמו בלבד הוא מטיב אלא
 לכל הבריות מסוף העולם ועד סופו • לכך נאמר פתח תפתח • אם פתחת
 635 ירך לעני את פותח מן השמים להוריד גשמים • שני' יפתח יי' לך את
 אוצרו הטוב מן השמים וגו' • הא נמצא זה מטיב לעצמו ולכל הבריות •
 לא יאמר אדם מחסר אני נכסיי אם אתן לעניים • יסתכל אדם כל מה
 שאינו מחסר אינו מוסיף • שער הראש והזקן שהן מסתפרין (122b) לעולם
 מגדלין והגבינים אינם מסתפרין לעולם ואינן מגדלים • וכן נמשלו ישר'
 640 לרחל שגוזזין אותם והיא מגדלת צמר • בכל שנה ושנה • החזיר אינו
 נגזז ואינו מוסיף • אף נתן צדקה לא מישלך נתן אלא מישל הקב"ה •
 שני' לי הכסף ולי הזהב • וכן הוא אומ' כי ממך הכל מידך נתנו לך :
 וכן היה ר' אליעזר אומ' כבדו למלך מישלו שאתה שלו • וכן היה ר' מאיר
 או' תן לו מישלו שאתה ושלך שלו : ומניין אתם אומרים שבזכות הצדקה
 645 הנאולה באה ובית המקדש נבנה שכן ישעיה אומר ציון במשפט תפדה

ושביה בצדקה • במשפט תפדה זה הגאולה ושביה בצדקה אילו הגליות •
בזכות הצדקה הגליות מתכנסות • ומניין אתה או' שמתן צדקה שנותן שלום
בעולם שנ' והיה מעשה הצדקה • שהרי הוא או' כי תמעול מעל שזה
פרוטה • ופרוטה מן שמנה באיסר הוא אלף וחמש מאות • ושלשים ושש
פרוטות מן שמנה באיסר מן ארבעים ושמנה פונדיונים בסלעים • ומה
מרובה מידת הטוב או מדת הפורענות הוי אומר' זו מדת הטוב • ומה אם
מי שמעל בקודש שזה פרוטה הרי הוא מושלם אחד מאלף וחמש מאות
וישטה • הנוטל צדקה שאין סוף לשכרה על אחת כמה וכמה יטול • אחאב
הרשע הוא שלא עשה מצוה ולא כלום • אלא מנע מפיו סעודה אחת •
ולא מנעה לשם שמים אלא היה מתענה על עצמו • כמה סעודות נתן
לו המקום • על אותה סעודה שמנע מפיו נתן לו ארכה • כל ישר' שמונערן
מפיהו ומפי בניהו ונותנין לעניים על אחת כמה וכמה • ומניין אתה
או' אדם שנפל ממנו פונדיון או עריסות ומוצא עני ומפרנס אותו בה
מעלין שקיים נפש המועל בקדשים בלא ידיעה מושלם אלף וחמש מאות
ושלשים וישטה (123a) א'ע'פ' שלא היה יודע ומי שהוא זוכה בלא ידיעה
אינו דין שיתן לו שבת יותר והזוכה בלא ידיעה שקבל שכר המכוון
לזכות על אחת כמה וכמה שיטול שכר • וכן אתה מוצא בשחטאוי ישר'
לא היו ביניהם ובין הסדומיים אלא צדקה • שנ' ואחותך וגו' אילו המתן
של צדקה שהייתם עושים • כמעט כסדם הייתם רעים מהן • שנ' לולי יי'
צבאות הותיר לנו שריר וגו' • ולא עמד לישר' בימי המן • אלא צדקה
שהיו עושים • שנ' ואהי להם למקדש מעט • ומניין ידענו שהיה הצדקה
מעט שמה • שנ' לולי יי' צבאות הותיר לנו שריר כמעט שהייתם מחזיקים
ידי עניים • אבל סדום ידענו ואביון לא החזיקה • וקטנה היא הצדקה
בכל מקום הוא מפרש עליה שהיא גדולה • לא נאמר כמעט אלא שהיא
קטנה מפני עושה איסר או דינר או סלע אינו דומה שנוטל עליו שכר •
אבל לפני המקום אין גדולה שהיא נכנסת מפני השכינה • ומניין אתה
או' צדקה שהגוים עושים תולין חטאיהן • שנ' צדקה תרומם וגו' • צדקה
שעשה עשו היא גרמה לו שקיבל מלכות יותר • שכן הוא על חגי שהיו
הנביאים מצטערים על ישר' ואומר' אימתי יגיע קיצנו • אמ' להם עוד
אחת מעט • עד עכשיו יש להן שתי מלכיות שיעבדו אותן עול מלכות
יון ועול מלכות אדום • ומה זכות היה בין בזכותו של יפת שחם על
כבוד אביו כמה שנ' ויקח שם ויפת את השמלה • ואין כלום טועה לפני
האלהים ואינו מאבד שכר בריא • אמ' יעמד מדי מיפת ויקבל מלכות מאה

ושמנים שנה בזכותו של יפת אביהן שכיבד שעה אחת אביו * עמדה מלכות
 680 אבי : ועמד חגי ואומ' האלהים עוד קיים לה עוד אחת מעט היה מלכות
 של עשו שהיה בידו שתי מצות שהאמין באביו ואמ' לו הברכה אחת היא
 לך אבי * הוא מה (1236) לחגי עוד זכות אחר אני נותן לעשו שהיה
 בוכה ומבקש מאביו הברכה שהאמין באביו מעט היא צדקה * וכי עשה
 צדקה מימיו * אלא מה שנ' ויאהב יצחק את עשו כי ציד בפיו * אמ'
 685 הקב"ה כדוי היא האמנה שעשה שאתן לו מלכות * הא אף לרשעים צדקה
 תולה * ומה עשו שעשה עם אביו א'ע'פ' שלא היה צריך שהיה יצחק
 עשיר ונתן לו הקב"ה המלכות בשכרו עלה עליו המקום שעשה צדקה *
 ישר' שהן מפרנסין עניים על אחת כמה וכמה הרי למדנו שאף לרשעים
 צדקה תולה : וכן דניאל או' לנבוכדנצר גזר דין נכתב עליו בשמים
 690 ואין מעכב לפורענות אלא צדקה שנ' וחטאך בצדקה פרוק * קיבל הימינו
 נבוכד נצר * ושלח איגרות ואמ' כל העניים יבאו ויתפרנסו מנסכי המלך *
 ותלה לו המקום שנים עשר חדש * אילולי שמנע עצמו מן הצדקה לא
 באת עליו הפורענות : לסוף שנים עשר חדש הגביה עצמו ורוחו * כיון
 שראה שנכנסו לפלטיץ שלו חיגרין וסומין אמ' לעבדיו מה הן עושין
 695 פמליא שהבאתם לי * א"ל הן עניים שאמ' לך דניאל לפרנס שתלה לך
 האלהים * אמ' להם מה הוא יכול לעשות לי שרפתי ביתו באש * עליו
 הכת' או' לפני שבר גאון * ומניין שנתלו לו שנים עשר חדש שכן הוא
 או' לקצת ירחין תרי עשר על היכל מלכות וגו' * אמ' לו הא בתוקפך
 עשית תעמוד לך גבורתך * ודע שכחה של צדקה גדול מן רוח הגבוה *
 700 וכן הוא או' טוב מעט בצדקה * ויפה לך הצדקה מכל ארצך ומכל כסף
 וזהב וכל גאונך לא יעמד לך עוד * וכל כך למה נתעסק בו המקום לא
 שהיה כלום * כל הגוים כאין נגדו אלא להודיע כחה של צדקה : ד"א
 תרומם : צדקה שישיר' עושין מרוממת אותך על כל אומות העולם * שכן
 הוא או' ונתנך יי' עליון על כל הארץ : ד"א צדקה תרומם וגו' * היא
 705 גורמת להקב"ה שהיו כל האומות מרוממין ומנטלין אותן ומביאין נקרונות
 וכפרימין * שנ' והביאו מכל אחיכם (124a) מכל הגוים מנחה וגו' *
 ד"א צדקה תרומם וגו' * שהיו ישר' מקלסין פני שכינה והוא שרוי עמהם
 בארץ * שנ' והתהלכתי בתוכם * וחסד לאומים * החסד והצדקה שהגוים
 עושים חט הוא להם בוני' דימוסאות ומרחצאות שירחצו בהם עניים
 710 ועשירים הרי גומל' חסדים הרבה * ומה חטא יש להם בכאן אלא בזמן
 שהן גומרין את הביניין אומ' נעשה מקום לע"ז ונמצאת זכותן חובה *

אילולי כן שכל גדול היה להם ואמ' אם בזכותן הן חוטאים כשהם חוטאים
 על אחת כמה וכמה • ד"א צדקה תרומם גוי • כמה שנ' וגם את הגוי אשר
 יעבדו דן. אנכי ואחרי כן יצאו ברכוש גדול לבא לקחת לו גוי מקרב
 715 גוי • רשעתן של גוים עליהן • כמה שנ' וברשעת הגוים האלה • וחסד
 לאומים חטאת • החסד שעשה יצחק הוא הזכיר רשעתן של גוים עליהם •
 ואיה החסד שעשה יצחק ששפט צוארו לסכין שנ' מצא חן במדבר עם
 שרידי הרב : ד"א צדקה תרומם גוי • צדקה שעושה ישר' היא עומדת
 להם לעתיד לבא • וחסד לאומים חסד שישר' עושין היא עומדת להם •
 720 ומביא את הגאולה • שנ' וזכרתי לך חסד נעורייך : ד"א החסד שעשה
 דוד הוא מזכיר על אומות העולם עונותיהן שנ' ואכרות להם ברית עולם
 חסדי דוד הנאמנים • ואו' והוכן בחסד כסאו • שהצדקה וגמילות חסדים
 היא גורמת לשכינה שתשרה ביניהם : ד"א וחסד לאומים חטאת • החסד
 שעשה יוסף לאומות שיזכרו עונותם שיבא עליהם רעב שקיבל יוסף את
 725 המלכות • ואיזה חסד עשה יוסף בבית שנ' ויוסף היה רועה את אחיו •
 וכי רועה היה והלא בבית המדרש היה שנ' כי בן זקונים הוא לו • אלא
 בשביל שהיה עתיד לפרנס את אחיו קראו רועה עד שהוא אצל אביו :
 ד"א וחסד לאומים • צדקה שעשה אברהם היא גרמה לבניו שהיו מתגדלין
 בין האומות • שנ' ומי גוי גדול • ומי גרם להם הצדקה (1246) שעשה
 730 אברהם • וחסד שעשה אברהם הוא גרם להביא פורענות על האומות •
 הלא עשרים דור היו עם אברהם ולא היה עליהם רעב ובשעמד אברהם
 מיד ויהי רעב בארץ : ד"א וחסד לאומים חטאת • החסד שעשה בן
 הדר ונעמן הוא חזאל גרם להם שיגלו • אמ' להם הקב"ה אילו עובדי
 ע"ז וכבדו אותי ואתם מכעיסין אותי וכן מצינו בבלדן החסד שעשה היה
 735 קצף על חזקיהו ונזכרו עונותיהם של ישר' שנ' הנה ימים באים ונשא
 את כל אשר בביתך • וכן כשעשו אנשי נינוה תשובה נפקדו עונותיהם
 של ישר' • וכן מיכה אומ' שמעו עמים שהגוים עושין וישר' אינן עושים :
 ד"א וחסד לאומים החסד שהגוים עושים לישר' שיזכרו עונותיהם • שכן
 או' במלך מואב ויקח את בנו הבכור אשר ימלוך תחתיו ויעלהו על ויהי
 740 קצף גדול על ישר' : ד"א צדקה תרומם גוי אילו ישר' שהן מרוממין
 בעולם הזה ומביאה אותם לעולם הבא • וכן משה או' וצדקה תהיה לנו
 כי נשמר לעשות וגו' • ובכל מקום הוא מלמד על הצדקה • שכחה גדול
 מכל המצות : וכן מפר' בכתובים וצדקה תציל ממות • ומהו עונשן של
 מונעי עשרים וארבע קללות כנגד עשרים וארבע ברכות הרי הן מפורשות

745 על ידי דוד עשרים וארבעה קללות שנ' הפקד עליו רשע ושמן יעמוד
 על ימינו בהשפטו יצא רשע וגו' • יהי ימיו מעטים וגו' • יהיו בניו
 יתומים וגו' • ינקש נושה וגו' • יבוזו זרים יגיעו וגו' • אל יהי לו מושך
 חסד וגו' • תהי אחריתם להכרית • יזכר עון אבותיו אל יי' וגו' • יהיו
 נגד יי' תמיד ויכרת מארץ זכרם • וילבש קללה במדיו • ותבא במים
 בקרבו • תהי לו כבגד יעטה ולמזח תמיד יחגרה • הרי עשרים וארבעה
 קללות • על מי הקללות באות על מי שנ' עליו יען אשר לא זכר • רואה
 יתומים לא נתן כלום היה לו להזכיר שלא ימות ויהיו בניו יתומים
 ויתבזה נכסיו וכל מה (125a) שיש לו • ויהיו אף הם מבקשים צדקה
 ולא יהא אדם נותן כלום ומרחם עליהם • וכן הוא או' וכי תראה ערום
 755 וכיסיתו • אם ראית צריך להתכסות אל תסתכל בו אלא הסתכל בבישרך
 ואו' מה אנו ומה הוא אני והוא בשר ודם אכסנו אם אצטרך ויכס
 אותי • באים עניים רעבים אכסנו אל תהפוך מהן • אם הכסת פניך
 מהם חשוב שאתה בשר ודם • ומבשרך אל תתעלם • וכן הוא או' כל
 אלמנה ויתום לא תענון • אם תענה אותו שומע אני לראשונות ופורע
 760 על האחרונות • לא רציתם לעשות צדקה על היתומים ועל האלמנות אני
 אראה אתכם שאין אדם שאין לו יתומים ואלמנות וחרה אפי והרגתי
 אתכם בחרב • נותני צדקה מביאין שלום לעולם • שנ' והיה מעשה
 הצדקה שלום • ובעבודת הצדקה השקט ובטח עד עולם • מונעי הצדקה
 מביאים חרב לעולם • וכמה עונשין של מונעי צדקה עשרים וארבעה קללות •
 765 ושבר נותני צדקה עשרים וארבע ברכות • שכן הוא או' על ידי ישעיה
 אז יבקע כשחר אורך וגו' • אז תקרא ויי' יענה • וזרח בחשך אורך •
 ונחך יי' תמיד • ובנו ממך חרבות עולם • אז תתענג על יי' • יכול
 בטירוף • ת"ל והיה מעשה הצדקה שלום • יכול לשעה ת"ל ועבודת הצדקה
 השקט ובטח עד עולם • ומניין בשבוע' ת"ל כי פי יי' דבר • הרי עשרים
 770 וארבעה ברכות לנותני צדקה כנגד עשרים וארבעה קללות למונעי צדקה •
 והמונע עצמו מן הצדיקים מפסיד ארבעים ושמונה חלקים מרחיק ממנו
 עשרים וארבעה ברכות ומדבק בו עשרים ארבע קללות • הנותנין צדקה
 נקראים פרנסין להקב"ה • שנ' הנך יפה רעייתי במתן הצדקה הנך יפה
 בגמלות הסדים ואין רעייתי אלא פרנסים • מעלה אני עליכם כשאתם
 775 מפרנסין את העניים • כביכול לי אתם מפרנסין • ד"א הנך יפה רעייתי •
 הקב"ה אומ' לישר' אתם מפרנסין אותי • שנ' את קרבני לחמי • יכול
 יש לפניו אכילה (125b) ושתיה • ת"ל לאישי • לאישים אתם נותנים •

א"כ למה נאמר לחמי • אלא אמ' א'ע'פ' שאתם נותנים לאישים מעלה
 אני עליכם כבני' מפרנסין לאביהן : ד"א את רעייתי אתה מרצין אותי
 לכל האומות • בשבילכם אני מטיב לכל באי עולם : ד"א הנך יפה
 רעייתי • וכנסת ישר' אף היא להקב"ה :

טז) הנך יפה דודי כשאתה נפרע מן האומות אף נעים כשאתה נותן
 ידידיך ליריאיך : ד"א הנך יפה דודי • כשאתה תולה לכל באי עולם •
 אף נעים שהיו הצדיקים מקבלין מעשיהן לפי מעשיו : אף ערשינו רעננה •
 אילו עשרת השבטים שגלו לפניו מנהר סמבטיון • כמה שנאמ' בפאת
 מטה • שלא שייר המקום מהם אלא אחד משבעה ואחד משמנה • כמה
 שנ' בפאת מטה • והפיאה של מטה אחד • הרי לך שתי פאות : ושתי
 ידיכים וארבע רגלים • והמטה כולה להיכן הלכה לה לפניו מדמשק :

יז) קורות בתינו ארזים רהיטנו ברותים • למד הקב"ה שבחו של
 שלמה • שבנה בית המקדש לשבע שנים • ובנה לשלש עשרה שנה : קורות
 בתינו ארזים • אילו הקורות שהביא חירום משה לשלמה : ד"א קורות
 בתינו ארזים איזו שערי ניקנור • שהביא אותן בים • ואבד אחד מהן
 ועשה המקום נס • כיון שהגיע ניקנור לנמל של יפו הקציפה הגל • וי"א
 אחת מן ההיות שבים בלעה אותם • כיון שהגיע ניקנור לנמל פלטה
 אותה • ועמדה בים שלשה ימים עד שלא עבר את כולה : ד"א קורות
 בתינו ארזים • זה קבורת משה • שנ' וירא ראשית לו • כי שם חלקת
 מחוקק צפון • אין צפון אלא ארזים • שנ' וצפון בארז • רהיטנו ברותים •
 זה היה בית השכינה :

[פרשה ב']

א) אני חבצלת השרון • שהיא נאה כך ישראל נאים במעשיהם מכל
 האומות ד"א אני חבצלת השרון אין השרון אלא שהיא שרה למקום • למי
 שברא את העולם • שושנת העמקים • שאין שושנה בעולם נאה אלא
 שושנת העמקים • כדרך שהשושנה נאה כך ישר' נאים בזמן הבכורים
 שהיה יבט יהודה מביא והשיר בראשם ועטרה של זהב (126a) בראשן •
 הגיעו למקדש היו השלוהין מעטרין את בכוריהן הקריבו • היו מביאים
 ענבים ותאנים ותמרים והשיר היה מכה לפנייהם והיו הסגנים והפחות
 והגוזברין עומדין מפניהם • הגיעו לעזרה היו הלויים מכין בשיר ואומר'
 אורך יי' כי דיליתני מאד • לכך נאמר אני חבצלת השרון שושנת העמקים

810 שִׁמְמֵנוּ שִׁבַּח לְמִי שִׁבְרָא הָעוֹלָם : ד"א אֲנִי חֲבַצְלַת הַיִּשְׁרֹן • אִימְתִי יִשְׂרָאֵל
 לְמִקּוֹם כִּיֹּן שְׁעָלוּ יִשְׂרָאֵל מִן הַיָּם אָמְרוּ שִׁירָה • וַיֵּשׁ אוֹ שְׁשִׁנְתָּ
 עִמָּקִים • זֶה הָיָה נַחֲשׁוֹן שִׁירָד לְתוֹךְ הַיָּם וְהָיָה מִהַלֵּךְ בַּמַּיִם עַד שֶׁהִגִּיעוּ
 הַמַּיִם בַּחוּטְמוֹ • שֶׁנִּי הוֹשִׁיעֵנִי אֱלֹהִים כִּי בָאוּ מַיִם עַד נֶפֶשׁ : וַיֵּשׁ אוֹ
 שְׁשִׁנְתָּ הָעִמָּקִים בִּשְׁעָה שִׁירָדוּ יִשְׂרָאֵל לְתוֹךְ הַיָּם בְּעִימְקֵי הַיָּם נִכְפְּפוּ מִי
 815 בְּרֹאשֵׁיהֶם עֲלֵיהֶם וְהָיוּ הַיָּמִים בִּימֵינוּ וּבִשְׁמַאֲלָם עַל גְּבִיהֶם • הִתְחִילוּ
 יִשְׂרָאֵל בּוֹכִים וּמַצְטַעְרִין • וְאוֹ מֵה מִתּוֹנִים וְהַטְעָה כֹּל הַקָּהָל הַזֶּה • אוֹ
 הַקָּב"ה עֲשִׂיתִי נִסִּים לְעַמִּי וְלֹא יָדְעוּ קֵה הַמַּטָּה אִשְׁרָאֵל בִּירֵךְ וְהִכָּה אֶת
 הַיָּם וּקְרַב הַכִּיפִין שֶׁל מַיִם וַיַּחֲזֹרוּ הַמַּיִם לְמִקּוֹמָן וְכך עֲשֵׂה מִשְׁחָה • וּמִנִּיין
 לֵךְ שֶׁכֶךְ הָיָה הָרִי חֲבֻקוֹק מִפְּרִשָּׁה נִקְבַּת בַּמַּטְוִי רֹאשׁ פְּרוּזִי יִשְׁעָרוּ
 820 לְהַפִּיצֵנִי • אוֹתָהּ שְׁעָה הָעֵלָה עֲלֵיהֶם הַמִּקּוֹם וַיִּמְרוּ עַל יָם סוּף וְלֹא עֲשׂוּ
 אֵלָּא נֹתֵנִין אַחַת מִרְגְּלֵיהֶן בִּיבִישָׁה וְאַחַת עַל הַיָּם וְהָיוּ אֹמְרִי שִׁירָה • לִכְךָ
 נֹאמַר אֲנִי חֲבַצְלַת הַיִּשְׁרֹן : ד"א זֶה אֲבִרְהָם שִׁשֵּׁר לְמִקּוֹם כִּשְׁעָלָה מִן
 כֶּבֶשֶׁן הָאֵשׁ • לִכְךָ נֹאמַר חֲבַצְלַת הַיִּשְׁרֹן : ד"א זֶה חֲנַנְיָה מִשְׁשָׁל וְעֹזְרִיהָ
 שִׁשְׁרוּ לְמִקּוֹם בִּשְׁעָה שְׁעָלוּ מִתּוֹךְ כֶּבֶשֶׁן הָאֵשׁ : ד"א זֶה דְּנִיָּאל בִּשְׁעָה
 825 שְׁעָלָה מִגּוֹב אֲרִיּוֹת :

(ב) כְּשִׁשְׁנָה בֵּין הַחֻחוּסִים כְּדֶרֶךְ שֶׁהַשְׁשִׁנְתָּ נָאָה בֵּין הַחֻחוּסִים • כִּךְ
 יִשְׂרָאֵל נָאִים בֵּין הָאוֹמוֹת • אִימְתִי נָאִים בִּשְׁעָה שְׁעָלוּ וְצָהָלוּ מִמִּצְרַיִם
 חֲבַצְלַת : ד"א כְּשִׁשְׁנָה בֵּין הַחֻחוּסִים אִימְתִי הַשְׁשִׁנְתָּ נָאָה כִּשְׁהָיָה נִרְאִית
 לְמַעַלָּה מִן הַחֻחוּסִים אִם נִתְחַיִּיבָה (126b) הַשְׁשִׁנְתָּ הָרוּחַ נִשְׁבַּת בַּחֻחוּסִים
 830 וְהָיוּ מַכִּים אֶתָּה :

(ג) כְּתַפּוּחַ בְּעִצֵּי הַיַּעַר וּג' • מֵה הַתַּפּוּחַ הַזֶּה כִּשְׁאֲדָם רֹאָה אוֹתוֹ
 בַּסִּתּוֹ אִינוּ מַכִּירוּ כִּיֹּן שֶׁהוּא מוֹצִיא עֲלָיו הַנֵּץ קוֹרֵם אֶת הָעֵלִין • כִּךְ
 הָיוּ יִשְׂרָאֵל עַד שֶׁלֹּא עָמְדוּ לִפְנֵי הָרַיִם סִינַי • כִּךְ קִדְּמוּ יִשְׂרָאֵל הַמַּעֲשֶׂה לְשִׁמְיָהּ
 וְאָמְרוּ כֹל אִשְׁרָאֵל דְּבַר יִי נַעֲשֶׂה וְנִשְׁמָע : ד"א כְּתַפּוּחַ בְּעִצֵּי הַיַּעַר וּגו'
 835 הָרִי יִשְׂרָאֵל אָמְרוּ לְמִקּוֹם כְּדֶרֶךְ שֶׁהַתַּפּוּחַ הַזֶּה נָאָה בַּתּוֹךְ אֵילָנִי סָרַךְ כִּךְ
 בְּרִקּוֹנוֹ שֶׁל ע"ז לֹא הָיָה מוֹאָב וְעַמּוֹן וְצִידוֹן • לְקִיָּים מֵה שֶׁנִּי בְּצִילֹו חֲמַדְתִּי
 וַיִּשְׁבַּתִּי וּפְרִיֹו מִתּוֹק לְחִיכִי • אֲנִי חֲמַדְתִּי לְדַבְּרִי תוֹרַתְךָ לֹא אֶתָּה כִּפְפַת
 אוֹתִי לֹא דוֹמָה בֹּא לוֹ מִנּוּם לְבָא מִעַצְמוֹ • נִחְמַדְנוּ לִישֵׁב בְּצִילְךָ • וּפְרִיֹו
 מִתּוֹק לְחִיכִי • אֵלּוּ דְּבַר תּוֹרָה לְקִיָּים מֵה שֶׁנִּי מִמִּנִּי פֶּרֶךְ נִמְצָא :

(ד) הַבִּיָּאֲנִי אֶל בֵּית הַיֵּינָן זֶה דּוֹרוֹ שֶׁל מִשִּׁיחַ וְדָגְלוּ עָלֶי אֶהְבָּה אֵילֹו
 840 הָאֲבוֹת :

(ה) סִמְכוֹנִי בְּאִשִּׁישׁוֹת וּג' • מֵה הַחֻלָּה הַזֶּה מִצָּפָה לְהַרְוּחָה כִּךְ

ישר' מצפין לגאולה : ד"א למה נמשלו ישר' לחולה מה החולה אינו אוכל לא רבילה ולא פת בריא אלא פת חמה מיני . כך הדור הזה אינו מבקש מסכות ולא קולין וחמורין אלא טעמי האגדות ושיחת חכמים : 845
(ו) שמאלו תחת לראשי . וימינו תחבקיני . זה משה כמה שנ' מולך לימין משה זרוע תפארתו : ד"א שמאלו תחת לראשי שבח לפני הקב"ה . השמאל מרחקת והימין מקרבת : ד"א שמאלי תחת לראשי אילו ענני כבוד שהיו מקיפין ישר' מלמעלה ומלמטה :

(ז) השבעתי אתכם בנות ירושלם . איזה אהבה זה ירושלם שאמר הקב"ה לישר' בניתם את בית המקדש וחרב לא תבנו עוד עד שתשמעו קול מן השמים . לקיים מה שנ' כנשוא נם הרים וכתקוע שופר תשמעו : אם תעירו אם תעוררו וגו' השבי' הקב"ה שלא לעמוד כנגד מלכות . כך נאמר בצבאות . במי שהוציא את צבאותי ממצר' . ד"א כמה משביע אותן בצבאות בישר' שנקראו צבאות כמלך שהוא נודר בחיי בנו : בו (127a) באיילות השדה במי שהוא מזדעזע את המדברות . כמה שנ' קול יי' יחול מדבר קול יי' יחולל איילות : ד"א בצבאות או באיילות השדה . אם מדרתם על המלכיות הרי דמיכם כצבי וכאיל :

(ח) קול דודי הנה זה בא אילו הקולו' שעתידין לבא קודם למשיח : ד"א קול דודי הנה זה בא : כיון ששמע קול השופר עשרה זועות עתידין לבא ועשרה מקומות נהפכין ועשרה נשרפין . מלמד שאין הפתח נפתח כולו כאחד אלא אליהו בא לו לעיר אחת ונעלם מחבירתה ומדבר עם האיש ונעלם מחבירו :

(ט) דומה דודי לצבי וגו' . יכול לצבי זקן . אמר' לעופר האילים שאין מגדלין לעולם זכר זקן . ועושה אותו אומרה : ד"א או לעופר . אין לעופר אלא עולם . כמה שנ' מי מנה עפר יעקב . מלמד שנראה המקום לישר' בעולם . כך משל המקום את הישכינה שהיא חוזרת למקומה : הנה זה עומד אחר כותלינו . מלמד המקום נראה מצייל ומפיע : ד"א משיגה מן החלונות זה המשיח . שכיון שיבא שערי מזרח נפתחות לו . 865
כמה שנ' מי העיר ממזרח צדק יקראוהו לרגלו . ולמה הוא בא ממזרח . מהיכן שהיום עולה . זה משיח מבני בניו של דוד שהוא מישול כחמה שנ' כסאו כשמיט נגדו : וכמה שאמ' עליו הכת' שהוא נעור כשהוא כולו ישן . אף הקב"ה כיון שהגיע את הקין אמ' הכת' העירותי מצפון מאת המזרח שמיט יקרא בשמי : ולמה הוא בא מן הצפון . אלא שגלו ישר' לצפון כביכול גלה עמוהם הכבוד לצפון . ביטביל כך נאמר העירותי 875

מצפון • וכן אמ' יחזקאל והנה רוח גדולה בא מן הצפון • להיכן הוא
הולך לדרום • למקום ישיבתו • לכך נאמר לפתוח לפניו דלתים אילו
שערי מזרח • ושערים לא יסגרו אלו שערי הדרום :

(י) **ענה דודי ואמר לי וגו' •** זו היא הגאולה • אין או' לאדם קום
אלא שהוא יושב • שהמשיח עתיד לחזק ידיהן של יש' שנתרפו במעשה
880 הטוב :

(יא) **כי הנה הסתיו עבר (127b)** העיניו • הגשם חלף והלך לו אילו
ימי השיעבוד :

(יב) **הנצנים נראו בארץ •** אילו מעשה הצדיקין • עת הזמיר הגיע •
885 זמנו של מלכות כמה שנ' זמיר עריצים יענה : ד"א ענה דודי ואמר לי

קומי לך רעייתי • כיון שיבאו למדבר שיגיע זכרן של מלכיות מלאכי
המרום עונין עליהן • לקיים מה שנ' הידר כדרכים יענה : ד"א אמ' רב
נחמן קומי לך רעייתי ביום שאו' הקב"ה ליהושע עשה לך הרבות צורים :

(יד) **יונתי בחגוי הסלע •** אילו ישר' שהיה פרעה רודף אחריהן והגיעו
890 לים אין המקום מדבר עם שליח ציבור • אלא בזמן הציבור תחילה •

שכן הוא או' במשה מה תצעק אלי וגו' • וכן הוא או' ויתפלל שמואל
על ישר' לפני יי' • כיון שהשלימו עמו ענה אותו האלהים : ד"א יונתי

בחגוי הסלע זו כנסת ישר' שנמשלו כיונה • כשראתה רץ אחריה הים
סוגר מלפניה ושונא רודף אחריה • יצא פרעה כגיבור • והקב"ה יצא
895 כנגד פרעה כגיבור ולא הודיע שהוא איש מלחמה עד שיעשה מלחמה

כנגד פרעה • כמה שנ' יי' איש מלחמה יי' שמו : יצא פרעה בשריון •
והקב"ה יצא בצדקה • שנ' לובש צדקה כשריון • יצא פרעה בכובע וקשת
וחיצים • והקב"ה יצא בצדקה ככובע • שנ' וכובע ישועה בראשו : בחיצים

לנוגה ברק הניתך לאור חיציק יהלכו • וצלח פרעה על הכוס • והקב"ה
צלח כנגדו • שנ' והדרך צלח ורחב : ד"א בחגוי הסלע זו עמידתן לפני
900 הר סיני • כמה שנ' ויתיצבו בתחתית ההר • מישל למה הדבר דומה

למלך שהוא מבקש אישה שלח שתינשא לו • קיבלה עליה • אמ' המלך
לראותה • ראה אותה • אומ' לי דברי ואני שומע דברך באזני המלך •

והיה קולה ערב • לאחר כך הקב"ה לישר' הראיני מראיך זה הגאולה
905 שהביא הקב"ה לישר' בימי ר' שמעון ור' ישמעאל שהיה מעשה ביטבעה

אנשים שהיו עולין לירושלם • מצא הראשון תמרה אחת • ואמ' יעלה
חבירי (128a) וכן הישני כך עשו כולם עד שהגיע השביעי • וניטלה עד
שהגיעו לבור • וחילקוה ביניהם • עד עכשיו היה קורא כור תמרה • כיון

שהגיע המעשה לפניהם אמ' כדאי הוא שתבוא הגאולה על ידיהן • על
 910 אלה נאמר הראני מראיך במעשים טובים השמיעי קולך במצות : ד"א
 השמיעני קולך : אמ' ר' אלעזר נותן כח לישר' בקולו של משה שהיה
 במער' יושב ודורש וכל ישר' עד שנים עשר מיל • כמה שנ' משה ידבר
 והאלהים יעננו בקול : ד"א השמיעני את קולך כל שאתם מתפללים לפני
 בקול גבוה כי קולך ערב בתפילתם :

915 (מז) דודי לי ואני לו וגו' • דודי לי בשעה שאמ' אנכי יי' אלהיך ואני
 לו כשאמ' והייתם לי סגולה מכל העמים : הרועה בשושנים • כשירעה
 את ישר' שנ' רועה ישר' האזינה וגו' • ידוע תדע פני צאנך • אילו עם
 הארץ ושית לבך לעדרים • אילו הנשיאים :

(יז) עד שיפוח היום ונסו הצללים • כשתעבור פורענות מישר' :
 920 ד"א עד שיפוח היום כשתעברו ליתן גבול בני עשו • ונסו הצללים אילו
 בני לוט : סוב דמה לך דודי וגו' • זכור אני להם מעשה אברהם בין
 הבתרים :

(טו) אחזו לנו שועלים אילו המצריים הזקינים • קטנים אילו בניהם
 שהיו רעין לישר' יותר מן הגדולים • שהיה נכנס לתוך ביתו של ישר'
 925 ורואה יונק ומייסרו • מחבלים ברמים אילו ישר' הגדולים : וכרמינו סמודר •
 אילו היונקים שכך כוונתם של מצריים אמרו הרי אנו הורגים קטנים
 והגדולים מתים והנקבות נושאות למצריים ונמצא זרעו של אברהם כלה
 מן העולם :

[פרשה ג']

(א) על משכבי בלילות בקשתי את שאהבה נפשי • בשעה
 930 שהקריבו ישר' בחנוכה היו סבורין שהיא בית הבחירה • אמ' להן הקב"ה
 בקשתי ולא מצאתיו • אין אתם מקריבין בו מעתה אין קדושה אלא
 במקום שעקר אברהם את יצחק בנו אחותיו ולא ארפנו • זאת מנוחתי
 (168b) ערי עד וגו' :

(ב) אקומה נא ואסובבה בעיר • כשאמ' הקב"ה לישר' רב לכם
 935 סוב לכם את ההר הזה : אבקשה את שאהבה נפשי • במזבח שבנה
 משה ברפידים : ד"א על משכבי בלילות • א"ר יהודה בשעה שהיה דוד
 בורח מלפני שאול • בקשתי ולא מצאתיו בשעה שירד אחריו שאול
 למדבר : ד"א אקומה נא ואסובבה בעיר ששלח שאול רוכלין לארץ ישר'
 שאמרו לו הרי דוד מסתתר עמנו בין הבתולות :

940 (ד) אחותיו ולא ארפנו • בשעה שהורידה מיכל בת שאול כביר העיזים על המטה והיה שאול סבור שהוא תפוס : ד"א אחותיו ולא ארפנו זה היה דוד שתפס את הגרזן מיד ארונה היבوسی ואמ' זהו בית הבחירה עד שהבאתיו אל בית אמי אל חדר הורתי בשעה שעלו בני ישראל להוסיף על המזבח ומצאו גולגלתו של ארונה נתונה תחת המזבח ולא פסל הקב"ה את הקורבנות של ישראל :

(ו) מי זאת עולה מן המדבר • וכי מן המדבר העלה אותן • והלא ממצר' העלה אותן • אלא מלמד על ישראל שהן חביבין לפני המקום כמציאה שבני אדם מוצאין במדבר לקיים מה שנ' ימצאנו בארץ מדבר : ד"א מי זאת עולה מן המדבר כתמדות עשן • וכי כעשן היו • אלא מה העשן הזה כל מקום שהוא הולך מיצר • כך כל האומות מכירין בשעה שעלו ישראל ממצר' : מקטרת מר ולבונה מכל אבקת רוכל • מלמד שלא היו חסירים כלום : ד"א מקטרת מר • זה אברהם • מה המר הזה ראש לכל הבישמים • כך אברהם ראש לכל הצדיקים • וכך אמ' לו הקב"ה להקריב לו את יצחק בנו בהר המזריה • ולבונה זה יצחק בדרך שמקטרינ 950 את הלבונה על גבי המזבח כך נעקר יצחק על גבי המזבח כלבונה • מכל אבקת רוכל זה יעקב כמה שנ' ויאבק איש עמו : ד"א מקטרת מר ולבונה זה היה משה ואהרן מכל אבקת רוכל זה שבעים זקנים :

(ז) הנה מטתו ששים גיבורים סביב לה • (129a) עשרים וארבע משמרות הכהנים • ועשרים וארבע משמרות ללוים • ושנים עשר שבטים : 960

(ח) כולם אחוזי הרב • מעשה הטוב כמה שנ' ביעקב אשר לקחתי ביד האמורי בחרבי ובקשתי : וכי היכן מצינו שעשה יעקב מלחמה • ומה ליוסף יותר על אחיו • הבכורה אשר לקחתי מיד האמורי זה עשו שעשה מעשה האמרי • בחרבי זה מעשה הטוב ובקשתי זו תפילה : ד"א כולם אחוזי הרב זה חרבו של אברהם שנ' ויקח את המאכלת לשחוט את בנו • מלומדי שהם מלמדים בניהם • מלחמה • זה תורה • שנ' על כן יאמר בספר מלחמות יי' : הנה מטתו שלשלמה זה המישכן ששים גיבורים סביב לה ד"א מגיבורי ישראל אילו הישבטים • שנ' והחונים לפני המישכן קדמה • וגו' : ד"א הנה שלשלמה מירושלם • מה מיטה זו שהיא מאהבת אדם ואשתו כך היו אוהבין זה את בירושלם : ד"א הנה מטתו שלשלמה זה שלמה ודאי ללמד על שלמה שהיה רודה בכל העולם • חזר ונתמעטה טלכותו ולא היה שולט אלא על תדמור • שנ' ויכו את תדמור במדבר •

חזר להיות שולט על ישר' בלבד • חזר שלא שלט על ישר' בלבד • חזר
שלא שלט אלא על מטתו • ואף על מטתו לא היה יכול לנוח בתוכה מפני
975 רוחות רעות • כולם אחוזי חרב ביום שישיב ר' אליעזר בן הורקנוס שבו
ביום שמו איש חרבו על ירכו • מפחד בלילות שהיו מעבירין פורענות
מישר' :

(ט) אפריון עשה לו המלך שלמה • שהשלום שלום • שלו זה
הארון • מעצי הלבנון • אילו הקרשים לקיים מה שנ' שני אדנים תחת
980 הקרש האחד :

(י) עמודיו עשה כסף • אילו העמודים מחושקים כסף • רפידתו
זהב זה הכפורת • ועשית כפורת זהב טהור : מרכבו ארגמן זו הפרוכת
של ארגמן • ועשית פרוכת תכלת וארגמן • תוכו רצוף אהבה אילו
הלוחות • מבנות ירושלם אילו האומות מה שעשו ישר' הן גרמו להם :
985 ד"א אפיריון (129b) זו ברית העולם מבראשית מבית המקדש נברא •
שנ' דבר ויקרא ארין מציון מכלל יופי • עמודיו עשה כסף אילו ההרים
שהן עומדין על גבי הארץ כעמודים • רפידתו זהב זה הרקיע • פעלילו של
עולם • מרכבו ארגמן זה כסא הכבוד • תוכו רצוף אהבה • אילו נפשות
990 של צדיקים • שהן נתונות עמו במרום • שלשה הן שנכנסו לה לפנים
מזה • ומשה נגש אל הערפל • ולפנים ממנו צדק ומשפט • שנ' צדק
ומשפט מכון כסאו ולפנים ממנו נפשות הצדיקים • שנ' אשר בידו נפש
כל חי וגו' • והיתה נפש אדוני צרורה בצרור החיים את יי' אלהיך • רצוף
אהבה • נפשות הצדיקים שאהבו את הקב"ה שנ' זרע אברהם אוהבי •
וכן הוא או' להנחיל אוהבי יי' • מבנות ישראל והפרשות הן נפשות
995 מישראל מלאומות • ואין נפשות צדיקים מתערבות עם רשעים :

(יא) צאינה וראינה בנות ציון • צאו וראו כל האומות יום שמחה
שעשה המלך ירושלם שלו • בעטרה שעטרה לו אמו • על הים כמה שנ'
יי' ימלוך לעולם ועד • אמ' להם הקב"ה • כביכול אתם קשרתם קשר
מלכות בראשי • ביום חתונתו זו עמידת הר סיני • שמחת לבו ימי
1000 המלואים : ד"א צאינה וראינה כל האומות ניסי פלאים שהוא עושה
לבניו • והכבוד והעטרה שהוא מתעטר ביום כינוס גליות • שנ' ימלוך יי'
עליהם בהר ציון מעתה ועד עולם • והלא שלו היא המלכות • שנ' יי'
ימלוך לעולם ועד • יי' מלך עולם ועד אבדו גוים מארצו אלא שאמ'
ליישר' כביכול אין לי מלכות ולא חיילות עד שהעמידתם והמלכתם אותי •
1005 אין אתה מוצא צבאות בספר יחזקאל לומר כל ימים שאתם בגולה אין

לי חיילות ומלכות עד שתחזור מלכותכם • שנ' ועלו מושיעים בהר ציון וגו' • ואו' והיתה לי' המלוכה : ד"א ביום חתונתו אילו ימי המשיח • שנמישל הקב"ה לחתן שכן הוא או' ומיטוש חתן על כלה וגו' • וביום (130a) שמחת לבו • בבינין בית המקדש • שנ' וגלתי בירושלם וישיתי בעמי : ד"א בעטרה שעטרה לו אמו ביום חתונתו שירדה שכנה לבית המקדש : שנ' וכל העם רואים כרדת האש והכבוד על הבית • וביום שמחת לבו • יום שחינך שלמה את הבית :

[פרשה ד']

- א. (ב) הנך יפה רעייתי • אילו הזקנים • הנך יפה ענייך יונים • מה העיניים הללו נתונות בגובה של ראש • כך דברי חכמים גבוהים בעיני האדם • מה העינים שהן מאירות כך דבריהן מאירין לישר' • מבעד לצמתך • אימתי הם משובחים כשאתם מצמיטין לפני לא עושין אנודות אנודות : ד"א מבעד לצמתך כשאתם עושין דברי תורה כצמתה : שערך כעדר העיזים • זה היה מעשה ניסים במשכן • שנלשו מהר הגלעד • אילו ישר' שהלכו למדין : שערך כעדר הרחלים בביאתן של מדין זכין מעריות ומע"ז בשמים : ולמה משל הקב"ה כעדר הקצובות שלא היה נבחר לקרבן אלא הקצובות כך לא נבחרו במדין שכולם מתאימות ושכולה אין בהם • שלא נשתכלו במדין לא בהליכתן ולא בביאתן • תני ר' מאיר לא נבחר מהם אלא ממאה אלף לכך שכולם מתאימות ושכולה אין בהם :
- ג. כחוט השני שפתותיך זה הפרוכת שהיה מבדיל בין כהן גדול : ד"א כחוט השני • זה כניסתו של משה למשכן שנ' וישמע את הקול מדבר אליו מעל הפרוכת מבין שני הכרובים : לכך נאמר ומדברך נאווה : ד"א ומדברך נאורה אילו הנביא' : כפלה הרימון רקתך אילו יושבי המדרשות • מבעד לצמתך • זה הציין שהיה בין עיניו של אהרן :
- ד. כמגדל דוד צוארך בנוי לתלפיות במקום שהיו ישר' נותנין הזיות למקום אלף המגן תלוי עליו כל שלטי הגיבורים • זה היה אברהם שאמ' לו המקום אנכי מגן לך • ונתן לשלמה בנו אלף המגן :
- ה. שני שרייך כשני עפרים זה משה (130b) ואהרן • הרועים בשושנים זה יהושע וכלב :
- ו. אלך לי אל הר המור • זה היה אברהם • אל נבעת הלבונה זה

1035 היה יצחק :

ז) כולך יפה רעייתי ומום אין בך • זה היה יעקב : ד"א אלך אל הר המור זה אברהם ושרה שנ' ויקח אברהם את שרה אשתו • כולך יפה רעייתי ומום אין בך זה היה יעקב שלא היה בהן רשעים ובעלי מומין :

1040 ה) אתי מלבנון כלה אתי מלבנון תבואי איזהו לבנון זהו בית המקדש שנקרא שמו לבנון • ולמה נקרא שמו לבנון • אלא שכל מי שהיה עולה לשם ובידו עון לא היה זו משם עד שיהיו עונותיו מתלבנות כשלג לקיים מה שנ' אם יהיו חטאיכם כשנים כשלג ילבינו : ד"א אתי מלבנון כלה כשהגליתי את השכינה מבית המקדש הגליתי אתכם עמה : תשורי מראש אמנה • שהאמנתם בי בתחילה : מראש שנר וחרמון • זה הליכתן במדבר ארבעים וחמש מסעות • אריות מהררי נמרים • אילו מלכים • שהעבדת ביניהן שהיו רעים מאריות ונמרים :

ט) לבבתיני אחותי כלה • לבבתיני באחת מעיניך • משל למה הדבר דומה לתינוקת בת מלכים ששלח המלך אחריה ראה אותה באחת מעיניה ושבחה אילו ראה כל הגוף על אחת כמה וכמה • לכך נאמ' 1050 לבבתיני אחותי כלה : ד"א לבבתיני אחותי כלה • את נתת לי את הלב שאחיה מלך על הבריות :

י) מה יפו דודיך אחותי כלה • ביום שהקריבו ישר' בשילה ובנוב ובנבעון : וריח שמונך מכל בשמים ביום שגמרו מלאתן מהבמות :

1055 יא) נופת תמופנה שפתותיך כלה • זה משיח הצדיק שהוא עומד מיהודה : ד"א זה משיח מלחמה שהוא עומד מיוסף ואינן מקנין זה לזה לקיים מה שנ' אפרים לא יקנא את יהודה ויהודה לא יקנא את אפרים : דבש וחלב תחת לשונך זה יעקב שבירך (131a) את השבטים : וריח שלמותיך כריח לבנון :

1060 יב) גן נעול אחותי כלה • זה הקין שהיה נעול מישר' : ד"א גן נעול אחותי כלה אילו קיצי דניאל הספר החתום :

יג) שלחך פרדס רימונים זה הפרדס של רימונים שהוא כך היו ישר' נאים ומעשיהם הולכין חוץ מהן • ולמה נמשלו כפרדס רימונים • מה הרימון הזה גודעו פורעו • כך ישר' כובשין עצמן במצרים וכשהגיע הקין פרעו עצמו ויצאו : ד"א פרדס רימונים זה הקטרת • כפרים עם נרדים 1065 שהיה כפרה עליהם :

יד) נרד וכרכום קנה וקנמון • זה היה בצלאל זה הליוב שעשה להר סיני והראה אותו מעשה המיטכן כאלו עשוי למעלה : ויש או'

המקום הראה למשה וירד והראה לבצלאל והסכים בצלאל לדעת האלהים :
 1070 ד"א קנה וקנמון זה היה אהרן וחור • כמה שנ' ואהרן וחור תמכו ידיו
 מזה אחד ומזה אחד :

טו) מעיין גנים באר מים חיים • זה מעיין שהמקום עתיד לטהר
 את הצדיקים בו לקיים מה שנ' ואת דמי ידיו מקרבה : ד"א מעיין
 גנים באר מים חיים נוזלים מן לבנון מה הטובה הזה שהוא נותן טיפה
 אחת בכוס או בקדירה ונוזלה • כך המקום עתיד לטהר את ישר' מע"ז
 וגילוי עריות ונשיכות דמים • או יכול יאמרו הצדיקים על הקלות הוא
 מוחל אבל על החמורות לא הוא אומ' אל ההרים לא אכל ועינו לא נשא
 אל גילולי בית ישר' • ואו' לישר' כטומאת הנידה היתה דרכם לפני אילו
 אמ' כטומאת נבילה או כטומאת הארץ לא היה להם טהרה לעולם :
 1080 ד"א ונוזלים מן לבנון אילו הנביאים שעמדו בבית המקדש :

טז) עורי צפון ובואי תימן • מיכאן אתה או' הצדיקים לעתיד לבא
 אינן צריכין לא אפרסמון ולא כל מיני בשמים רוח צפון מכבדתו וזוחלת
 לפניהם כל בוסמני גן עדן : ד"א עורי צפון ובואי תימן שהרוחות
 עתידות להכניס ובאה זו עם זו • הדרום או' אני מביאה גלות תימן וכל
 1085 הגדר וכל הדרום • (1316) והצפון או' אני מביאה גלות צפון וכל
 הצפון והמקום נותן שלום ביניהן והן נכנסין בפתח אחד לקיים מה שנ'
 באתי לגני אחותי כלה :

[פרשה ה']

א) אריתי מרי עם בשמי וגו' • אריתי מורי עם בשמי אילו הן
 שער הקרבנות • אכלו רעים שתו ושכרו דודים • אילו הן אוהבי המקום :
 1090 ב) אני ישינה ולבי ער אילו הן גלות בבל • מי זאת הנשקפה
 כמו שחר זה גלות משיח : יונתי בחגוי הסלע זו גלות מצרים : ד"א
 אני ישינה ולבי ער • זה היה העולם נדמה לישן הזה והרחוק עליו
 המקום ועוררי : רבי עקיבא היה או' למה היה העולם דומה לבעל הבית
 שעשה כלים ולא פתחן שהיו בריאים כבר • חזר ופתחן • אני ישינה
 1095 ולבי ער • זה הנאולה שהוא דומה לישן והמקום מעוררו • כמה שנ'
 הערותי מצפון ליאתי ואחר ממזרח שמש וגו' • והמקום מעורר הנאולה
 מן הדרום תהילה ואחר כך מן המזרח ומן הצפון הרי רוח צפון לדרום
 והדרום לצפון כל זה לייבש את המעיינות המים חוץ משבעה נהרות :
 כל עין פרי שזבחו שם לע"ז ויבשו • ד"א אני ישנה ולבי ער זה

- 1100 גאולת מרדכי ואסתר : ד"א אני ישינה ולבי ער המקום או' לישר'
 אני ישינה ולבי ער פתחי לי אחותי רעייתי : א"ר אלעזר ביום שאו'
 מלך בבל כל בית שיהא פתוח היו נכנסין ובוזזין אותו . וכל בית
 שהוא נעול אל תכנסו בתוכו ונעלו ישר' בתיהן . לפיכך שילח המקום
 נביאים לישראל ואמ' להם פתחו בתיכם עד מתי אתם יושבים באפילה .
- 1105 ד"א פתחי לי אחותי הרי זו לימי נגו שישר' עתידין להיות טמונים
 במערות ובמחילות והקב"ה מרתיק עליהן : שמעון בן שטח היה אוכר
 שהקב"ה או' לישר' פתחי לי אחותי והן מסתכלין והמקום עושה להם ניסים
 והם רואים את המשיח עומד בראש מדבר מואב ועמו ארבע מאות איש
 והמקום נותן להם גאולה לקיים מה שנ' ונתתי להן (132a) את כרמיה
 משם . והמחילה נפרדת להם משם ממדבר מואב לחורב וישר' נוטלין 1110
 והולכין את הזיין ממדבר חורב שהשם כתוב בו . ובאין ונוטלין עמון
 ומואב לקיים מה שנ' אדום ומואב משלוח ידם . ובני עמון משמעתם :
 א"ר יוסי כדרך שהלגינו עושי' להם בית חמדה כך חורב עשוי לישר' בית
 חמדה הרי מלכי צפון שומעין שנהרג עמון ומואב וכולן מתכנסין ובאין 1115
 וקובעין המלוכה בדמישק ומלכי המערב והדרום מתכנסין אף הן באין
 ונוטלין עיצה במדין וישר' מצירין להניח את החכמים שבמדין אי איפשר
 ולהניח את אחיהן שבירושלם . ומה אליהו עושה כל המדבר שהוא הולך
 מירושלם למדין שכל מי שנכנס חיה רעה עושה לו המקום ניסים . והוא
 בא ועומד לפני משיח במדין . והמשיח נפטר משם . ואליהו עומד . באותה
 שעה הוא מוציא את ספר הישר שכל התורה הזאת אינה אלא שירה 1120
 אחת מתוכו הארץ נפתחה מתחתיהן וישורפין ונעשה להם שם גדול .
 נמצאת מקיים פתחי לי אחותי רעייתי והמשיח בא לו ממדין ונוטל כל
 ביותה וכן לדמישק ונוטל ביותה . לקיים מה שנ' ישא את חיל דמישק .
 עד שלא תפול מלכות אדום . והפתח נפתח שם לרומי לקיים מה שנ'
 שם ירעה ענל : שראשי נמלא טל . אמ' להם הקב"ה אדם דומה לישן 1125
 הזה ואני עוררה הרי מלכי מזרח מתכנסין לתדמור וישר' באין מרומי
 ומקריבין לירושלם שבעת ימים . והקב"ה משיב הרוח ואמ' לישראל חזרו
 לתדמור כנגד מלכי המזרח . ומלכי הגוים או' נותן לישר' לבנות בית
 המקדש והן באין לישורפו והקב"ה יוצא ונלחם עמהם . לקיים מה שנ'
 ויצא יי ונלחם בגוים ההם והמשיח בא לו לצור ולצידון ולתדמור 1130
 ולבירי . לקיים מה שנ' אדום ומואב משלוח ידם . ובני עמון משמעתם .
 (132b) וכל האומות היו עתידות לישמוע והן מתכנסות ובאות על פונה

ועל עכו והן בוכין על סביבות עכו פרוסות וכל הירדן וכל יִשְׂרָאֵל מראין
לחבוש הזה שבאפילה והמקום קורע את הרקיעים ומראה ליִשְׂרָאֵל כסא
הכבוד • לקיים מה שנ' ומעי המו עלי והיו מתפללין והוא מקבלן •
לקיים מה שנ' פתחי לי אֶחָתִי רעייתי :

1135

(ו) **אני לדודי** בפתח שיראה לי והן מתפללין והקב"ה מעמיד להם
חמה בדרך שהעמיד ליהושע בן נון שהשביע ביום ההוא לפניו ואחרי זה
מישיח : דודי חמק עבר נפשי יצאה בדברו שהוא מוציא קרח וכל עדתו :
בקטתיו ולא מצאתיו הרי היכינה מסתלקת לשמים ויִשְׂרָאֵל סבורים שהוא
מחיה להם את המתים • לכך נאמר קראתיו ולא ענני • ד"א קראתיו ולא
ענני • בשעה שנסתלקה היכינה בימי ישעיה עשרה פעמים עד שלא
נסתלקה היכינה מן הכרוב האחד לכרוב השני מן הכרוב השני למפתן
הבית כמה שנ' וירם כבוד ה' מעל הכרובים על מפתן הבית וממפתן

1140

1145

הבית למזבח • כמה שנ' וראיתי יי' עומד על המזבח • ומזובה לחומה •
שנ' ראיתי את יי' עומד על החומה ומחומה לגג • כמה שנ' טוב לשבת
על פנת גג ונו' • ומפנת גג להר הזיתים • כמה שנ' ויעמד כבוד יי'
על ההר אשר מקדם לעיר : מהר הזיתים למדבר • כמה שנ' טוב לשבת
בארץ מדבר • מן המדבר לשמים • כמה שנ' השמים שמים ליי' : הרי
יִשְׂרָאֵל מבקשין את היכינה והיא לא חוזרת עד שיגיע הקץ • לכך נאמר
קראתיו ולא ענני :

1150

(ז) **מצאוני השומרים הסובבים בעיר** • כיון שנסתלקה היכינה
באו מלכיות • ושרפו בית המקדש שהוא משול כבתובת : ד"א
מצאוני השומר' הסובבים בעיר ביום שניתנה רשות למלאכי השרת שיהיו
עמהן על החומה ביום • שנ' על חומותיך ירושלם הפקדתי שומרים •
(133a) אמ' ר' חנינא בנו של ר' יוסי הגלילי בו ביום נתנה רשות
לגבריאֵל ליפרע מן המלכיות לקיים מה שנ' מקול המון נדרו עמים וכן
הוא אומר קול המון בהמון דמות עם רב זה הקב"ה הוא דמות עם
רב יי' וכלי זעמו לחבל כל הארץ • ואחר כך יריע אף יצריח על
אויביו יתגבר :

1160

(ח) **מה דודך מדור היפה בנשים** הכשרים שבאומות אומרים
ליִשְׂרָאֵל למי שאתם עובדים נלך עמכם • כמה שנ' אז אהפוך את כל
העמים שפה ברורה לקרוא כולם בשם יי' ולעבדו שכם אחד : למה
נאמר שככה היטבעתנו • אלא שעתידין ליטבע להקב"ה וליִשְׂרָאֵל שלא לילך
אחר ע"ז מעתה : א"ר אלעזר הרי אתה למד שאברהם יום שחכה את

1165

המלכים כמה שנ' אל עמק שוה שנשבעו לו כל האומות שלו לילך אחר ע"ז מעתה ובמקום שנשבעו לו לאברהם כך הן עתידים לישבע למקום ולמשיח שלא לילך אחר ע"ז מעתה * לכך נאמר שככה השבעתנו :

(י) דודי צח ואדום דודי צח שאני נותן את התורה * ואדום שהוא נפרע מן האומות : 1170

(יא) ראשו כתם פז * בשעה שהוא מביא את היסורין על ישר' לנקותם מעון קווצותיו תלתלים זה היה המזבח :

(יב) רוחצות בחלב * אילו המדרשות :

(יג) לחיו כערוגת הבושם אילו הלוחות * שפתותיו שושנים * אילו האגדות : 1175

(טו) שוחיו עמודי שש * ביום שנכנס משה ועמד לפני הכבוד :

[פרשה ו']

(א) אנה הלך דודך * ביום שנ' ויתן מזבח תחת ההר שהיה ישר' סבורים סיני קדושת עולם ולא יהיה אלא קדושת שעה :

(ב) דודי ירד לגני * ביום שירדה האש לקרבנו של הבל ולקרבתנו של נח * וכן בנדב ואביהוא וכן בקרבן מנוח ושלמה ואליהו לכך נאמר דודי ירד לגנו : עוד אחת הוא עתיד לירד כמה שנ' בן ירד יי' צבאות לצבא על הרי ציון ועל גבע * מכאן הן או' בעלייה שברא הקב"ה כשברא את העולם בן ירד על הר סיני וכן הוא עתיד לבא לקיים מה שנ' בן ירד יי' צבאות לצבוא על הר (1336) ציון :

(ג) אני לדודי ודודי לי הרועה בשושנים * כביכול אין הקב"ה מקרבן באהבה * אמ' אני לדודי ודודי לי הרועה בשושנים * כבני אדם שלא טעמו עבירה מימיהם :

(ד) יפה את רעייתי כתרצה * כשאדם משבח את אשתו או' לה נאה קומתך ותרצה : שערך כעדר העיזים * כבר אמרנו :

(ו) שינייך כעדר הרחלים * מה הרחל הזו שכולה קדושה * כך ישר' קדושים : עדר הרחלים לאהל מועד הצמר לפעמונים והקרגים לשופרות * והרשעים נמשלו לכלבים שאין הנייה מהן * שנ' כולם כלבים אילמים * מה הכלב הזה שהוא את האדם ביקש ממנו אדם נדמה למרוט אינו יכול לכך נמשלו לכלבים שאין בידם מעשה טוב :

(ח) ששים המה מלכות * זה היה אברהם ויוצאי יריכו * ושמונים

פיגגשים אילו יוצאי התיבה • ועלמות אין מספר • אילו המשפחות שאין להם מספר :

1200 (ט) אחת היא יונתי תמתי וגו' • אימתי כששלח משה מרגלים • מרה ראו בשעה שהגיעו לחמרת • אמ' משה אל תכנסו כנגבים אלא והתחזקתם ולקחתם מפרי הארץ • התחילו האמוריים אין כאן לא באו אילו אלא לקצץ את האילנות ולשרוף את הערים • יצאו השלוחין אחריהן ונכנסו האמוריים אליהם היו אחימן ישי ותלמי רודפין אחריהן עד שהגיעו למישר צל חמת שביהודה • וכלב נפל לו אחורי הגדר וכיון שמצאן שהגיעו בישר' עמד וצוח צווחה אחת ונפלו כולם לפניו וטפת

1205 לפניהם • או' להם מפני מה באתם בשביל חמשה רימונים ואשכל אחת • אמרו לו לא בנו שאמרתם הערים אנו שורפין • כשבאו לפני משה הוציאו דבת הארץ רעה • אמרו שם ראינו את הנפילים בני ענק • אמ' להם כלב סם תסם שמטה כנסת ישר' שנים עשר • לכך נאמר ראוה בנות ויהללוה :

(י) מי זאת הנשקפה כמו שחר זו גלות משיח בדרך שהשחר יוצא ואפילה בורחת לפניו • כך האפילה בורחת על המלכיות כשיבא משיח : 1210 (134a) ד"א מי זאת הנשקפה כמו שחר • יפה כלבנה ברה כחמה • מה גלגל חמה והלבנה שהן באין בפרהסיא • כך כשתגלה מלכות המשיח תגלה בפרהסיא לעולם : ד"א מי זאת הנשקפה כמו שחר • כשהקב"ה מביא טובה לעולם בהשקפה הוא מביאה • שנ' וישקף יי' אל מחנה מצר' :

1215 ד"א מי זאת הנשקפה כמו שחר יפה כלבנה ברה כחמה : מה השחר הלבנה והחמה לא מאורו של זה דומה לזה ולא הליכתו של זה כהליכתו של זה כך אין הצדיקין שוין לעתיד לבא אלא אדם מקבל לפי מעשיו מה החמה והלבנה שהן מבררין את הפירות כך המקום מברר את הצדיקים :

1220 (יא) אל גינת אגוז ירדתי • לראות באיבי הנחל זה אברהם • לראות הפרחה הגפן זה יצחק הנצו הרימונים זה יעקב ושבטיו שנכרתה ברית לאבות כמה שנ' שבועות מטות או' כלה : ד"א אל גינת אגוז ירדתי • הם ישר' שנתקדשו לפני הר סיני שנמשלו כאגוז :הזה אם הקשתי כולן מפעפע כך ישר' נוחים אגוז : א"ר יוסי בר' יהודה מי שלא

1225 ראה אגוז ואינו יודע מה • סבור שמא כלין הוא עצים פעפע הרי אותו אנודות של אוכלין • כך ישר' האומות שאין מכירין אותו או' בעוונותיהן הן לוקין בדקו אותו והן מוציאים אותן אנודות אנודות של מצות •

(יב) לא ידעתי נפשי שמתני • יעקב שהלך לחרן שנ' וישא יעקב

רגליו : א"ר יהודה בן בבא מניין אתה או' שהראה לו הקב"ה מלכיות
 1230 שהן עתידות לשעבד את בניו . שנ' וירא והנה באר בשדה זו כנסת
 ישר' . והנה שם שלשה עדרי צאן רובצים עליה זו מלכיות בבל ומדי
 ויוון . ונאספו שמה כל העדרים זו מלכות הרשעה שהייתה מכתבת
 טרוניא מכל לשון : ד"א לא ידעתי נפשי שמתני אילו ישר' שהיו במצר'
 שהיו מצפין לגאולה . וכשנאלו המקום הושיבן בענני כבוד . אמרו ישר'
 1235 הרי אנו (1346) יושבין עם המלך ברכב שלו . לכך נאמר מרכבות עמי
 נדב : ד"א למה ידעתי נפשי שמתני אילו ישר' בימי ברק ודבורה שבאת
 גאולה על ידיהן . ד"א עמי נדב זה היום שנתרבו ישר' למשכן : ד"א
 ואף לעתיד לבא אהבם נדבה :

[פרשה ז']

א) **שובי שובי השולמית** שכל באי עולם עתידין להשלים להקב"ה
 1240 והוא נותן להם הימין כדרך שנתן להם במתן תורה : ר' אלעזר שובי
 שובי השולמית שהם המתים עתידין להחיות ולעמד זה אחר זה כדרך
 שמלכו דורות כך הן באין דורות דורות : ר' אלעזר או' כולם באין
 כאחת מלך ומלך בדורו על כסאו . נשיא ונשיא בדורו : כמחולת
 המחנים זה דורו של אלישע שהיה ממחולה ודוד ממחנים : א"ר יהודה
 1245 יכול כי מה מנהגו לעולם הבא כרשעים . אמ' לאו אלא שעתידין לעמד
 מחנים מחנים מחולות מחולות . ומושיבין למקומן : רור הולך ודור בא .
 זה דור של אליהו ושל אלישע שיעצו ברעב . ודורו של אבשלום שנהרג
 במחנים :

ב) **מה יפו פעמך בנעלים בת נדיב** . מה הן פעמים . אילו
 1250 הרגלים שנקראו רגלים פעמים ואשורים . כמה שנ' תמוך אשוריי
 במעגלותיך בל נמטו פעמי . אימתי כשהיו ישר' נאות . כשהיו עולין
 לרגל בירושלם בזמני המועדות כמה שנ' שלש פעמים בשנה וגו' . ונאמר
 שלש רגלים תחוג לי בשנה : ד"א מה יפו פעמך בנעלים . כשאדם רואה
 ברגלו של חבירו היו או' להם כמה נאה רגלך במנעל . כך כשיטלו
 1255 ישר' את הכבוד כל האומות היו או' להם לא היה הכבוד נאה אלא
 לכם . לכך נאמר בת נדיב כמה שנ' בהתנדב עם וגו' . ד"א מה יפו
 פעמך אמ' הקב"ה לישראל בת נדיב בת אברהם : מעשה ידי אמן
 למעשה הדיוט :

- ג) שררך אגן הסהר זה הישית שלא חסר נסכים בטנך
 ערימת חטיין סוגה בשושנים • 1260
- ה) צוארך כמגדל • זו סנהדרין : עיניך בריכות בחשב' (135a)
 אילו החכמים כשהן מתכנסין לעיצה ואין אדם יודע מה הן יוצאין והדבר
 נודע לרבים : אפך כמגדל צופה פני דמשק • זה היה בית יער הלבנון •
 שהיה אדם בראשו ומונה כמה בתים יש בדמשק :
- ו) ודלת ראשך כארגמן הם הדלים שביישר' שהן עתידין לבושיין
 כמלכים האילו שהן לבושיין כארגמן : ד"א ראשך עליך ככרמל • כדרך
 שעלה אליהו בהר הכרמל וגזר על הקב"ה וקיים • כך העניים והדלים
 שביישר' כל שיש בידו מצוה אחת עתיד להיות גזר על המקום והוא
 מקיים • מלך אסור ברהטים זה היה יעקב • ויצג את המקלות אשר פיצל
 ברהטים : ד"א מלך אסור ברהטים • זה משה שנטל שלו על המים • 1265
- זנ' עלה אל הר המוריה הזה הר נבו :
- י) וחכך כיון הטוב זה היה שאול שהזכיר ליהונתן בנו בן נעות
 המרדות : דובב שפתי ישינים • אבא יודן איש גזר היה או' אילו היו
 קין והבל שהיו תחילת העולם והיה קין בעל דובב להבל • או' קין להבל
 כך העולם נוהג במי שהמקום אוהב לו נותן אלא מה שעשה אדם אבינו
 שהשליטנו על בריותיו כדרך שברא את העולם תהילה • כך נתן לו חנם •
 אבל מיכאן ואילך אינו נותן אלא למי שהוא אוהב • מתוך כך נפלה
 קטטה ביניהן • נתנו הבל תחתיו • א"ל המקום אל תחמול עליו על זה
 הרשע • חס עליו הבל • אמ' לו המקום אתה הסתה עליו והוא יהרגך •
 לכך נאמר ויקם קין שהיה למטה • מניין אתה או' שגילה לו המקום
 מקום שהרגו והוא נובך שנשפך דמו ולא עלו צמחין עד עכשיו • לכך
 נאמר דובב שפתי ישינים • ראה כמה גדולה חיבת קין והבל וגביע של
 בנימן :
- יא) אני לדודי ועלי תשוקתו • כדרך שאמרתי לחוה אמכם • ואל
 אישך תשוקתך • כשתהיו חוטאים אתם ועלי תשוקתכם • שכן מתחמדין
 וחוזרין למקומן • ואין תשוקה אלא (135b) תחמודות • הרי אתה אומר
 עלה שישך מלך מצר' ויקח את מגיני הזהב אשר עשה שלמה • והלא
 זבוב היה שמו ששק אלא שהיה מתחמד מתי ימות שלמה שהיה יודע
 שאין בנו שליט כמותו • כיון ששמע שלמה מיד ויקח את כל אוצרות
 בית י' ואת אוצרות בית המלך ואת הכל לקח ויקח את מגיני הזהב : 1285
- יב) לכה דודי נצא השדה נלינה בכפרים • הרי משיח בא לעולם 1290

ואו' להם לישר' הגאולה בא לעולם : והן מתכנסין ובאין כיתות כיתות
כת ראשונה כיתות זקנים שאינן יכולין לילך • שנייה נשים וטף • עליהם
הכת' או' :

1295 (יג) נשכימה לכרמים נראה אם פרחה הגפן וגו' אילו עושה
המלחמה :

יד) הדודאים ניתנו ריח אילו בני אדם של מעשה הצדקה כשם
שדודאים נותנין ריח בעולם הזה • כך בני אדם של מעשה ושל צדקה
נותנין כבוד בעולם : על פתחינו כל מגדים • א"ר יוסי זה אליהו בא
1300 ואמ' להם לישר' אני אליהו • והם אומרים לו אם אתה אליהו החיה לנו
מתים • ולא מתים שאין אנו מזכירין • אלא מתים שאנו מזכירין : ועוד
א"ר יוסי אם יבא אליהו ואני או' לו פירש לי פרשת נדרים שנדרת לי
אתה • חדשים וגם ישנים :

[פרשה ח']

א) מי יתנך באח לי יונק משדי אמי • זה רוח הקדש של
1305 משה : אנהיגך אביאך אל בית אמי תלמדני • אילו שבעה דברים
שהמשיח עומד ומראה לישר' בראשון מראה להן גן עדן • בשיני מראה
להן כסא הכבוד • בשלישי מראה להם קרח וכל ערתו : ברביעי מראה
להן גיהנם • בחמישי מראה להם רשעים • בשישי מראה להם צדיקים •
בשביעי מראה להם צדיק עתיד להחיות :

ה) מי זאת עולה מן המדבר מתרפקת אל דודה • משל למה
1310 הדבר דומה למי שנשא אישה ואמ' לה צאי התקדשי לי במדבר • כיון
שיצאת למדבר אמ' לו שאוני על גבך • מי האשה הזאת כנסת ישר'
ומי הוא המלך מלך מלכים (136a) הקב"ה • כיון שיצאת למדבר
אמרה לו שאיני ישאנו על אבירתו : תחת התפוח עוררתך • ר' חנינה
1315 היה או' צוה לנו משה לטעון לסוכות והיה הענן מתקרב אצל ישר' והן
טוענין עליו נשיהם ובניהם עבדיהם ואמהותיהם וכלותיהם אף סוסים
פרשים ופרדים והיה הענן מקיף את ארץ מצרים שהוא מהלך ארבעים יום
בחרף עין • ולכך נאמר שמה חבלתך אמך ושמה חבלה ילדתך • שהיתה
הארץ מתחבלת כחבלי יולדה :

ו) 1320 שימני כחותם על לבך • בשעה שנ' ויקרא אליו מלאך יי' מן

השמים ויאמר אברהם • כחותם על לבך כחותם על זרועך • כדרך התפילין
הללו שנותנין על זרועותיהם של אדם ואין בהם מום • כך אין ביצחק
מום: כי עזה כמות אהבה • עזה הייתה האהבה שהקב"ה אהב את
ישר' בימי סנחריב • שנ' הוי היורדים למצר' לעזרה ועל סוסים וגו' •
אמ' עשר מכות שהביא הקב"ה עליהם כדרך שהביא על פרעה ועל
מצר' • שנ' ומטהו על הים ונשאו בדרך מצר': ר' נתן או' הרים במטה
יד על השירים • שנ' הוי אישור שבט אפי ומטהו בידם זעמי: קשה
כשאל קנאה • קשה הייתה הקנאה שהכנים אליהו כנגד ישראל שנ'
קנא קנאתי לוי' אלהי ישר' צבאות כי עזבו בריתך בני ישר' וגו' •
היה לו לאליהו לילך למקום שעמדו אבותיו ויבקש רחמים על ישר' ולא
עשה כן • אמ' לו הקב"ה צורכך בקשת לך שוב לרמישק • וכן הוא או'
ביחזקיהו יהיה שלום ואמת בימיי • א"ל הקב"ה צורכך בקשת • נחמו
נחמו עמי יאמר אלהיכם • ואין אתם צריכין לתפילתו של אליהו • רשפיה
רשפי אש שלהבת יה • עתיד זיוון של ישר' להיות יוצא כאש מתחת
כסא הכבוד • שנ' והיה אור ישר' לאש וקדושו ללהבה וגו' • א"ר
חנינא בן אחיז של ר' יהושע יש נהרות של אש שהן עוברין לפני השכינה
כנהרות של מים ומעורבין באש וכשנתנה רשות (163b) לגבריאל לשרוף
את כל חיל סנחריב ניתנה רשות ללויתן לחבל את כל הנהרות • לכך
נאמר רשפיה רשפי אש שלהבת יה:

1340 ז) **מים רבים לא יוכלו לכבות את האהבה • איזו היא אהבה**
זו האש שהיא מגדלת על גבי האשיות • שנ' והי ברד ואש מתלקחת
בתוך הברד • ד"א מים רבים לא יוכלו לכבות את האהבה • עבירה
מכבה את המצוה ואינה עבירה מכבה את התורה: ד"א מים רבים
וגו' אילו בני אדם שבוטחין בעושרן ובממונם • שנ' בוטח בעושרו בו
יפול: אם יתן איש את הון ביתו באהבה שאהבתי אתכם אי איפשר
את כל הון ביתו באהבה בוז יבוזו לו: שנ' ביתאל מים והעי מקדם
שעתידין כהנים מבני בניו של אברהם להיות עומדין ונושאים כפיהן על
הקהל ומברכין אותן בשם המפורש.....

1350 ח) **אחות לנו קטנה • זה הייתה סדום ובנותיה שהיה לה שדים**
ואינה נותנת צדקה לעניים ואינה מפרנסת את האביונים • מה נעשה
לאחותינו ביום שידובר בה לפורענות • ואילו הן חמשה כרכים • והי
גבול הכנעני מצידון וגו' • ד"א אחות לנו קטנה וגו' זה דורו של
חזקיהו שהין דומין לאשה נאה שאין לה שדים כך היו נאים ולא היו

מעשיהן טובים : מה נעשה לאחותי ביום שידובר בה לפורענות * זה דורו

של אחיקם : 1355

(ט) אם חומה נבנה עליה טירת כסף וגו' * משל למה הדבר דומה לאחד שאמ' לחבירו על מה ימחול לך המקום על ע"ז שבידך או על גילוי עריות הרי זבולו : אבא אלעזר בן גיגי איש ברק אומר למה הדבר דומה לאחד שהיו אומרים עליו איש פל' חכם ואין ענווה בידי * איש פל' עניו ואין חכמה בידו * א"ל הכת' הריני נותן חכמה וענוה :

(י) אני חומה ושדי כמרגלות * אמרה כנסת ישר' אני איני כדורות הראשונות לא כאנשי דור המבול ולא כאנשי דור הפלגה ולא כאנשי סדם * אבל אנו חכמים יש צדיקים יש בי מכלכלין ומפרנסין יש בי * (137a) שנ' אני הייתי בעיניו כמוצאת שלום :

(יא) כרם היה לשלמה בבעל המון * אילו עשרת השבטים שבאו עליה גוים המונים שנ' הוי המון עמים רבים וגו' * נתן הכרם לנוטרים * זה נבוכדנצר שעמד והחריב את ירושלם ושרף את ביתו באש והגלה את ישר' לבבל שנקראו כרם שנ' כי כרם יי' צבאות בית ישר' וגו' איש יביא בפריו וגו' :

(יג) הוי' שבת בגנים זו כנסת ישר' שהיא דמוה לגינה בן גנות אחרות * לפיכך אין הקב"ה מוסר את גנתו ביד אחרים * חברים מקשיבים לקולך השמיעני אילו חכמים ותלמידיהן שהן מפרשין מקרא בפני עצמה ומשנה בפני עצמה והלכות בפני עצמן ואגדות בפני עצמן אמ' להן הקב"ה חברים חברים לקולך השמיעוני :

(יד) ברח דודי * כבוד ישראל אימתי יום ששכר בלק את בלעם לקלל את ישר' שנ' אדום מקדם ופלשתים מאחור ויאכל' וגו' * זה עמלק * ויאכלו את ישר' בכל פה * אילו החמסנין והגזלנין : א"ר הגדול באותה שעה שלח עמלק ולקח את כל אלופי אדום ונתן להם אלף אלפים דינרים לכל אחד ואחד מאותן החיילים שהיו מאלופי עשו * לפיכך היה יושב ודורש את כל התיבה למפרע : ד"א האלף לך שלמה * למלך מלכי המלכים שהשלום שלו ומאתים לנוטרים את פרוי אימתי יום שעמדו עליו עמון ומואב נתן להם מאתים דינ' ואמ' להם שמרו לי שלא למרוד עלי לפיכך נהגו המלכה שכיון שנהרג אחד מהן את חבירו ובא וישב על כסאו היה בוחן דינסטם : ד"א ברח דודי * ברח כבוד ישר' אימתי יום שאמר בלעם לבלק בנה לי בזה שבעה מזבחות וגו' * כשם שבנה שלמה

בטהרה והעלה בטהרה כדי שתהא תפילתו נשמעת : ד"א ברח דודי 1380 1385

אימתי יום שכריתי ברית עם ארחומו והעלו שני טלאים אחד לצפון
 המזבח לשם ארחומו ואחד לדרום למזבח לשם ירושלם : ד"א ברח דודי
 אימתי בימי אחז בן יותם בן עוזייהו שלא (137b) קיים את התורה וגזר
 על ישר' שלא יתעסקו בתורה • שנ' צור תעודה חתום תורה בלימודי :
 1390 ד"א ברח דודי • אימתי • בימי מנחם והילל שנפל מחלוקת ביניהם ויצא
 מנחם הוא ושמנה מאות תלמידים מלובשים סריקונין של זהב ובא חנן
 בן מטרון ובעינן בו ביהודה אחיו של מנחם והרגו ועלה אלעזר והתלמידים
 עמו וחתכו מניות מנויות אותה שעה שלחו אנשי אורחמו והושיבו קסתר
 על ירושלם והיו מטמאין כל הנשים שהיו בתוכה • ועלה אלעזר והתלמידים
 1395 עמו והכו כל אנשי קסתר אותה שעה נפלה מחלוקת בירושלם • על אותה
 שעה אמרו ברח דודי ודמי לך לצבי או לעופר האילים :

סליק מדרש שיר השירים

CORRECTIONS AND NOTES TO AGADATH SHIR HASHIRIM.

IN the corrections and notes to the text of the *Agadath Shir Hashirim*, which has appeared in this REVIEW (Vol. VI., pp. 673-697, and Vol. VII. pp. 145-163), frequent use was made of the following works, which therefore it will be convenient to quote by initials. They are:—

1. MS. De Rossi (in Parma), No. 626, the first five leaves of which contain fragments of our text which have been copied for me by M. Alberto Orvieto, the present Rabbi of Parma. The variations which this MS. offers are marked with F.

2. The *Yalkut Shimoni*, who in his compilations to the *Song of Songs* often made use of the *Agadath Shir Hashirim*. That this *Yalkut* does not always refer to the editions was already recognised by R. Meir Benveniste in his *סוּת חַמַּת*. I shall quote this *Yalkut* with the initials YS., giving, when referring to *Shir Hashirim*, the number of the paragraph and the page (of the Frankfort edition). Of course, all these references refer to the second part. To references to other parts of this *Yalkut* the numbers I. or II. will be added, the former including the whole of the Pentateuch, the latter extending over the *Prophets* and the *Hagiographa*.

3. *Yalkut Machiri*, of which we have now the *Yalkut* on Isaiah=YM.Is., printed by Mr. J. Spira (Berlin, 1894); the *Yalkut Machiri* on the Minor Prophets (MS. in the British Museum Harl., 5705)=YM.MP., and the *Yalkut on Psalms* (Oxford MS., Cat. Neubauer, 167)=YM.Ps.

4. The *Midrash Haggadol* to the Pentateuch, MS. in my possession=MH.

5. The Commentary on *Song of Songs* by R. Moses b. Samuel Ibn Tabbon (Lyck, 1874)=MT. In this Commentary passages are occasionally given from *בְּרֵאשִׁית רַבָּה פ' ו' צ"א*, which are only to be found in our *Agadath Shir Hashirim*. I must, however, state that the Oxford MS. of this commentary (Cat. Neub. 1278) omits all those passages. They are indeed strange to the whole tendency of this philosophic author.

6. The Midrashim to the Pentateuch, namely, *Genesis Rabbah*

= GR., *Exodus Rabbah* = ER., *Leviticus Rabbah* = LR., *Numbers Rabbah* = NR., and *Deuteronomy Rabbah* = DR. To the *Shir Hashirim Rabbah*, which is also called *Midrash Chazitha* I shall refer with CH., giving always chapter and verse and the paragraph within the latter, as in the Wilna edition.

7. *Aboth d'Rabbi Nathan* (ed. Schechter) = ARN.

8. The *Pesikta d'R. Kahana*, ed. Buber = *Pesikta K.* (or PK.), and the *Pesikta Rabbathi*, ed. Friedmann = *Pesikta R.* (or PR.).

All the other Midrashim as well as the various tractates of the Babylonian and Jerusalemic Talmudim will be quoted with their full title. The parallels from MSS. will be given in full; with regard to those to be found in printed works, I shall mostly confine myself to the mere reference which the reader is expected to look up. In the effort to be brief I left it to the student to supply the references to the quotations from the Scriptures, which can be done easily enough with the aid of a concordance and a Bible. Of those verses from the Bible which have been corrupted in the quotation, a corrected list will be found in the *Addenda*. On the other hand I spared no labour and no trouble to furnish him with ample extracts from MSS. and rare prints which either form parallels to the *Agadath Shir Hashirim*, or may in some way throw light on the nature and the date of this strange composition. I hope that in many cases these parallels will prove helpful towards elucidating our corrupt text, though many a riddle still remains.

L. 1-5. ר"נ—בריותיו, R. Moses Tako, in *Ozar Nechmad*, III. 74, בריש מדרש שה"ש ר' נתן אומ' אף שיר השירים מה"ש אמרוהו Cp. also below, l. 264. המשוררים לפני מ"ה הקב"ה ואומרים ק'ק'ק' יין הרקח The Commentary of R. Eleazar of Worms, ג' שירות כאן כנגד ק'ק'ק'.

L. 5-15. במרומיו—החמה, see CH., III. 11, § 2 and YS., § 980, p. 175 a. L. 10 read במכות for במרכבות

L. 15-17. ובמלחמה—ד"א, YS. *ibid*. Cp. CH., II. 2, § 2.

L. 19-18. כנגדן—להקב"ה. See *Sifre*, 134b. Cp. below.

L. 20-28. לשלמה—ד"א. For parallels see *Mishna Yadayim*, III. 5; *Aboth*, III. 17; *Pesikta R.* 59a; but mainly *Midrash Mishle* I, beg. R. Isaak סהולה, in his commentary in MS. (Cat. Neubauer, No. 343), ואמר ר"ע אלו לא נתנה תורה דיים היה לישראל, בשה"ש וכדי לנהוג את העולם.

L. 29-40. אחד—ונו'. See GR., LVI. 2. The *Midrash Haggadol* has a passage, אליעזר אומר לראות מה יהיה בסוף כה שנ' לו כה יהיה זרעך מלמד שהראהו הקב"ה לאברהם מזלו של יצחק ושמו כה שנ' כה יהיה זרעך ויש אומרים מקום מקדש הראהו שנ' ויאמר לו כה אמר לו עתידין כהנים לעמוד מבניך והן פורשין את כפיהן במקום הזה ומברכין את ישראל וואמ' כה יהיה זרעך ואמ' בברכת כהנים כה תברכו. Cp. also GR., XLIII. 8.

L. 41-50. משיח—עולמות. See *Midrash Tillim*, XXI.; cp. *Sukkah*, 52a. The passage is corrupt. Perhaps we ought to read in l. 49 ואינו instead of והוא.

L. 50-54. אמר לשלמה—ג' שירים. CH. I. 1, § 9 and 11, and also *Pesikta R.*, 58*b*, *seq.* See in particular שיר אחר ועון שיר אחר, after which, as it seemed, followed שיר משולש. See P. Matatyah Delakrut's Commentary to the שער אורה, where we read שעות ע' וכנגדן ע' שעות אורה, למטטרון..... ונתבארו כולם באלפא ביתא הארוך דר"ע ובמדרש שה"ש. Cp. Brüll's Jahrb. I. 224.

L. 55-56. ה"אך—להקב"ה, see below, l. 82.

L. 57. לאור—הטוב. See GR., III. 6. Cp. *Pesikta R.*, 118a, text and notes.

L. 58. 'המים והרוח וכו'. See Chapters of R. Eliezer, III., and note 31 of Loria's Commentary. Cp. ER., XV. 22.

L. 59-60. שלשה ספרים—משהזקין. CH. I. 1, § 10.

L. 61-77. שלש מעלות—הרוחות, CH., *ibid.* Cp. *Synhedrin*, 20b.

L. 77-81. שלשה שירים—עו' הבא, see *Pesikta R.*, 99a, and *Midrash Tillim*, LXXXI, and parallels. YS., 175a, § 980. See also commentary to *Song of Songs*, attributed to R. Saadyah, in the שלשה פירושים (ed. Constantinople, see Steinschneider's *Catalog.* Col. 1287).

L. 82. With regard to the literature about שבעים שמות, see Zunz's *Gottesdienstliche Vorträge*, p. 273 (second ed.), note *h*, to which references there are still to be added: R. Tobyah b. Eliezer (see Salfeld p. 137 *seq.*); Barzilai in his commentary to the ספר יצירה, p. 128:—ומצאנו בקצת נוסחי דאגרתא דשה"ט דמפרש: בהוא שבעים שמות של שבע שקרא בהן המקום את ישראל. Cp. *ibid.*, p. 307; YM.Is., 253; YM.Ps. (MS.), 74*a* and 97*a*, MH. I., תניא שבעים שמות להקב"ה וכןגדן שבעים שמות לישראל. יוגש, beg.

ר' חיים מוסא and 'שבעים שמות לתורה וכןגדן שבעים שמות לירושלים in the *Beth Talmud*, II. 124 (edited by Prof. Dr. Kaufmann.) Cp. Epstein in his edition of the Midrash תדשא, XXVI., note 4.

All these parallels should be employed for the emendation of the corrupt text. We reproduce here only those from the MSS.

L. 82-125. ישרון—ובדרכיהם. In the MH.: לשבעים שמות ישראל. נער בכור רך יחיד ילד אח ריע בן אהוב עבד לעם לאום בת רעיתי בתולה כלה אישת נעורים פרדם מעין ידידים גאולים קדושים ממלכת כהנים משרתים צבאות אלים אדונים עליונים ארץ אישים אדם עדה קהל אילי הצדק יחידים עברים אפרחים אריה נחש אילת זאב שור רם (ראם?) כרם נטע שעשועים אגוז תמרה תפוחים ענבים תאינה רמון זית נחל סגולה יונה צפור בני אל חי עגלה פרה אישון תולעת אם חכמים גבורים נתפרשו L. 98, 99, read for נתפרשו Cp. בעל הטורים to Num. xi. 6. See also *Sifre* 68a בכ"תי, especially the note of Herr Lector Friedmann: ר' הלל ג' שנקראו אחים ורעים כרם נחלה צאן וכו' וכל לשון חבה מפרש להו באגדת שה"ש דע' שמות נקראו ישראל בכור נער בן יחיד כלה וכו' כדאיאת התם

L. 125-157. שבעים שמות—בתוכה. See YM.Is., p. 253. MH.: שבעים שמות לירושלים. ירושלים שלם מוריה ה' יראה יבוס גלעד לבנון ציון כסא ה' עיר ה' יפה נוף ירכתי צפון קרית מלך רב כלילת יופי משיוש לכל הארץ בעולה חפצי בה אבן מעמסה אפרתה שדה יער מנוחה אריאל הר מועד סף רעל בתולה כלה אישת נעורים רבתי עם שרתי במדינות רבתי בנוים בית תפלה עיר שחוברה לה יחדיו מגדל עדר שגל מצודה גולה וסורה עדן גן אלהים הר דרום מקודשת ידירות דרושה עיר לא נעזבה עקרה מוראה העיר היונה הר גבוה עיר צדק קריה נאמנה גי חזיון דלתות העמים במות נחלה בשן כרמל ה' שמה רמה הר הקודש הר חמוד גבעת הלבנון רחל ארמון טבור הארץ חדרך יער הנגב בהר מרום ישראל שם חדש אשר פי ה' יקבנו The lines in brackets, 136-8, are on the margin. See *Sifre* 75a with regard to חדרך.

L. 157-165. ושבעים—תבואה. MH.: שבעים שמות לתורה תורה ראשית קנין חכמה מוסר בינה ערמה דעת מזימה משל מליצה חידה צדק משפט מישרים לקח תחבולות ספר הברית ספר מלחמות ה' יראת ה' טהורה תמימה משיבת נפש נאמנה מחכימת פתי מצדת ישרים משמחי לב מאירת עינים זהב זכוית כלילת יופי כסף טובה פנינים לוית חן ענקים איש דרד דבש חלב נופת צופים שמן תורק מגדנים שעשועים שלישים מועצות מתוקים תורי זהב אמת נעימים נחלה עצה עמוקה ארובה רחבה

מזרח ומערב להיות נושקין על היד. Cp. Rashi to this verse. Cp. *Berachoth*, 8b.

L. 235-236. אבא—שונאיהם. See *Berachoth*, 54a & b, and *Tanchuma*, חוקת, § 20.

L. 237. ר"א—הירון. The blank is in the MS. Perhaps he alludes to the proximity of Israel with the ארון.

L. 237-240. ר"א=והייתם. YS., *ibid.*, but shortened.

L. 240-248. כי טובים—דכא. See YS. *ibid.*, in the name of a Midrash. The ר"א in l. 243-4 (ביון שנגמל מדרי), etc.) suggests the reading דריך. Cp. R. Eleasar of Worms in the הרקה to this verse: כי טובים דודיך מיין קרי ביה דריך להניק ד"ת. See also *Taanith* 7a.

L. 248-251. שאל—דודיך. *Mishneh Abodah Zarah*, II. 5, etc. See CH. to this part of the verse and parallels.

L. 251-260. מלא הכנים after כי—מה שהוא. L. 260 insert חכמה. YS., *ibid.* (end of p. 175b and begin. of 175c). Some of these explanations in CH., *ibid.*, § 3.

L. 261, 262. ר"א לריח—סנחריב. YS., *ibid.*, Ch. I. 3, § 2, after which our text is to be corrected.

L. 262-264. ר. דוסתאי—טובים. See Jonathan to 1 Kings xviii. 16, וקליף. Cp. *Berachoth*, 10b. Perhaps this was also one of the various Derashoth of the words אל הקיר. The last five words in l. 263 seem to be a clerical error.

L. 265-270. ר"א—עשו. YS. *ibid.*, shortened. Cp. the פרק ר' יאשיהו (in Jellinek's *Beth Hamidrash*, V., pp. 112, 113), where this דרשה, as well as the preceding one of R. דוסתאי, are to be found in a much enlarged form. In the (MS. Oxford Cat., Neubauer, No. 2199), I., 140b, we read:—ובמדרש שה"ש קורא לר' חדקא הינדקא וכן עשה רב סעדיה החכם זל"ע בתשובות חרוזיו לרשעים כשהזכיר החכמים לשבח הזכיר ר' חדקא כך שם חכם קרופאי והנדקי ברחש לבי לחוקקי וכל' ושמעתי מרבנא שמואל דוד אמי זל"ע כי זה הנבון הוא ר' חדקא וכן הוא במדרש שה"ש שמתחיל ר' נתן אומ' מלאכי השרת אמרוהו לריח שמניך טובים היה ר' הינדקא אומר הרי את למד שריתן של צדיקים יפה שכך מצאתי כתוב שהכיר משה לעצמות יוסף בריה לפיכך הכניסן במחיצתן ואל תתמה שהרי יש בני אדם שמבחיין עצמות לאדם ולבהמה ובין עצמות ישראל וכן אתה מוצא בביצחק כשנשק לעקב. Cp. Steinschneider, *Ozar Nechmad* II. 31, MS. Cambridge, Add. 394, in the Commentary to the אור ישע (Zunz, *Literaturgeschichte der Synagogalen Poesie*, p. 103):—ר' חדקא א' וכו' שרית הצדיקים ניכר מיטל רשעים שהכיר משה וכו'.

also Jellinek's *Beth Hammidrash*, III, 194, and Horowitz, הוספה to the *Beth Talmud*, I. Cp. GR., XV. 5, and תרא"ר, c. II.

L. 310-319. לכך—וכסף. YS., *ibid.*, 176d. CH. to this part of the verse, § 2.

L. 319-338. וכן—הר הזיתים. Insert פנויה after הרביעית in line 330. See *Pesikta R.*, 102b and 103a and b and parallels. Our text seems to be a combination of the view of R. Levi and that of R. Jochanan R. Joshua b. Levi, and R. Eleasar (בירורה = הנאין והמשובחין). See also *Sifre*, 135a and 142b. The words from אימתי—הזיתים (l. 337, 338) ought perhaps to be placed after the word ים, in l. 344. YM.MP. 172a: נגילה אימתי..... הזיתים כמ"ט ועמדו רגליו על הר הזיתים Cp. Raimundus, *Pugio Fidei*, 848 (or 661), the same passage from ב"ר ויגש ב.

L. 338-340. ד"א—בראשם. YS., *ibid.*, 175d.

L. 340, 341. ד"א—קש, urging נגילה.

L. 341-344. ד"א—ים. Meaning obscure. I can only guess that we have here some corrupt translation of Jonathan to Ezekiel xxxix. 11.

L. 344-350. נזכירה—אהרין. See YS., *ibid.*, shortened. CH., *ibid.*, on this part of the verse. Perhaps we should insert before (l. 346) the words ד"א. The first דרשה would then be that the patriarchs are to be preferred to Noah, etc. See also ER., VI. 4. See Gen. ix. 20 יין נח.

L. 351-352. יהושע—אהבך. There can hardly be any doubt that the sentence refers to R. Akiba. See *Jerushalmi Sotah*, 21a, and *Lament. Rabbah* III. (letter ס). Perhaps this 'ב' 'ר' is identical with יהושע הגרסי. In passing the following from the יהושע הגרסי שהיה משרת לר"ע, III., p. 40b, כדאיתא בפ' עושין פסין ובריתא זו עקרה בדרשה דאגדה דעשרת והתם מסיק דבעי"ה הוציאוהו, etc., cp. *Midrash Mishle*, XI. 1, and parallels.

L. 352-355. ד"א—הוא מושך..... חכמה שהן. F., ד"א—בו. YS., *ibid.* MT. 8a, from the בראשית רבה. See *Temura*, 16a, *Beth Hammidrash* I. 125.

L. 356-361. ד"א—שמואל בשעה שנ'..... F., ד"א—ובניו. שהיה ספק למשה וידוע שלא היו בניו כשרים והיה ממנה בניו לשופטים לישראל... אבל זרים היו במעשה ובשמואל לכך נא' ט' ד' מ' זה היה משה מישראל אהבך זה היה שמואל ובניו.

L. 361-364. ד"א—וחרבו. F., זה היה בן עזאי. YS., *ibid.*, MT., *ibid.*, who reads ופירש (instead of ופילש), see in the פיוט, beginning מה יפית the phrase פלש בדת. Cp. also *Beth Hammidrash*, V. 97. Cp. מנן אבות II. 18a, על ר"ע, וכמו שאמרו על ר"ע, שנ' עליו הביאני אל בית היין.

L. 365-371. משל..... אביה וניאפה ויצאת. F., שחורה—המשכן. והיתה..... התחילו חברותיה מחסות (מחסדות I.) אותה מ' ה' אומרת..... השמש לא דומה..... אמו כאיור ולא דומה לשהוא יוצא ונתנול ינוח לו במהרה יחזור להיות נאה..... לאומות שחורים אנו במ' הע' ונאים אנו במ' אבותינו דמשכן. YS., *ibid.* See CH., I. 5, § 1, and I. 6, § 3.

L. 371-375. ד"א..... ישראל כשהיו עושין בטיט. F., ד"א—בכסף. See YS. ובלבנים במצרים..... ר"א בן פלח..... היה עליו במיעוטה. *ibid.* (on שחורה אני). The passage is also cited in MS. Oxford (Cat. Neubauer, No. 268), p. 267b.

L. 375-379. ד"א..... כאהלי קדר שאתם רואים. F., ד"א—מצות. אותם שסלק (? שחור) מבחין וכי כעורים הם אהלי קדר אלא מה אהלי קדר שהם שסלק (שחור) אדם נכנס בתוכו והרי..... כך הם יש'..... ואינן יודעין. See CH. *ibid.* to these words.

L. 379-385. ד"א..... האוהל הזה כך מתח המקום. F., ד"א—מתנאה. את הרקיעים האלו או יכול כדרך שאוהל זה אין אדם..... אלא הרבה מותחין אותו יכול כך היה המקום ת"ל הנוטה..... הרקיעים האלו ולא סייעוהו בריה..... שאין יוצא מן האדם מכל המעינות שבו אלא מים סרוחין..... אילו היו יוצאין, etc. YM., p. 113. Cp. for the last lines ARN., 35b, I. and notes.

L. 387-392. ד"א..... והנביאים של שקר מניין אתם. F., בני—יום. או..... שאין המקום נפרע אלא מן הגדול שכן המקום אמר למישה קח..... חשבון עם האיסטרטיות שהיו אפסונותיו כלום אלא דבר קל אלא אני אהרונג את הגד'. See R. Menachem of Recanat's commentary on the Pentateuch, p. 262, where this passage is quoted from the כשישראל חוט' אין הק"בה נפרע אלא מגדוליה, reading: מדרש שה' ש' שכן א' הק"בה למ' קח..... מלה"ד למלך..... חשבון עם האפסטרטיות שאין אפסונותיו כלום אלא דבר קל אלא אהרונג את הגדולים..... שלשים ויאמר ה' אל מישה קח לך ראשי העם את מוצא MH., V. דינר..... בזמן שישראל חוטאין אין הק"בה נפרע אלא מן הראשים שבהן שהרי הק"בה אומ' למישה קח את כל ראשי העם והוקע אותם מושלו משל

למלך בשר ודם שמרד עליו לגיון אחד וכי מה הנאה לי עם הטורסוס הזה שאין אפסנותו מיקל אלא אעביר את כל הנגידים שהן נוטלין ששים ששים דינר בכל יום. Perhaps we should read הטורנוס instead of הטורסוס. See *Aruch*, s. v. טירן, 2.

L. 392-397. שמוני—הגזילה. F., אמי נחרו בי וגו' לא היה, נפשיכם להיות כותבין..... מצרים והיו כותבים לשני יושבי הקברים וחזרו ישראל להיות כותבין לחמישים ושתים שנה למל' של אגושטוס..... למלכותו של אדריאנוס... למלכותו של אס'... והיו שומרין בבורגני הגולה The passage is very corrupt. See *Mechilta*, 61 a b and parallels, and also *Seder Olam*, c. XXX. MH., לא זכו למנות: יתרו, לעצמן ימנו למלכיות אחרות שנ' בשנת שתיים לדריוש' בשנת שלש למלכות לא רציתם לתקן, *Mechilta*, נבוכדנצר וכן לשטרות לשני השטרות ought to be corrected into. The last five words must be corrected after the *Mechilta*, להרי אתם מתקנין את הבורגנין, for which YS. reads באי, The word כנאן is perhaps a corruption of. See also CH., I. 6, § 4, לא הייתי משמר משמרת כהונה ולויה.

L. 398-403. הגידה—בעקב. F., היפה בנישים וגו' מה הוציאה אתה, יודע מה אני עתיד ליתן בעקב etc. (l. 403). See CH., I. 7, § 2, and parallels. Cp. also *Sifre*, 52b, note 15, the passage given from by R. Hillel II. (in his commentary in MS.), which is not to be found in the editions. The knowledge of this fact I owe to the kindness of my friend Professor Dr. Badt, who communicated it to me in the name of Dr. Israel Lewy of Breslau.

L. 403-409. אמל—הרועים. F., ארבעים שנה לקיים, אומר לו..... מה שנ' ובני ישראל..... ואף לע"ל המ' עושה להם כן לקיים מה שנ' ענתה (F. omits the words נשבת....., l. 405, 6). See ER. III. 4, CH. *ibid.* § 3, and parallels, *Seder Olam* V. and X., and Pseud-Jonathan Exod. XII. 39, and YS., which form some parallel to our passage. The quotation ענתה שמה וגו' (Hosea ii. 17) suggests some Messianic *Derasha* here which is now missing, Cp. CH., II. 9, § 3.

L. 410-417. לסוסתי—רבים. F., זה היתה המריה שנסה, אותם ויבש המים והטיט לא יבש התחילו..... ליבש והטיט אינו יכול ליבש אמ' להם המקום..... שאבדו סוסיו ורכבו של פרעה כך הייתם. YS., § 983 (176b). אתם חייבים ליאבד אלא אני אעשה..... שמו להודיע See CH., I. 9, § 4, ARN., p. 49b, and parallels. YM.Ps. 307a, מד"ש לססתי ברכבי פרעה דמיתך רעייתי זו היה המראה שהמרו ישראל על

הים ואיזה היא המראה אלא ניסה אותם המקום יבש את המים והטיט לא יבש התחילו וכו' סוסיו של פרעה ורוכביו וכו' אתם לאיבד אלא בשביל שמו הגדול שלא יתחלל לכך נאמר וימרו מניין לנו שיבש המקום את המים והטיט לא יבש לקיים מה שנ' דרכת סוסך בים מים רבים

ד"א לסוסתי ברכבי פרעה מכאן היה F., ד"א—רוח. L. 416-427. ר' מאיר אומ' כשם שיצא פרעה בסוס נקיבה כך הקב"ה הראה אותו בכסא הכבוד בדמות סוסה נקבה שנ' לסוסתי ברכבי פרעה ולמה יצא פרעה בסוסה נקבה אמר פרעה לחיילותיו מי בכל הבהמה שלי קל ארכוב וארדוף אחרי ישראל א"ל אין בכל הבהמה קל אלא הסוסה שלך מפני שה' כולה צבעונין ולא היה כיוצא בה בעולם לפיכך כל הסוסים הזכרים רצים ורכב עליה וירד לים כך אמ' הב"ה למלאכי מרום מי בכל המשמשין לפניך קל אלא הרוח שהיא יוצאת מתחת כנפי הכרובים אף נגלה etc. See CH., I. 9, § 4, *Mechilta*, 33a, and parallels (especially Tanchuma, § 14, שופטים).

L. 427-429. מלמד שהיה המקום לאבד שונאי F., ד"א—עמו. CH. and *Mechilta* *ibid.* Cp. *ibid.* Targum.

L. 429-435. יהודה בן שמעי או' לפי שיצאו ממצרים בסוסים לכך העמיד המקום עליהם סוסים של איש בים לכך נאמ' לססתי ברכבי פרעה מלמד שנתן המקום אימתן של ישראל על המצרים והיו מכין הפרדות שיחזרו אותן למצרים והגלגלים מושכין אותן בים לכך נאמ' לסוסתי ברכבי פרעה דימיתך רעייתי ואין דימיתך אלא דמויות מלמד שבדמיונים נגלה המקום על ישראל כאדם שמדמה את חבירו וכו' אין זה איש פלוני כן היו ישראל מסתכלין בהקב"ה ומדמין אותו לכך נאמר דימיתך רעייתי See *Mechilta*, 37a. Cp. Nachmanides (or Azriel), and R. Eleazar of Worms in the *Derasha* (433-435) to this verse, both of whom have this last *Derasha* (433-435) דימיתך רעייתי. Bachaye, to Gen. ix. 4, cites it from a *Midrash*, whilst (MS. Oxford) סהולה (MS. Oxford) has: וכן אמרו במדרש: מכאן היה ר' מאיר אומ' אע"פי שבא פרעה בסוסיא נקיבה אף המקום הראה אותו בסוסיא (בדמות margin) נקבה בכסא הכבוד לקיים מה שנ' לסוסתי ברכבי פרעה ואין דימיתך אלא דמות מלמד שבדמיונים נגלה המקום על ישראל כאדם שמראה את חבירו לכך נא' דימיתך רעייתי. Cp. CH. *ibid.*, § 4 and פירוש מהרז"ו.

L. 436-441. זו עמידתן לפני הר סיני: תורי זהב F., תורי—העם. נעשה לך אימתי בני ישראל וגו' ויקח משה חצי הדם את העולם הנה ר' חייא היה או' תורי זהב נעשה לך עם נקו' הכסף כמו שנ' ויעש האותות לעיני העם. See *Mechilta*, 63b with regard to the

ברנע ד"א אשכול..... לי זו ביאתן של ישראל בשעה שחנו ישראל בנחל
 זרד י"ט שנה בנחל זרד וי"ט שנה חנו בקדש הרי ל"ח שנה ר' שמעי
 היה או' בשעה שקברו אהרן הכ"ג אשכול הכופר דורי ליי..... מה
 כרמי עין גדי עושין ארבעה וחמשה פעמים בשנה כך צדיקים עתידים להיות
 ר"י—ובע). YS. *ibid.* מולידין ד' וה' פעמים בשנה וי"א על כל בעילה ובעילה
 (1. 459-463). Raslī to this verse quotes something similar from an
 אגדה. With regard to the נחלי ארנון, see above 1. 235 reading
 perhaps דורי instead of דרי. For the Darasha of חילפוי, see *Seder
 Olam*, c. 8, end. Perhaps he means in general the stay of Israel
 in the desert, tending to the same explanation as the Targum of
 this verse, so that the real point of the Derashah is missing in
 our text. For תצוה אהרן הכה"ג compare *Tanchuma* § 15.

הנך יפה רעייתי בכל מקום שישראל. F., חביבה—נדיב. L. 464-473. משבחין את הקב"ה אף הקב"ה משהבן י' הרי מצינו בשני מקומות ישראל אמרו מי כ' ב' ה' א"ל הקב"ה א' י' מ' כ' ישראל אמר ה' י' ל' ו' אף אני הכתבתי בתורה ו' ת' ל' מ' כ' וגוי קדוש אמרו ישראל אין כאל ישורון ר' שלמיה היה א' כ' י' משל לבני אדם שהיו משבחין (את I.) אם המלך ונענה אחד וא' להם אף אתם כיוצא בו כך א' המקום לישראל אף אתם כיוצא בו אין כאל וכו' כאל ישורון וכו' אומרת דודי צח ואדום והמקום אומר לישראל מה יפו פעמך בנעלים בת נדיב ד"א הנך יפה רעייתי כאדם שאומר הנך יפה דודי בלשון אחד מקלסים זה את הקב"ה נקרא אחד וישראל R. Eliezer of Worms' commentary. לחבירו מה נאה איש זה בעל עינים נאות Cp. CH., I. 16, § 1, and *Mechilta*, 36b.

ד"א... במתנת הצדקה וג"ח..... F., ד"א—וישר הוא. L. 473-481.
 כשאתם הולכין בדרכי אתם אוהבי ורעי מה הם דרכי המקום ת"ל
 ושמרו דרך ה' לעשות צדקה ומשפט נותן מתנת חנם לכל באי עולם.
 כי צדיק ה' צדקות אהב..... מאכיל רעבים מכסה ערומים פודה.....
 חסדים תקן נפשך שתהא אהוב להק"ב היה גומל חסדים ונותן צדקה
 אבל איני יודע מה הוא שכר לנותני צדקה ישר יחזו את פנימו ישר זה
 See *Shabbath*, 133, and *Tanchuma*. הקב"ה שני' צדיק וישר הוא
 § 10, וישלח.

ונאמר אל...אם אין חכם מכיר למי, F., ונאמר—בחקמתו L. 481-493. שבראו...יש חכמים* מי בכל מלכי הגוים* הוי חכמים בעיניהם בני אדם שהכירו דרכי חמה...ומה חמה...וחילקו אותה על החדשים* והתקינו השנה על תקופות החמה והשנים נוהגות ובאות כמה שהתקינו לא חסר ולא יתר...להתקין התקנה הנדולה...להכיר למי שבראם ואת כל העם חכמו הם לבנות מדינות וברכים...זיון וכלי חמדה ולכבש את הים

בלי..... לא דרך ולא שביל ומהלכין..... המים ולא החכימו לומר מי עשה
הים ומי משיב את הרוח הזה * חכמתם לתקן את אחרים..... טפשינ * כאחד
איבדו את חכמתן..... ויכסלו מוסר הבלים בגיהנם ודלקו ביהרותם היא
בלפרנים The meaning of (הוי אומר?) מה שבח לאלו בחכמתן
is not clear to me. Dr. Frazer of Trinity College, however, sug-
gested to me that we should read ליברנין (Lat. *liburnia*), meaning
a sort of galleys. See Levy's *Dictionary*, II. 471.

אל..... נקראין גיבורים שני * הוי F., אל—לתקלה L. 493-497.
גיבורים לשמות יין מי הם הגיבורים..... הצדיקים הכובשין..... מלוכר עיר
שהם מושלן ביצרם..... במה שהוא רצונו * רוצה

אל..... חסד מנכסים שלו אין לו אלא F., אל—מובח L. 498-507.
תקלה..... שעינו רע..... א"ל תן לשבויים תן לעניים תן להברות
אבלים לקבור מתים והוא נוף בהם ומקללם אומר להם מלאכה לעמול לפיכך
אין עשרו מתקיים בענין רע שעונה את גבאי צדקה..... אדם הזה השכל
וידוע אותי עשה כמו שאני עושה..... כי אני ה'..... נאום ה'..... כיצא
בי רצונך שתקרב לי כראוי עשה צדקה שהיא חביבה לפני הקב"ה הרבה
מן כל הקרבנות Cp. *Koheleth R.*, V. 13; cp. *Sukka*, 49b.

חטא אדם..... אם יש לו לאדם אלה F., חטא—ידיו L. 507-19.
רבותות זהב..... לו לאדם בשעת צרתו שכן הוא אומר..... ונותן
הקבה רשות עליו למשחית לשלוט בו שבר אותה הצדקה שנתן מקדים למלאך
המשחית..... אלא שרוחפו והופכו וכופתו על פניו ומפייס עליו לבית דין
ואומרת אע"פ שחטא זה ונתנה..... קדמתי * ורשותי קדמה את רשותו כדאי
היא הצדקה..... שהאכילן מתים היו * כיסה ערומים כרי הם הנפשות שקיים
להציל את נפשו וכן הוא אומר ומתן..... או לחם אחד שנותן לאדם ליד
העני מעביר ממנו את הכעס * ואיזו היא הצדקה עני אחד סומא בשתי עיניו
ואין לו מה יאכל נתן לו אדם דינר אחד או לוגמא אחת לפי מה שהוא
אדם אל יאמר בעצמו יודע הוא הסומא מי נתן לו אמר המקום אני
מדרש הנותן : Y.M.Ps. 257b. רואה את הסתרים אני משלם על ידיו
צדקה אפי' היתה ונתחתם גזר דינו ליאבד וניתנה רשות למלאך הממונה
על הפורענות לילך וליפרע ממנו אין המלאך הממונה על הצדקה מניחו
אלא רין ובא לו בין מלאכי המרום ומלאכי המרום נותנין לו ריוח והוא
או' להק"ב לפניו פלוני שנתת רשות עליו לאבדו זכות גדולה בידו
והממונה על הפורענות עבירה אחת בידו בלבד הלא אלה עבירות בשביל
זכות אחד ימחל לו כל עבירותיו וזה אומ' זכות זה שעשה שקולה כנגד הכל
צדקה היה נותן ומאכיל עניים אינה מצוה של ממון נפשות קיים אלולי
כן מתים היו כדאי הן נפשות עניים שהשיב שימחל לו על כל חטאיו

והקב"ה אומ' וצדקה תציל ממות והנותן צדקה כביכול מקבל פני שכינה בכל יום שנ' חסד ואמת יקדמו פניך והקב"ה אומ' למלאך הפורענות אל תיגע בו מצאתי זכות לו מחול על כל עונותיו שכן הוא אומ' ע"י אליהו ותרקב לשחת נפשו מצאתי כופר. See below l. 563-93.

ר' עקיבא מושלו משל אם יהיה אדם, F., ר"ע—הצדקה. L. 519-530. דנסתוס לבעל הזמורה הרי לבו גם אם ילוח להגמון אחד..... הלוח למושיע הגדול..... אמר הקב"ה אם כנפשך שתהא מלוח דניס' ויהיה לבך שמח תן לעני שכ"הא מ'ה'ח'ד' וגמול אדם ישלם לו או יכול..... קמח קלי ומה מצינו ששילם לו מה אמר בשלמה.....הקומין ההוא הפועל אלא נפשו שנ' ואליו..... דנסתוס. See *Aruch*, s. v. מעלה עליו כאילו הוא גזול את נפשו ד"א, See *Baba Bathra*, 10a. Cp. *Ruth R.* V. 6, בעל הזמורה גשי היום מדבר בשלמה.

ד' דברים..... מפירותיהם..... והקין, F., ארבעה—כולם. L. 530-33. קיימת לו..... הם וג"ח היא הצדקה והבאת. See ARN. V. 1., c. 40, p. 60a, and parallels.

מהו שכרם בעולם חלקם, F., ומה הוא—לא כל שכן. L. 533-44. עם אב' יצ' ויעקב שנ' מתן בסתר ירחיב לו ולפני גדולים ינחנו ואין גדולים אלא האבות שנ' האדם הג' בע' וכן אמרו לו לאברהם..... גדול עליהם כאלהים ומה שכר נטלו על שביבדו את אברהם..... רחב היא וכל ביתה ומהם הלכו לאפריקי ואף פלטו במלחמה בזכות אברהם שנ' בו האדם..... מה ענין זה לזה מלמד שלא שככה המלחמה מבין הכנענים אלא.....מכבדין אותו עכשיו כאילו שהוא חי ביניהם ומה אם לכנענים שלא הלכו במעשיו עמדה זכותו להם בניו שהולכין בדרכיו ואוהבין את המקום ועושין צדקות וג"ח על אחת כמה וכמה ואם לרשעים עמדה זכותו לישראל וצדיקים עאכ"ז. Of course, we must read מתן אדם, as in Proverbs xviii. 16. Cp. *Torath Kohanim* 85c. In YS. II. 6c, this passage is quoted from the ש"ש רבה. See ER. XXXII. 2. See also LR. XVII. 6, and parallels with regard to the emigration of נרגשי.

ולמה נקרא חבון קרית ארבע, F., ולמה—הפורענות. L. 544-63. שהיא קרית של ארבעת גבורים ענר אשכול וממרא ואברהם ד"א שנקברו בו ד' אבות אדם הראשון אברהם יצחק ויעקב שנ' האדם זה אדם הראשון הגדול זה אברהם יצ' ויע' שנ' בהם גדולים באברהם כת'..... עשו היה ראוי שיקרא יעקב ויעקב היה ראוי להעמיד כהנים..... ורחל ובלהה ליעקב קלקל עשו נטלו ממנו כל המתנות האלו ומכר את בכורתו.....בגוים וגו' פרק ממנו עול שמים וה' שנאו..... ניטל את השם.....

ניטלה הימנו הבכורה זכה במלכיות וזכה יעקב בארבעתן לפי שדבק בדרכי אבותיו שהן נותנין צדקות וג"ח אף הוא זוכה בכל ד"א שנקברו בה המהלך בדרכיהן של אבות שיהא חלקו עמהן שנ' מתן אדם ירחיב לו ולפני גדולים ינחנו משרה אותו לעולם הבא עו"ד כשם שחל השם על יעקב כך היה, YM.MP. 176b. עם האבות ראוי לחול על עשו עשו היו ראוי שיעמיד מלכים ויעקב כהנים • הברכות הראשונות היו ראויות לעשו והאחרונות ליעקב קלקל עשו בטלו הימנו אף הב"ה שנאו שנ' ואת עשו שנאתי נטל ממנו השם נטלה בכורה ממנו ואוהבים את המקום ברוך הוא In the rest it agrees with F. See GR. LVIII. 4. Perhaps we ought to read in l. 545 ארבע צדיקים instead of גיבורים.

ר"ע משלו משל לה"ד לבני אדם, F., ר"ע—צדקה וכבוד. L. 568-93. שהיו חייבין למלך ונתן להם זמן שיתנו לו חובו • ולא היו מכבדין המלך בדורון ולא שואלים בשלומו והיה אחד מהם מכבד המלך בדורון ושואל בשלומו בכל יום ואומרין דרך ארץ הוא לכבד את הרופא לפני צורך • וכן יעקב אבינו אמר כי אמר אכפרה פניו במנחה ההולכת לפניו • הגיע זמנם שלח המלך כל אותן שהיו חייבין לו באו למשכן האיש ההוא שהיה מכבד את המלך • אמר להם למה אתם ממשכנים אותו יש בידו לשלם לכו עמי לפני המלך • הלכו עמו כיון שראהו המלך נתן לו ריוח • עד שלא הגיע פשט המלך את ידו לו ושאל בשלומו תחלה ואמר הכנס לכאן • הן שהיו חייבין למלך עומדין ורואין אותו יושב בצידו • אמרו מה ראה המלך לכבד את זה והלא אף הוא חייב למלך • לא דיו שלא נתמשכן אלא שקיבל עוד את כל הכבוד הזה • אמרו להם שהיה הוא מכבד את המלך ומביא לו דורון ומשכים ושואל לו בשלומו ואתם לא כבדתם אותו • אף לא לשאל בשלומו • הרי אילו שהלכו למשכנו רואין אותו יושב בצידן והם שמחין שלא משכנוהו • והיו אומרין אלו משכנו את זה שכך הוא אוהב מכובד על המלך היינו מתים שזערנו אוהבו של מלך מי גרם לאיש הזה לבא לכל הכבוד הזה הדורון שהיה מקריב למלך • התחילו כל אותן החייבין למלך מטפחין על פניהם ואומרין למה לא עשינו כך • ומה הוא דורון של מקום צדקה שנ' עושה צדקה ומשפט נבחר לה' מזבח • כך הנותן צדקה אפילו היה בידו עבירה ונתחתם גזר דינו לאוביו וניתנה רשות למלאך הממונה על הפורענות לילך וליפרע ממנו • אין המלאך הממונה על הצדקה מניחו אלא הולך בין מלאכי המרום • ומלאכי המרום נותנין לו ריוח • והם אומרין לפני הקב"ה פלוני שנתנה רשות עליו לאבדו זכות גדולה בידו שהצלתו • והממונה על הפורענות אומר וכי עבירה אחת בידו בלבד • והלא אלף עבירות בידו • וביטל זכות אחת ימחול לו כל עוונותיו • וזה זכות שעשה שקולה כנגד הכל • צדקה שהיה נותן ושהוא מאכיל את

העניים אינה מצוה של ממון נפשות קיים אילולי כן היו מתים כד"י המ נפשות העניים שהשיב שתמחול לו על חטאיו • והקב"ה אומר וצדקה תציל ממות • והנותן צדקה כביכול מקבל פני שיכנה בכל יום שנ חסד ואמת יקדמו פניו • והקב"ה אומר למלאך הפורענות אל תיגע בו כי מצאתי לו זכות למחול לו על כל עוונותיו שכן הוא אומר על ידי אליהו ותקרב לשהת נפשו וגו' כופר מי שעישה עבירות תיגע מאות ותיטעים זכות אחת שעישה היא מעבבת ממנו הפורענות בעולם ומניח לו לעושה אים אין לו למי יתן צדקה אלא א"כ רודפו מנין שאם לא באו אצלו שילך אחריהם ת"ל צדק צדק תרדוף רדוף אחר הצדקה ואחר המצוה לעשותם שני רדוף צדקה וחסד ימוצא חיים צדקה וכבוד. See the quotations from the Y.M.Ps. above, ll. 507-19. The word כדלע"ל in the text, (l. 583), would suggest that our present text in ll. 507-19 is incomplete. See *Pesikta Rabbathi*, 127a : כבד את ה' מהונך אמר ר"א כבד את רופאך and ep. parallels.

L. 593-601. וכן מצינו באברהם, F., וכן מצינו—משפט הצדקה. לקבל את העוברים הישרת ומה שכר קבל על הצדקה שא"ל המקום כי את כל הארץ אשר וערך השולחן לפני בניו ארבעים שנה • ועוד שיבחו האלהים כי ידעתיו וגו' וכן הקב"ה משבח את משה וגדול כחה של צדקה שכל מעשה של משה לא נשתבח אלא על הצדקה ועל הדין שני צדקת ה' עשה ומשפטיו עם ישראל ועל הדין שני צדקת ה' עשה ומשפטיו עם ישראל וכן ברור ויהי דוד וכן מלכת שבא לא שיבחו אלא על הצדקה ועל הדין וישימך למלך עליהם לעשות (see 1 Kings x. 9). Cp. *Midrash Mishle* XIV. and I. תד"א.

L. 601-21. וכל דור וג"ה אפילו כל, F., וכל דור—לאדם. מעשיהם רעים אין גזר דינם נתחת' לאבד • אילו היו דור המבול ואנשי סדום עושין צדקה שהיה בידם כל העבירות לא נתחתם גז"ר אלא על שלא היו נותנין צדקה שני גאון שבעת לחם ושלות השקט היה לה ולבנותיה ויד עני ואביון לא החזיקה • מניין לאנשי המבול בסדום • בסדום ה"א זעקת רבה ולהלן ה"א כי רבה מה רבה האמור בסדום כי ויד עני ואביון לא החזיקה לא הכירו את מי שבראן ולא רצו לעשות צדקה לפיכך אבדו מן העולם שכן הוא אומר מבלי משים לנצח יאבדו אע"פ שהמקום מטיב להן אינן מכירין אותו שני לזה רשע ולא ישלם • אפי' הקב"ה רואן אינן נותנין אבל הצדיקים אין כל יגיעם אלא צדקות שני צדיק חונן ונותן ואינן שבעים מן הצדקה ומן המצות ובפני הרשעים קשה המצוה לעשותה שני ראמות לאויל הכמות חסד אלא הן יריאין מזה המה • וכן אומרין הרשעים מה טובי שאני נותן את שלי לעניים וכי אין אלהים

יכול ליתן להם..... ואני נותן להם לשונאיו של אלהים ואני יודעין
 See *Synhedrin*, 103b, with regard
 to מיכה (which passage is omitted in F.), and NR., IX. 24; GR.
 XXVII. 3, ת"ל רבה רבה לגו"ש, inferring however another Derasha
 from it.

L. 621-27. וכה"א אפס כי לא יהיה בך, F., וכן הוא אומר—בריוח
 אביון וכתוב כי לא יחדל אביון מקרב הארץ כיצד אתה מקיים את שני
 כתובים אלא אם נותן לך נכסים ואתה עושה מתן צדקות הרי נכסיו
 קיימין לך ואם יבא עני ויאמר לך תן לי צדקה ולא נתת לו הכנס תחתיו
 שני' כי לא יחדל אביון מקרב הארץ לכך נקרא נכסיו'
 Here is a long
lacuna in F., some page being wanting in the MS. Cp. NR.
 XXII. 8, and *Tanchuma* מטת, § 6.

L. 627-44. ר' יונתן—ושלך שלו The MS. (in the
 Bodleian in Oxford) 175b, to Deut. xv. 11, has the following
 passage :
 א"ר יונתן ב"ר יוסי העושה מצוה א' ברוחק סופו לעשותה :
 בריוח והמבטל מצוה אחת מריוח סופה לבטלה מדוחק וכ"הא כי פתוח
 תפתח את ירך פתח ליתן כדי שלא תפתח ליטול . ב' ידות הן בצדקה
 א' פתוחה ליתן וא' פתוחה ליטול כמה בין זו לזו . לפי' הנותן צריך ליתן
 שבה והוראה להב' שעשאו מן הנותנין ולא מן הלוקחין ושתי ידות אלו
 א' למעלה וא' למטה יד של עני למטה ויד בעל הבית למעלה לפי' צריך
 אדם ליתן שבה והוראה להב' שעשה ידו עליונה ולא תחתונה . ד"א פתוח
 תפתח כל הנותן צדקה לא לעצמו בלבד הוא מטיב אלא לכל העולם כולו
 דכתי' כי פתוח תפתח אמר הב' אם פתחת ירך לעני אני פותח לך
 השמים ומוריד גשמים ומרחם לכל העולם בשבילך שני' יפתח לך את
 אוצרו הטוב וגו' ואם יאמר לך אדם אם אתן צדקה אני מחסר ממוני
 ונכסי יסתכל בעצמו שהרי דבר שאינו חסר אינו מוסיף ודבר המתחסר
 מוסיף ישער הראש והזקן שמתחסרין מוסיפין ישער העפעפים שאינו מתחסרין
 אינו מוסיפין וכת' ישה פזורה ישראל וכת' יכרסמנה חזיר מיער ישראל
 נמשלו לשה שגוזזין אותה ומגדלת יותר והאומות לחזיר שאינו נגזז מוסיף
 מדרשעשיר השעירים פתוח תפתח כל הנותן , ילמדרן
 צדקה לא לעצמו הוא מטיב אלא לכל הבריות מסוף העולם ועד סופו
 לכך נאמ' פתוח תפתח אם פתחת ירך לעני אתה פותח את השמים
 להוריד גשמים שני' יפתח ה' לך את אוצרו הטוב נמצא זה מטיב לכל
 העולם כולו ולעצמו . ואל יאמר אדם מחסר אני את נכסי אם נותן אני
 לעניים . יסתכל אדם שכל מה שחסר אינו מוסיף ישער הראש והזקן ישה

מסתפרין לעולם גדלים והגבנים שאינן מסתפרין אינן מגדלין כלום כך נמשלו ישראל ברחל שגוזזין אותה והיא מגדלת צמר בכל שנה ושנה החזיר הזה שאינו נגזז אינו מוסיף כך נמשלו ישראל לאו"ה י ראה כמה יחרון לנותני צדקה ממי שאינו נותן ברחל וחזיר אם נתת צדקה לא משלך נתת כי אם משלו שנ' לי הכסף והזהב אמר ה' צבאות וכן דוד אומ' כי ממך ר' שמעון בן אלעזר אומר כל שאינו MIIG. V., הכל ומידך נתננו לך מוסיף ליתן צדקה ילמד מגופו בכל מקום שמסתפר הרי הוא מחליף וכל מקום שאינו מסתפר אינו מחליף שער הראש והזקן לפי שהן מסתפרין הן מחליפין הגבנים לא מסתפרין ולא מחליפין הרחילה הו' לפי שהיא נגזרת היא מחלפת והחזיר אינו נגזז ואינו מחליף כך רשעים לא נגזזין ולא מחליפין וכך היה רש"ב אומ' עשה עד שאתה מוצא מצוי לך ומוצא אתה מה שתתן שבעבור צדקה שאתה עושה בניך יושבין בשלום ומרבה אתה שלום בעולם שנ' והיה מעשה הצדקה שלום See CH. VI. 11, § 1. See also מבוא to *Tanchuma*, B. 62a and b, where the same passage (with some variants) is given from a *Tanchuma* MS. in Oxford. See *Aboth* III. 7 and IV. 9, ARN. 41b and *Shabbath* 151b.

L. 644-47. מתכנסות ומנין YM.Is. 18. See *Synhedrin*, 139a.

L. 647-48. הצדקה. ומנין. After הצדקה the word שלום must be supplied after Is. xxxii. 17. See NR. XI., about the end, גדול השלום שניתן לעושי צדקה.

L. 648-702. צדקה. שהרי הוא. See YS., I. 130b, (§474), the quotation from מדרש שה"ש. We give here the following extracts from the MIH., which will not only show us the verbal emendations to be made in our text, but also the proper arrangement of the various Derashoth which are, as will be seen, misplaced in the MS.

הרי הוא אומ' במועל נפש כי תמעל מעל וחטאה ביטגה מקדשי ה' כמה מעל בקודש ביטגה פרוטה וכמה הוא פרוטה אחד משמונה באיכר האיטלקי והוא מביא תחתיה איל בשתי סלעים שהן אלף וחמש מאות שלושים ושש פרוטות והלא דברים קל וחומר ומה אם מועל בקודש ביטגה פרוטה בלא יודע משלם אלף וחמש מאות שלושים ושישה במה שמעל המתכוין למעול על אחת כמה וכמה י הרי אדם שלא היה בידו לעשות צדקה אלא שאבד סלעו מתוך ידו ומצאה עני והלך ונתפרנס בה מעלין עליו כאלו נתנה בידו אמרת מה זה המועל ביטגה פרוטה בלא יודע משלם אלף וחמש מאות ושלושים ושישה במה שמעל המתכוין למעל על אחת כמה וכמה הזוכה בלא יודע מעלין עליו כאלו זכה המתכוין לזכות על אחת כמה וכמה..... גדולה

צדקה שהיא דוחה את הגזירה ונותנת ארכא לרשעים ממי את למד מיהונתן
 בן גרשם דכתי' ויהונתן בן גרשם בן מנשה הוא ובניו היו כהנים לשבט
 הדני נון תלוי למה אם זכה בן משה ואם לאו בן מנשה..... למה מתן
 צדקה דומה למלך בשר ודם שנכנס למדינה ולא כיבדוהו בני המדינה ולא
 נתנו לו דרון לאחר זמן נצטרכו לו נתקבצו כולן ובאו אצל המלך יצא
 הפרכס שלו ואמ' להן אחד מכם לא כיבד את המלך ולא נתן לו דרון
 עכשו אתם באים אצלו אין אתם יודעין שדרון של אדם גורם לו להיות
 אהוב אצל המלך * וכך מתן צדקה דומה אדם שיש בידו מתן צדקה ובא
 לידו עבירה חמורה וגזרו עליו מלאך שהוא ממונה על הפורענות ליפרע
 ממנו שמע מלאך שהוא ממונה על הצדקה ובא ועמד לפני הגבורה נתנו
 לו מלאכי הישרת רוח נכנס ועמד ביניהם אמ' לפניו רבונו של עולם אותו
 האיש שגזרת עליו פורענות יש לו מתן צדקה בידי שמע מלאך שהוא ממונה
 על הפורענות אמ' וכי יש צדקה שעשה תולה על העבירה שעשה שמע
 מלאך שהוא ממונה על הצדקה אמ' וכי צדקה שעשה של כמון היא והלא
 נפש פדה נפש החיה כדאי הוא שתתלה לו שמע הקב"ה דברי שניהם
 וגזר על המלאך שממונה על הפורענות שלא יגע בו כל עיקר שני' ויחננו
 ויאמר פדעוהו מרדת שחת מצאתי כפר אפלו אדם שיש בידו תתקצט
 עבירות ויש לו מתן צדקה ביניהן תולה לו על כולן שני' אם יש עליו מלאך
 מליין אחד מני אלף להגיד לאדם ישרו ויחננו ויאמר פדעוהו * וכל דור ודור
 שלא היה בידו מתן צדקה גזר דין מתחתם עליהם לאבדן דור המבול שלא
 היתה בידו מתן צדקה לפיכך אבדו מן העולם הזה ומן העולם הבא שני'
 וירא כי רבה רעת האדם בארץ וכן הסדומיים לא אבדו אלא על שלא
 היתה בידן מתן צדקה שני' ויד עני ואביון לא החזיקה וכן המצרים וכן
 סיכרה אף גוג כולן לא אבדו אלא בשביל שלא היה בידן מתן צדקה שני'
 מבלי משימ' לנצח יאבדו ישכך דרך הרשעים לומר מה היא הצדקה ומה
 הן עניים לפיכך אבדו מן העולם אחאב מלך ישראל לא עשה צדקה מימיו
 בעין יפה אלא שמנע סעודתו מבין שלוש שעות לפיכך נתנו לו שלש שנים
 כנגד שלש שעות ולא מנעה ליתנה לעניים אלא לבקש על עצמו וכן את
 מוצא משהטאו ישראל לא היה בינם לבין הסדומיים אלא מתן צדקה בלבד
 שני' לולי ה' צב' הותיר לנו שריד כמעט כסדום היינו ואין מעט אלא צדקה
 שני' טוב מעט בצדקה ואומ' חי אני נאם ה' אלהים אם עשתה סדום אחותך
 היא ובנותיה כאשר עשית את ובנותיך ואומ' כמעט קט ותשיחיתי מהם
 בכל דרכיך ואין מעט אלא צדקה שני' טוב מעט בצדקה וכן את מוצא שלא
 עמדה להן בגולה בימי המן אלא צדקה שני' ואחי להם למקדיש מעט ואין
 מעט אלא צדקה שני' טוב מעט עם צדקה וכי קטנה היא הצדקה והלא
 הכת' מיטבחה ישיא גדולה אלא קטנה היא בעיני נותנה כאיזה צד אדם
 נותן לחבירו סלע או איסר או פרוטה או שתיים או שלושה ואינו מודמה

שיטול עליהם שכר • וכי מה דימה בועז ליטול שכר על מלא קומין שנתן ומה שכר נטל שנטל את המלכות וכן את מוצא בנבוכדנצר הרשע כשראה אותו החלום ושמע פתרונו התחיל אומר לדניאל מה אתה יועצני אמר לו עניים אלו שהגליתם מארצם רעיבים צמאים ערומים פתח להן אוצרותיך ופרנס אותן ואולי תרפא את החלום שני להן מלכא מלכי ישפר עלך וחטאך בצדקה פרוק וכי תעלה על דעתך, שדניאל הצדיק היה משיא עצה לנבוכדנצר הרשע שונאו של מקום אלא לפי שראה ישראל שבגולה מטולטלין ברעב השיאו עצה זו בשביל לרחם על ישראל מיד פתח אתו רשע אוצרותיו וחילק להן שנים עשר חדש • לאחר שנים עשר חדש שכח אתו רשע החלום והתחיל מיטייל על פלטורין שלו שמע קול צעקת המון העניים לפני אוצרותיו אמ' מה זה הקול שאני שומע אמרו לו קול המון עניים שהגלית תובעין פרנסתן נכנסה בו עין רעה אמ' מה היא צדקה ומה הן עניים ענה מלכא ואמ' הלא דא היא בבל רבתא די אנא בניתה לבית מלכו בתקופה חסני וליקר הדרי אמ' אלולי החמון (הממון!) שלי מהיכן אני בונה המדינה הזאת מיד צוה ופסק הפרנסה מהן עוד מלאת בפום מלכא קל מן שמיא נפל לך אמרין נבוכדנצר מלכא מלכותא עדת מוך אמ' לו הקב"ה רשע מו גרם לך כל אותו שנים עשר חדש שלוח הלא צדקה שעשית והלא דברים קל וחמ' ומה רשעי אומות העולם נתלה להן בשביל צדקה ישראל שעושין צדקה בכל שעה על אחת כמה וכמה וכן את מוצא במלכות אדום הרשעה שלא שעבדה בישראל אלא בזכות צדקה שעשה עשו וכן הגי מתנבא ואומ' עוד אחת מעט היא אמ' להן עוד מצוה קלה אחת שיש לו לעשו בידו היא שהעמידה בידו את המלכות • אחת זו ברכה שבירכו אביו ויאמר עשו אל אביו הברכה אחת היא לך אבי מעט זו צדקה שעשה תאמ' שיהיה יצחק צריך לו והלא מצינו שהיה גדול מאביו באברהם הוא אומ' וה' ברך את אדני מאד ויגדל אבל ביצחק הוא אומ' ויגדל האיש וילך הלוך וגדול עד כי גדל כואוד הרי שלש גדולות והרי הדברים קל וחמ' ומה אם זה שעשה לאביו והוא חייב לאביו ולא היה אביו צריך לו גרם לו ליטול מלכות העולם הזה המאכיל את העניים הרעבים ואת הצריכן על אחת כמה וכמה לכך הנביא מזהיר שמרו משפט ועשו צדקה.

The way in which the various clerical errors are to be corrected is easily seen, and there is no need to dwell on them. We shall now try to give parallels and extracts from other MS. to each Derasha by itself. L. 648-62, שהרי—שכר. See *Torath Kohanim* 27a, for a parallel. The sentence relating to אחאב (l. 653-58, כמה וכמה—אחאב) is misplaced here, and must, according to MH., be transposed after the words מפני השכינה l. 671. Cp. CH. I. 5, § 2, *Pesikta* K. 160b, *Synhedrin* 102b, היה. אחאב וותרן היה. וכן אתה מוצא—השכינה, L. 662-71, וכו'.

YM.Is., p. 9, from which we give here the most important correction. L. 670, בפני עושה הנותן איסר ; l. 170, אינו מדמה ; l. 671, ומניין צדקה תולה (אין גדולה) היא גדולה ; ll. 671-689, — מדרש צדקה תרומם גוי צדקה שעשה עשו היא, YM.MP. 121a, גרמה לו שקבל מלכות יתר שכן הוא אומ' ע"י חגי שהיו הנביאים מצטערים על 'ישראל ואומ' עד מתי יגיע קצינו אמר להם עוד אחת מעט היא עד עכשו יש להם שתי מלכויות שיעבדו אותן מלכות יון ומלכות עשו ומה זכות היתה ביד יון בזכותו של יפת שחם..... הימלה ואין המקום מאבד שכר כל בריה אמ' יעמד מדי ופרס מיפת ויקבל מלכות וישעבד את ישראל שנה ויעמוד וקבל אחריו מאה ושמנים שנה בזכותו שכבד את אביו שנה אחת במלכות מדי עמד חגי אמר הבה עוד קיים לה עוד אחת מעט זו מלכות עשו שהיו בידו שתי מצות שהאמין באביו ואמ' לו הברכה אחת לך אבי זו האמנה שהאמין באביו מעט זו הצדקה שעשה וכי עשה בצדקה מימיו אלא מה שנ' ויאהב יצחק את עשו אמ' הבה כדי היא האמונה שעשה שאתן לו המלכות הא אף לרשעים צדקה תולה. See *Abodah Zarah*, 8b and 9a, סע"ר XXX. and LR. XXIX. 2. We shall accordingly read in l. 678, יעמד יון אחריו מיפת; see also GR. LXV. 16, with regard to the merits of עשו. See CH. II. 7, about the end, אהבה שאהב יצחק, etc. L. 689-702, וכן דניאל... של צדקה. See ER. XXX. 24; In l. 680, we should perhaps read אדום for אבי; *ibid.* היה for היא; l. 691, read מנסכי instead of מנסכי.

L. 702-3. ד"א—הארץ. See YS. II. 138a, quoted there from *Pesikta K.* פ' שקלים. Perhaps it was one of the Dera-shoth in *Pesikta K.*

L. 704-706. ד"א—מנחה. YS. *ibid.*, omitting the words ומביאים קרונות וכמריסין. Perhaps we should read נקרונות וכפרימין. See *Sifre* 14a, PK. 9a and *Aruch*, s.v. כמרוסא and קמר, or, perhaps, דורונות וכלדיקים; ep. CH. IV. 8, § 2.

L. 707-13. ד"א—כמה וכמה. YS. *ibid.*, in a shorter form; l. 707 read מקבלין instead of מקלסין; ep. *Shabbath* 33b.

L. 713-18. ד"א—חרב. YS. *ibid.*

L. 718-23. ד"א—ביניהם. Omitted in the YS.; l. 719, read (ל' חסד) לאומים חטאת.

L. 723-42. ד"א—לעשות וגו'. YS. *ibid.*, in a very shortened and defective form. For the better understanding of those lines

as well as of some of the preceding Derashoth, we give here also the following abstract from MH.:—ד"א וישמר ה' אלהיך לך את-
הברית ואת החסד זה חסד שניתן לאברהם אבינו שנ' תתן אמת ליעקב
חסד לאברהם ולא נתחייבו או"ה כליה אלא בזכות חסד שעשה אבינו
אברהם ועליו הוא אומ' וחסד לאומים הטאת חסד שעשה אברהם אבי' הוא
היה כעם על האומות א"ל הקב"ה לאו"ה הרי עשרים דור משנברא אדם
הראשון ועד שבא אברהם לעולם ולא עמד אחד מהם ובנה מזבח עד
שבא אברהם ובנה מזבח לשמי שנ' ויבן שם מזבח ויקרא בשם ה' *
ד"א וחסד לאומים הטאת חסד שעשה יצחק הוא עמד לבניו במדבר שנ'
כה אמ' ה' מצא חן במדבר * ד"א חסד שעשה יעקב הוא עמד לבניו
להתגבר בין האומות שיהיו אומות ומלכויות מביאין אותן בסוסים וברכב ובצבים
ובפרדים ובכרכרות * ד"א וחסד לאומים הטאת חסד שעשה יוסף הוא גרם
לו ליטול מלכות במצרים שנ' אלה תולדות יעקב יוסף בן שבע עשרה שנה *
והלא הוא כינמיט את יעקב אביו בבית המדרש אלא מלמד שאפילו בחיי
אביו הוא היה מפרנס את אחיו * ד"א וחסד לאומים הטאת חסד שעשה
מרדוך הוא היה כעם על חזקיהו שנ' בעת ההיא שלח מראדך בלאדן
ספרים ומנחה אל חזקיה * ד"א וחסד לאומים הטאת חסד שעשה בן הדר
הוא היה כעם על אחזיהו שכן הדר כשחלה שלח מלאכים אל אלישע ואמר
לו האחיה מחולי זה ואחזהו נפל לתוך גוזזטרא שלו והלך לדרוש בבעל
זבוב ואלהי עקרון באותה שעה ניטלה מלכות מישומרון ונתנה למצרים
שנ' כה אמר ה' כאשר יציל הרועה מפי הארי שתי כרעים או און כן
ינצלו וגו' * ד"א וחסד לאומים הטאת חסד שעשו אנשי נינוה הוא היה
כעם על או"ה א"ל הקב"ה לאו"ה מפני מה לא עשיתם תשובה לפני כדרך
שעשו אנשי נינוה תשובה שלימה לפני * ד"א וחסד לאומים הטאת חסד
שאו"ה עושיין הוא היה הטאת להם ומהוא חסד שהן עושיין בונין דימסאות
ומרחצאות שירחצו בהם עניים ועשירים וכי מה בכך אלא בשעה שהן
בונים אותן אומרים הניחו מקום שנעבוד בו ע"ז הניחו מקום שבו נהביא
את הזונות נמצאת זכותן היא חובתן * והרי דברים ק"ו ומה דבר שהן
סוברין שיזכו בו הן חייבין בו הטאיהם על אחת כמה וכמה * ד"א וחסד
לאומים הטאת חסד שעשה מיטה הוא גרם לשכינה לירד למצרים להציל
את ישראל ממצרים * ד"א וחסד לאומים הטאת חסד שעשו ישראל הוא
גרם להן להידיבק בשכינה שנ' ואתם הדבקים בה' אלהיכם חיים כולכם
See PK., pp. 12, 13 and 14; *Baba Bathra*, 10b; *Tan-*
chuma § 8, and עקב § 3, and אור זרוע 3d, the passage
quoted there from the ילמדנו (cp. Jellinek's *Beth Hammidrash*
V. 162). See also *Mechilta* 1b, with regard to נינוה and הגוים
ד"א מצאתי בדברי: Cp. also Rashi to Amos iii. 12: קרובי תשובה

ר' מאיר זצ"ל בפאת מטה בעון אחוזה בן אחאב ששלח לדרוש בבעל זבוב אלתי עקרון האחיה מחלי זה ובדמשק ערש בן הדר מלך ארם שלח לדרוש באלתי ישראל.

L. 742-43. משה—ממות. Here, probably some proof from *is missing*. See *תד"א* I. ; cp. YS. I. 24a ; see also *Jerushalmi Peah* 15a, צדקה וג"ח שוקלת כנגד כל מצותיה של תורה.

L. 743-72. ומהו—קללות. See for the whole passage LR. XXXIV. 11, and YM.Is., pp. 229 and 237, from מדרש or הגדה *שה"ש*. The most important corrections are, according to the latter, l. 756, ומה אני (אנו) ; *ibid.*, (ויבס) אכסנו, and l. 757, תהפוך פנים מהן. L. 744, מונעי צדקה ברכות לנותני צדקה, Read also, in l. 771, (הצדיקים) מן הצדקה.

L. 772-80. הנותנין—באי עולם. YS. 176d, § 985 (omitting, however, from ד"א—לאביהן). (For Derashoth of an opposite tendency see NR. XXI. 16.)

L. 780-83. ד"א—ליריאך. YS. *ibid.*, according to which we have to supply the word שבר after נותן, l. 783, and so we have to supply אומרת after the word ישראל, l. 781.

L. 783-84. ד"א—לפי מעשיו. Omitted in YS. See CH. I. 16, § 1. רבש"ע אף שאת מבא עלי, etc.

L. 784-88. אף ערשנו—מדמשק. YS. *ibid.*, YM.MP. 29b, מדר"ש אף ערשנו רעננה אלו עשרת השבטים שגלו לפנים מסמבטיון כמה שנ' בפאת מטה מלמד שלא שייר הב"ה אלא אחד משמונה בהם וי"א אחד משבעה ר' אליעזר אומ' אחד משמונה של מטה ממה שנ' בפאת מטה והפאה של מטה אחד משמונה של מטה הרי לך שתי פאות ושתי ירכים XXII. סע"ר. See וארבע רגלים והמטה כולה להיכן הלכה לפנים מדמשק. Cp. Rashi, Amos iii. 12, וצל שהיה, מפרש זו אחד משמונה וכו'. The passage is also quoted by R. Abraham b. Moses Maimon from the *שה"ש*. See Epstein's *מדרש שה"ש*, p. 71, and especially his important note, pp. 79 and 80.

L. 789-91. קורות—לשלמה. Supply in l. 790 ביתו after ובנה ; instead of משה in l. 791, read מצור. See CH. I. 1, § 5.

L. 791-95. ד"א—כולה. See *Yoma* 38a.

L. 795-98. ד"א—השכינה. In Deut. xxxiii. 21 and 1 Kings vii. 3, we read צפון ספון instead of וספון. See YS. I. 263a. Cp. CH. I. 17, § 3, at the end.

L. 801-802. האומות . . . אני. YS. 177 a, § 985.

L. 802-803. העולם . . . ד"א. Quoted in the Commentary attributed to Nachmanides as אמרו רז"ל. So also Recanati, 38 c.

L. 803-804. שושנת . . . העמקים. CH. II, 1, § 3.

L. 804-10. העולם . . . כדרך. YS. 177 a, b. See also *Mishneh Bikkurim*, III, §§ 2, 3, 4. According to these parallels we might correct our text in the following way: . . . ד"א כדרך שהשושנה וא' מביא והשור בראשו ועטרה של זית בראשו . . . בכוריהן ענבים וכו' הקרובים היו מביאין והחליל היה מכה לפניהם.

L. 810-22. ד"א . . . השרון. See *Mechilta*, 30 a, 31 b, and parallels (especially *Midrash Tillim*, cxiv, אמרו לו האיך נעבור בין וא' מה ממתנים אנחנו (החומות הללו). In l. 816 we must correct ונא' מה ממתנים אנחנו (החומות הללו). In l. 820 ד"א לא וימרו containing a Derasha of an opposite tendency on עשו כן. See *Sifre*, 64 b, and Chapters of R. Eliezer, c. 42 and note 36.

L. 822-25. ד"א . . . אריות. See above, l. 195, with regard to Abraham. See also Apocrypha to the O.T., The Song of the Three Holy Children, who are חמ'וע. Perhaps the שירה of Daniel has some connexion with the well-known legend of Habakkuk's visit to Daniel in the lion's den. Cp. Neubauer's ed. *Book of Tobit*, 39; Brüll's *Jahrbücher*, VIII, 29, note 1; and Epstein, *Bereschith Rabbathi*, pp. 14, 15.

L. 826-30. כשושנה . . . מכים אתה. See CH. II, 1, § 1; and 2, § 5. The MS. Commentary to the *Machzor*: ד"א . . . ד"א יתנני רון מצהלת . . . ד"א ראיתי באגדת ש"הש אני חבצלת השרון כיון שעלו ישראל מן הים אמרו שירה ועל דבר זה יסוד הפייטן יתנני רון מצהלת וראיתי מדרש כשושנה בין החוחים כדרך שהשושנה נאה בין החוחים כך ישראל נאים בין האומות אימתי הם נאים בשעה שעלו ממצרים כחבצלת והוא שיסוד נאים עריבי נוחים ד"א אימתי השושנה נאה כשהיא למעלה מן החוחים ואם נתחייב השושנה הרוח מנשבת בחוחים ומנקרין אותה.

L. 831-34. כתפוח . . . ונשמע. See CH. II, 3, § 1; VIII, 5, § 1.

L. 834-39. ד"א . . . נמצא. See Rashi to this verse: הרונמא כך הק"בה מכל האלהים נבחר. Something like this Derasha must have been in our text, but it is difficult to say what the exact

words were in l. 836 (ברקונו . . . וצידון). L. 838 read מאונם instead of מונם.

L. 840-41. הביאני . . . האבות. See above, l. 345, and cp. GR. XCVIII, 8, 9. The ל"ט to this verse: בזה נם לנוים. ונפוצות יהודה יקבין. See also CH. II, 4, § 1, א"ר ברכיה, the reference to יעקב, to which perhaps the האבות in our text alludes.

L. 842-45. סמכוני . . . חכמים. Perhaps we should correct l. 844 ריכוכים or מיני תענוגים. Cp. CH. II, 5, § 1; *Pesikta K.*, 101 b, and parallels. See also the quotation from the ל"ט, given by Salfeld, p. 39, note 1, which is taken from our text. The MS. Commentary to the *Machzor*: וכן דורש במדרש סמכוני באשישות אלו דברי אנדה שנוחין לשומען באשישות של יין שנוחין לשתותן למה נמשלו ד"ת לחולה מה חולה אינו אוכל אלא דבילה ולא פת צונן אלא פת חם כך הדור הזה אינו מבקשין מסכתות חמורות אלא אנדות ושיחות חכמים וזהו כוונתי חולת חששות.

L. 846-49. שמאלו . . . ומלמטה. YS. 177 c, according to which the words זה אהרן must be completed after לראשי in l. 846. The ל"ט to this verse: שבת לפני השם שהשמאל מרחקת והימין מקרבת. Cp. also Targum to this verse.

L. 850-58. השבעתי . . . וכאייל. YS. 177 d, a part of this passage (כך . . . וכאייל, l. 854-58), after which we have to complete the words in l. 854, and read באיילות (instead of בא') in l. 856. YM.Is. 105 quotes the l. 850-53 from הגדת שה"ש. The ל"ט has לא ימרדו במלכות שאם ימרדו הרי דמכם נשפך. כעצי וכאיל. The § 282, quotes to this verse a Derasha from מדרש שה"ש which is to be found neither in CH. nor in our text. See CH. II, 7, § 1.

L. 859-63. קול . . . מחבירו. YS. 177 d (ל. 860-63). See *Pesikta R.*, 4 b.

L. 864-65. דומה . . . אומרה. See CH. II, 9, § 1, and parallels; see also *Aruch*, s. v. אמירה (the quotation from the *Mechilta*, 36 b יפה את רעייתי). This is then the answer to ועשיתי אימרה.

L. 865-68. ד"א . . . ומפיע. Probably some corruption in the

text which makes the sense so obscure. I can only guess that we have here some allusion to YS. I, 243 c in the name of the *Yelamdenu* and *Targum Jerushalmi* to Num. xxxiii, which Derashoth seem to read ד"א... יעקב = עפר יעקב or עולימהון. The ד"א... יעקב would then be only another version of the preceding Derasha, whilst the citation הנה זה עמד אחר כתלנו should be put before מלמד in l. 866. The last words of which מצייל ומפיע remind somewhat of ונכסה וחזור. See CH. II, 9. In the רוקה to this verse: מה הצבי והאיל חוזר למקומו כך השכינה תחזור למקומה.

L. 868-78. ד"א... הדרום. YM.Is. 150 in the name of הגדת (זה המשיח) והמשיח 1.871 after which we may correct here 1.872 (אלא) אלו 1.878 (גדולה) רוח סערה 1.876 (כולו) שהוא כאילו 1.872. See CH. IV, 16 and DR. I, 19. Cp. also CH. VIII, 12 מה צבי זה בשעה שהוא ישן עינו אחת פתוחה וכו'.

L. 879-85. ענה... יענה. See CH. II, 11, 12, 13, and parallels.

L. 885-87. ד"א... יענה. כדרבים (Jer. xxv. 30). The passage is defective. See ER. XXX, 1, and *Jerushalmi Berachoth*, 13 c.

L. 887-88. ד"א... צורים. See CH. II, 13, §§ 2, 3, and parallels, explaining זמנה של ערלה שתזמר = הזמר.

L. 889-92. יונתי... האלהים. Perhaps we should read in l. 890 מרועה תחילה or בזמן נענה שהציבור תחילה. See CH. II, 14, § 2.

L. 892-900. ד"א... ורכב. See CH. *ibid*. Cp. also *Mechilta*, 37 b.

L. 900-904. ד"א... לישראל. See CH. II, 14, §§ 2, 4, and 1; ER. XXI, 5. Instead of לפיכך אמר לאחר כך read לפיכך אמר. Still the passage is very corrupt.

L. 904-10. לאחר כך... במצות. Perhaps we should insert at the beginning of the passage מרבר הכת' בעולי רגלים (CH. *ibid*. § 7; cp. also § 25) to which the following story would serve as an illustration. In l. 908 we should perhaps read קרוא בור תמרה.

L. 910-14. ד"א... בתפילתם. YS. 178 b in a shortened form. Cp. *Mechilta*, 14 b, where he speaks of מ' יום. In l. 912 read במער' instead of במצור. Perhaps we ought to read במ"ת. See *Mechilta*, 65 b.

L. 915-18. הנשיאים . . . דודי. See CH. II, 16, § 1. The ל"ט : הרועה בשושנים כשרועה את ישראל שנ' רועה ישראל האוינה ואמר ידוע תדע פני צאנך אלו שאר העם עדרים אלו גדולי הדור.

L. 919-22. הבתרים . . . עד. See CH. II, 17, § 1. L. 920 read לתוך (for ליתן). In the ד"א the word סב is urged. Cp. Midrashim to Deut. ii. 3.

L. 923-28. העולם . . . אחוה. YS. 178 b. See *Midrash Mishle*, XIX, according to which our text must be corrected. Cp. CH. II, 15, § 2. The order of the verses is here disarranged.

L. 929-33. על . . . עד. See *Sebachim*, 119 a; *Mechilta*, 1 b; the Derashoth on the verse from Ps. cxxxii. 14. See also YS. 178 c, about the end. The MS. Commentary to the *Machzor* : ציפיתי פה עיכובי הייתי סבור שהיה קדושת עולם כשנבנה המשכן ולא היתה אלא קדושת שעה אבל כשמינה צבי קדש הוא בית המקדש מקום מבחר אמנה ירושלים שכתוב בה העיר אשר בחרתי מכל שבטי ישראל באותה שעה אקומה נא היא היתה קדושת עולם וכן דורש במדרש על משכבי בלילות באדם המעכב על משכבו ולא היתה אלא קדושת שעה אבל כשנבנה בית המקדש היא הייתה קדושת עולם שנ' אקומה. The end of the Derasha is accordingly in the next verse, which is missing in our text. See also *Pesikta R.*, 7 b, about the חנוכות ז'.

L. 934-36. אקומה . . . ברפידים. Cp. the Commentary attributed to R. Saadyah, 12 b : וטעם מצאוני השומרים יציאת העמלקי והכנעני שנ' וירד העמלקי.

L. 936-41. ד"א . . . תפוס. L. 939 read במצדות instead of בין הבתולות.

L. 941-45. ד"א . . . ישראל. YS. 178 b. In l. 942 read הנורן (instead of הגרון). Cp. *Jerushalmi Synhedrin*, 18 d, and parallels, with regard to ארונה or ארנן.

L. 946-48. מי . . . מדבר. YS. 178 c. The ל"ט to this verse : מי זאת עולה מן המדבר וכי מן המדבר העלה אותם • והלא ממצרים העלה אותם שנ' אעלה אתכם מעני מצרים • הלא על חבתו של ישראל לפני הק"ב שהן חביבין עליו כמציאה הזו שאדם מוצא במדבר • וכה"א ימצאהו בארץ מדבר • ואו' כענבים במדבר מצאתי ישראל • כתמרות עשן מה העשן הזה בכל מקום שהולך מוצר כך היו כל האומות מצירין

בשעה שעלו ישראל ממצרים • שנ' אז נבהלו אלופי אדום וכו' וכן אמרה רחב הזונה ונשמע וימס לבנו • מקוטרת מור זכותו של אברהם אבינו שהיה ראש אמנה ונמשל למור שהוא ראש לבשמים שנ' מור דרור חמיש מאות • ולבונה זה זכותו של יצחק שכשם שמקטירין הלבונה ע"ג המזבח כך העלה יצחק את עצמו ע"ג המזבח כשעקדו אביו שיצאו ממנו כהנים מלכים וחסידים והוא שאבק עם המלאך ויוכל. See YS. I, 278 b. Cp. also Targum to this verse.

L. 949-57. ד"א ... זקנים. YS. *ibid.* Cp. CH. III, 5, § 2. See also above, l. 459. Perhaps on account of the atoning office of אהרן.

L. 958-64. הנה ... תפילה. YS. 178 c. See CH. III, 6, § 2, and GR. XCVII, 6. Cp. also חידושי הרד"ל to NR. XI, note 26.

L. 964-67. ד"א ... י'. YS. *ibid.* The ששים גבורים are probably the מסכתות ס' מסכתות. Cp. the Commentary attributed to R. Saadyah: ויש אומרים ששים מסכתות שבמשנה הידועות בתלמוד וכולם: אהוני חרב אלו ישראל אנשי מלחמה שהיא מלחמת התורה. See NR. XVIII, 21.

L. 967-69. הנה ... וגו'. Probably we ought to place the ד"א in l. 968 before הנה in the preceding line. The just quoted Commentary וטעם מטתו שלשלמה זה המישכן וכו' Cp. CH. III, 6, § 3.

L. 969-70. ד"א הנה מטתו שלשלמה. Read ד"א ... בירושלים. זה ירושלים.

L. 970-75. ד"א ... רעות. See above, l. 70, CH. III, 6, § 5.

L. 975-76. כולם ... מישראל. Insert ד"א before כולם in l. 975. Perhaps this Derasha has some reference to the well-known story of the excommunication of ר"א בן הורקנם in *Baba Mezia*, 57 b and 60 a. Cp. the parallel in *Jerushalmi Moed Katon*, 81 d, אם חברים מתלחמים. See also such phrases as נעצו חרב in *Shabbath*, 17 a.

L. 978-84. אפריין ... להם. See *Pesikta K.*, 1 a, b; NR. XII, 4; CH. III, 7, 8, §§ 1, 2. Our text is corrupt and defective, and confuses the Derasha of the מישכן with that of the ארון. The Commentary attributed to R. Saadyah: מעצי הלבנון אלו: ואפיריון הוא המישכן ... תוכו רצוף אהבה לוחות הברית ...

ואמר ע"כ אהבתי מצותיך . . . וטעם מבנות ירושלים הם שני לוחות אבנים ואמרו חז"ל כי התורה נקראת בת מלך שנ' כל כבודה בת מלך פנימה See Aben Ezra to *Song of Songs*: הם בנות ירושלים הם בנות אומות וי"א המלאכים העולם . . . וי"א המלאכים.

L. 985-95. רשעים . . . ד"א. YS. 178 d, only a part of this Derasha, after which we have to correct in l. 987 של עולם (instead of ש' ע' (פעלילו ש' ע'). L. 994 read מבנות ירושלים instead of ד"א אפריון ע' ל' המ' ש' זו ברית: מב' ישראל. The העולם שהוא עשו ככיפה מעצי הלבנון כאדם שבונה ביתו מעצי הלבנון עמודיו עשה כסף אלו ההרים שהם כעמודים רפידתו זהב זה הרקיע שהוא כזהב מרכבו ארגמן זה כסא הכבוד תוכו רצוף אהבה אלו נפשות הצדיקים הגדת: YM.Ps. 557 b (cp. also 164 b): שה"ש תוכו רצוף אהבה אלו נפשות הצדיקים שהן נתונות עמו במרום שלשה הן שנכנסו זה לפנים מזה ומשה נגש אל הערפל ולפנים ממנו צדק ומשפט מכון שבה"א צדק ומשפט מכון כסאך ולפנים מהם נפשותיהם של צדיקים שנ' אשר בידו נפש כל חי ואו' והיתה נפש אדוני צרורה בצרור החיים וגו'. The Commentary attributed to Nachmanides, I, 13: וכן אמרו: זל במדרש שה"ש תוכו רצוף אהבה . . . במרום ג' נכנסו זה לפנים מזה וכו' נפשות הצדיקים שתחת כסא הכבוד והן, *ibid.* on our verse, רוקח whilst וע"ד זה אמ' נפשות הצדיקים יש להן כמו, 72 b, MS. Bodleian, 2282 (*Commentary on Canticles*, by Abba Mari b. Aligdor?), 72 b, מנן אבות II, by R. Simon Duran, 87 b, Cp. also ארגו תחת כה"כ ובמדרש שה"ש אמר תוכו רצוף אהבה אלו נפשות הצדיקים, quoting the whole passage till בצרור החיים. With regard to the מחיצות ג', see *Mechilta*, 72 b, and Friedmann's *Introduction*, LII; Lewy's *Ein Wort über die Mechilta des R. Simon*, p. 12. See also Jellinek's *Beth Hammidrash*, II, 29); Epstein's *Bereschith Rabbathi*, p. 16; as well as his R. Moses Haddarshan aus Narbonne, p. 44. See also Bachye to the Pentateuch, Lev. xxvii. 2.

L. 996-1000. המלואים . . . צאינה. YS. 178 d. Cp. *Pesikta K.*, 5 a; CH. III, 11, § 2; ER. LII, 8, and parallels. אוהל מועד in PK. = ימי המילואים.

L. 1000-7. המלוכה . . . ד"א. YS. *ibid.* in a shortened form.

The ל"ט to this verse: באו כל האומות וראו נסים ונפלאות שהוא עושה לעמו והכבוד והעטרה שהוא מעטר ביום כינום כ' שנ' ה' מלך עולם ועד אבדו גוים מארצו וא' ועלו מושיעים בהר ציון לשפוט את הר עשו מדרש צאינה וראנה צאנה וראנה כל האומות ניסי פלאים שהוא עושה לעמו והכבוד והעטרה שהוא מתעטר ביום כנום הגלות שנ' ומלך ה' צבאות עליהם עליהם בהר, ציון מעתה ועד עולם והלא שלו היא המלכות לעולם ועד שנ' ה' מלך עולם אלא שאמ' לישראל כביכול אין לי מלכות ולא חילות עד שעמדתם והמלכתם אותי אין אתה מוצא חילות בכל ספר יחזקאל לומ' כל ימים שאתם בגולה אין לי חילות ומלכות עד שתחזרו למלכותכם שנ' ועלו מושיעים בהר ציון לשפוט את הר עשו והיתה לה' המלוכה.

L. 1007-12. הבית...א"ר YS. *ibid.* (at the beginning of § 988) partly. Cp. the parallels given above to l. 969-1000. See also *Tanchuma*, אחרי מות, § 6.

L. 1014-18. הנך... בצמתה. YS. *ibid.* somewhat different. Instead of בצמתה, l. 1018, read בצנעה. In the Commentary of ואמרו בילמרנו מבעד, 44 b, to *Canticles* (MS. Bodl. 343), 44 b, לצמתך כי שהוא מצמתן לבתי כנסיות ושותין ד"ת בצמא. See *Ag"b*, c. 79. See *Sukka*, 49 b, and *Sifre*, 94 a.

L. 1018-23. שערך... בהם. In a sort of an Appendix to F. giving passages omitted in the body of the now defective MS.: כתיב שערך כעדר העזים זה היה מעשה של נשים במשכן שבשעה שאמר הק"ב למשה מאת כל איש אשר ידבנו לבו היה מקבל נדבה מן האנשים ומן הנשים לא היה מקבל מה עשו הנשים לקחו מראה שלהם ושלמה שלהם והלכו אצל משה אמרו לו רבינו מפני מה אתה חושדנו ואם בשביל ערוה הרי שלמה שלנו ואם בשביל גזל הרי מראה שלנו שאין לבעלים רשות בהם אמר אימלך בהק"ב א"ל טול מהן ועשה כיוור וכל אישה המקלקלה על בעלה תבא ותשתה ממי הכיוור והם יבדקו מכאן מישל להדיוט אומרים מינך ובך אנא בנוך ניויל ברחא מלמד שהיה משה מכריו ואומר כל מי שרוצה להביא יביא והיו הנשים דחפות את האנשים ומביאות שנ' ויבאו האנשים על הנשים וכתיב ויעש כיוור נחשת ואת כנו נחשת במראות הצובאות. We must, after this, correct in l. 1018 מעשה נשים (instead of ניסים). Cp. NR. IX, 14, and ל"ט to Exod. xxxviii. 8. The משל seems to be corrupt. See

Synhedrin, 39 b, מיניה וביה אבא ליזיל ביה נרגא. For the rest of the text (שנלשו . . . בהם), l. 1019-23), YS. 178 d partly. See also Rashi to this verse: ד"א כאותן שצבאו על מדין בעבר הירדן שהיא בארץ: גלעד ולשון זה במדרש ש"הש Cp. CH. IV, 4, §§ 3, 4. In l. 1023 read ממטה אלה instead of ממה. Cp. the opinion of ר"ע in *Sifre*, 59 b.

L. 1024-28. כחוט . . . אהרן. YS. 179 a (from כחוט to הנביאים). Read in l. 1024 בין העם לכ"הג. See אנ"ב, c. 79. Cp. also Targum to this verse.

L. 1029-31. כמגדל . . . המגן. YS. *ibid.* Read in l. 1030 שכל הפיות מתפללות בו. Cp. CH. IV, 4, § 6, (הזיות). The last words ונתן לש' בנו וכו' correspond with the Derasha in YS. אלה המגן זה בית יער הלבנון, where the מגנים were placed by Salomon (1 Kings x. 17).

L. 1032-33. שני . . . וכלב. MS. Commentary to the *Machzor*: שני שדיך דבוק אחים חסידים לרועים תיירים חסודים . . . ושני שדיך נדרש על משה ואהרן ולרועים נמשלו המרגלים הם תיירים טובים אשר תרו את הארץ הם יהושע וכלב שכן שנינו במדרש שה"ש שני שדיך כשני עפרים אלו משה ואהרן הרועים בשושנים אלו יהושע וכלב.

L. 1034-39. אלה . . . יעקב. YS. *ibid.* After אשרה אשתו, l. 1037, insert ונו', alluding to מורה אלקן in the succeeding verse (Gen. xii. 9). See CH. IV, 5, § 1; 7, § 1; NR. IX, 13.

L. 1040-47. אתי . . . ונמרים. YS. 179 b in a shortened form. Cp. CH. IV, 8, § 1; ER. XXIII, 5, and parallels. See also Rashi to this verse. R. Menachem of Recanate in his Commentary to the Pentateuch, p. 39 a: כשהגליתי השכינה מבי' המק הנליתי אתכם עמה כשתחזור אתם חוזרים עמה שיתי לבכם מד' שה"ש אתי מלבנון בלה כשהגליתי השכינה, after which quotation our text is to be amended. The ממוענות אריות מהררי נמרים הם מלכיות שעבדו בהם ל"ט has בישראל שהם רעים מאריות ונמרים.

L. 1048-52. לבבתי . . . הבריות. On this verse F. commences again, in the middle of a sentence running thus: בהקמת המשכן שג' וביום הקים את המשכן כסה הענן זה משה המיוחד שבשבטך דא"ר נשי המדבר כשירות היו וכיון שהגיעו לאותו מעשה הרע עמדו ונמלכו על עצמן ולא נתנו כלום מנזמיהם למעשה העגל וכיון ששמעו

שהן אומרין להם מיד נעלו את דלתותיהם. Cp. CH. IV, 9, § 1, especially the reading אסורות for דאמרי. F. continues, ד"א לבבתי באחת מעיניך למה ד... וראה אחת מעיניה ושיבחה... See also YS. *ibid.* for the משל. MS. Commentary to the *Machzor*: ובמדרש דורש באחד מעיניך לבבתי אחותי כלה... ובמדרש דורש באחד מעיניך לבבתי אחותי כלה דומה לבת תינוקת ששלח אליה המלך ראו באחת מעיניה ושיבחה ד"א לבבתי אחותי: MH. IV. אילו ראו כל גופה על אחת כמה וכמה כלה שאמר לו הק"ב לאברהם אבינו אתה נתתה את לבך מלך על כל איברך והמלכתני על השמים ועל הארץ שנ' ואשביעך בה' אלהי השמים ואלהי והארץ אף אני אתן כתר מלכות בראשם ואמליכם על כל באי העולם שנ' ונתתך ה' אלהיך עליון על כל גוי הארץ. לבבתי אחותי כלה באחת מעיניך מושלו משל למ"הד למלך בשר ודם שקידש את האשה והיתה נראת לו באחת מעיניה ונשתתה אלו ראה את כל הגוף שלה על אחת כמה וכמה לכך נא' באחת מעיניך &c. The other Derashoth correspond with CH.

L. 1053-54. מה... מהבמות. In l. 1054 read מלאכתן instead of מלאתן. See Rashi to this verse: הוא שיסד הבבלי, &c. MS. Commentary to the *Machzor*: מה יפו דודיך אחותי כלה מנוחה ושאר ויעודים... פסיקתא מה אעידך ומה אדמה לך אמ' הק"ב ויעודים נועדתי לכם אהל מועד גלגל ושילה נוב ונבעון ובית עולמים ושמויך מכל בשמים ביום שנמרו מלאכתם מהבמות. Cp. *Pesikta K.*, 125 a, which is, however, somewhat different.

L. 1055-59. נופת... לבנון. F. יעקב כשבירך (l. 1058). YS. 179 b, c. The Derasha on וריח שלמותיך has probably to be supplied by CH. IV, 11, § 2, also relating to Jacob. See also YM. ls. 88 שפתתיך כלה גי' הם משיח בן דוד ומשיח בן אפרים. ובמדרש דרשו עליהם נופת תטופנה MS. Commentary to the *Machzor*: שפתותיך כלה אחוות משוחים עומדים מבלי קנאה מצומדים במדרש נפת תטפנה שפתותיך זה משיח הצדיק שעתידי לעמוד מיהודה דבש וחלב תחת לשינך זה משיח מלחמה שעתידי לעמוד מיוסף ואין מקנאין זה לזה שנ' אפרים זה אהבה שבין משיח בן דוד ל"ט to this verse: לא יצור וגו' למשיח בן אפרים.

L. 1060-61. החתום... הנ. F. דניאל כדברי. See also YS. *ibid.* רוקח to this verse: מעין חתום זה הקין. ספר החתום

גן נעול נקום. MS. Commentary to the *Machzor*: שנ' סתום וחתום דבר ל"ט The. ואין מנידים... במדרש גן נעול זה הקין נעול ונעלם מישראל רבנן אמרי גן נעול... אלו עתי הקין שהן נעולים וחתומים: to this verse: שנ' כי סתומים וחתומים.

שלחך פ' ר' מה הפרדס הזה. F. שלחך... עליהם. L. 1062-66. של רמונים שהוא נאה כך היו ישראל נאים ומעשיהם הולבין חוץ מהן ולמה נמשלו כפ' רמ' אלא מה הרמון הזה גרעו פורעו ויוצא כך היו ישראל כובשין את עצמן במצרים ולזמן הקין פרעו ויצאו ד"א שלחך פרדס השליח ששלחתי לכם נדמה כפרדס רמונים ד"א שלחך פרדס רמונים עם פרי שלחך. MS. Commentary to the *Machzor*: מגדים... כפרה עליהם פרדס רמונים שפר נאים והדורים במדרש שלחך פרדס רמונים זה משה וע' זקנים שנעשו שלוחים במצרים מה פרדס של רמונים שהוא נאה כך ישראל נאים ומעשיהם הולכים חוץ מהם ומה רמון הזה גרעו פורעו ויוצא כך ישראל כובשין עצמן וכשהגיע זמן הב"ה פורעו ויצאו ד"א השליח וצאו. Cp. CH. IV, 12, § 4, and YS. 179 c, with regard to אליהו. Perhaps the השליח וצאו &c. have some connexion with this Derasha.

זה היה בצלאל ואהליאב שעלו להר. F. נרד... אחד. L. 1067-71. סיני וראו מעשה המושבן כאילו עשוי למעלה וי"א המקום הראהו למשה וירד משה והראהו לבצלאל והסכים בצלאל לדעת המקום נרד וכרכם אהליאב (MS. by R. Judah b. Menachem): פסח to פיוט In a YS. 179 c. ובצלאל הם הנבונים אושרו במלאכת המושבן לשבח ולא לגנאי.

מעין... זה המעיין... ד"א. F. מעין... המקדש. L. 1072-80. ... לטהר בו את הצדיקים... ואת דמי ירושלים ידית מקרבה ד"א מעיין גנים מה הטפה דם הזו' שהוא בכוס או בקערה ונוטלין אותה ומדיחין את הכלי כך עתיד המקום לטהר את ישראל מע"ז ומש"ד... אבל לא על החמורות הא' יחזקאל אומ' אל ההרים לא אכל וגו' ואמר לישראל The other words are omitted. YM. Is. 35, the whole passage from שה"ש and reads (in l. 1074) כטומאת לישראל כטומאת מה הטבח נותן טיפה... ואמ' לישראל כטומאת הנדה... או אמ' כטומאת הנבילה וכטומאת השרץ לא היתה להם טהרה לעולם אלא מה הנדה שהוא טובלת במים וכשירה לביתה כך אתם טהורים מעיין גנים זה המעיין שעתיד ל"ט The. לעולם ד"א וכו' השם לטהר בו ישראל כענין שנ' ואת דמי ירושלים ידית מקרבה וכבר

נקראו ישראל ע"י יחזקאל כענין שנ' כטומאת הנדה היתה דרכם לפני לא קראם טומאת נבילה או טומאת שרין אלא טומאת הנדה מה נדה זו שהיא טובלת במים ובשירה לבעלה כך כשירחצו ישראל במים טהורים וטהרו שנ' וזרקתי עליכם מים טהורים ס"א על הנבואה שנמשלה למים מלמד שעתידין The MS. Commentary to the *Machzor*: הכל שתשרה עליהם רוח הקדש שנ' ונבאו בניכם ובנותיכם וגו' מעיין גנים הדחת קלים וחמורים: טבילת נקיות שמורים במדרש מעיין גנים באר מים חיים זה המעיין שהב"ה עתיד לטהר בו . . . ונוזלים מן לבנון מה טפה זו שנותן טפה אחת בכוס וקדירה וזוחלת כך הב"ה עתיד לטהר את ישראל מע"ז וש"ד ואם תאמר יכול על הקלות הוא מוחל ועל אינו מוחל הרי יחזקאל אמר אל ההרים לא אכל ועיניו לא נשא וגו' ואמ' לישראל כטומאת הנדה היתה דרכם לפני אלו אמר כטומאת השרין לא היתה לכם טהרה עולמית See *Tanchuma*, מצורע, § 9.

L. 1081-87. עורי . . . כלה. F. רוח . . . שהצ' . . . רוח. E. עורי . . . כלה. L. 1081-87. צפון מכבדת ומזלת לפניהם כל בוסמי ג' ע' ד"א . . . להכנים ובאות זו עם YS. 179 c, d. זו הדרום או' . . . גלות צפון וכל הגדר וכל הצפון וכו' See NR. XIII, 2; CH. IV, 16, § 1; *Pesikta R.*, 17 b. See also the quotation from the שועיב where the sentence in CH. finishes דודי יבוא דודי (תצוה, בחי, end of ep). זה השכינה ויאכל פרי מגדיו אלו הקרבנות This would justify us in supplying the passage in our text by the content of the next lines. In the said Appendix to F. we have on this verse the following passage:—כתוב יבא דודי לגנו ויאכל—פרי מגדיו מכאן א"ר מאיר עתיד הק"ב לבנות פלטרין גדולים שהיא ארבעים ושמונה פרסאות וארבע נהרות נמשכין ויוצאין מגן עדן אחד של יין ואחד של דבש ואחד של חלב ואחד של אפרסמון וארבעה שמיים לפני כל אחד ואחד ובידיהן כ"ד כוסות של אבנים טובות ומרגליות ודמיהן (וימיהן?) של כוסות כימי השמים על הארץ יבא שמש אחד שהוא תופס בידו כוס של יין אמר לו שלום עליך רבי ומרי אומר לו טול ושתה מן היין מגנתו של הקב"ה שעסקת בתורה בדברי תורה שנקראת יין שנ' ושתו ביין מסכתי ואו' אשקך מיין הרקח מעסים כמוני (הרמון) ויטול וישתה ונותן הודאה לפני המקום. ואו' מה רב טובך אשר צפנת ליראיך יבא שמש אחר ובידו ס' כוסות של דבש גנתו של הקב"ה שעסקת בתורה שנקר' דביש שנ' ומתוקים מדבש ויטול ויאכל ונותן הודאה למקום ואומ' רוממו ה' אלהינו יבא שמש

אחר ובידו ס' כוסות של חלב ואומר לו שלום עליך רבי ומרי ואומ' לו שזה כוס של חלב שעסקת בד"ת שנמשלו לחלב שנ' דבש וחלב תחת לשונך ויטול ויאמר כי ה' עליון נורא • יבא שמש אחר ובידו ס' כוסות של אפרסמון ואומר שלום עליך רבי ומרי ואומר סוך משמן של הקב"ה שעסקת בד"ת שנמשלו לשמן שנ' לריח שמניך טובים ויסוך ויאמר וישירו בדרכי ה' ד"א יבוא דודי לנגנו לשמוח במעשה הטוב ויאכל פרי מגדיו להרבות לעולם במעשה הטוב. See *Beth Hammidrash*, VI, 150, 151.

L. 1090-91. . . מצרים. אני. Omitted in F. Perhaps we ought to read גאולת משיח. Cp. CH. VI, 10, § 1.

L. 1091-94. . . ד"א . . . ופתחן. F. אני ישנה ולבי ער זה היה העולם. לפי שנדמה העולם ליִשן הזה והרתיק עליו המקום ועיררו • ר"ע היה אומר למה העולם הזה דומה לבע"ח ששעושה כלים ולא פיתחן שהיו כרואין בכך ולבי ער. The sense is obscure. See ER. XXXIII, 3, חזר ופיתחן. but it is quite a different Derasha. Perhaps we should read בריאת שמים וארץ, referring to שהיו כרואים כבר. See Chapters of R. Eleazar IV and parallels.

L. 1094-99. . . יבשו. אני . . . F. ער זה הגאולה. ד"א א' יש' ול' ער זה הגאולה. שהיא דומה ליִשן והמקום מעוררה כמו שנ' העירותי מצפון ויאת והמקום . . . המזרח וזמן הצפון אלא הרי זה זוחל הצפון לדרום והדרום לצפון כל אילו רוחות ליבש את מעיינות המים חוץ משבעת הנהרות וכל עין פרי . . . שזבחו שם לע"ז מתיבשין. YM.Is. 125, the whole passage from reading in l. 1097 the הדרת שה"ש. Cp. about the נהרות ז' the *Responses* of R. Hai Gaon in the תעם זקנים, p. 60 a.

L. 1099, 1100. . . אסתר . . . ד"א omitted in F.

L. 1100-1104. . . באפילה. ד"א . . . המקום אומר. F. לישראל פתחי לי רעייתי אחותי אר"א ביום שאמר כורש מלך פרס כל בית שהיה פתוח תהיו נכנסין ובאין בו וכל בית שהוא נעול אל תכנסו בו ונעלו ישראל בתיהן . . . לישראל ואמרו להם פתחו בתיהן עד אימתי נתקבצו כל . . . Cp. CH. III, 4, § 2, and parallels, אתם יושבין באפילה &c. It is not impossible that the two Derashoth have some connexion.

L. 1105-41. . . ולא ענני. ד"א . . . F. פתחי לי אחותי הרי זו לימי גוג ומגוג שישראל עושין טמונין במערות ומחילות והמקום הרתיק עליהן

שמעי בן זומא היה אומ' המקום לישראל פתחי לי אחותי והם מסתכלין
 והמקום עושה להן ניסין ורואין את המשיח . . . והמחילה נפתחת לה משם
 מהמדבר מואב לחורב וישראל נוטלין את הזין ממדבר חורב שהשם כתוב עליו
 ובאין ונוטלין עמון ומואב לקיים מה שנאמר עמון ומואב משלוח ידם ובני
 עמון משמעתם אמ' ר' יוסי בר יהודה בדרך שהלגיונות נעשו לישראל בית
 חומה כך חורב עשוי לאומות בית חומה הרי מלכי הצפון שומעין שנהרגו עמון
 ומואב וכולן מתכנסין אף הן ונוטלים עצה במדין וישראל מצירין להניח את
 אחיהם החכמים שבירושלים אי אפשר * ומה אליהו עושה כל אותו המדבר
 שהוא הולך מירושלים למדבר שכולו מלא נחשים וחיה רעה והמקום עושה לו
 ניסים והוא בא ועומד לפני המשיח במדין * והמשיח נפטר משם ואליהו עומד
 באותה שעה מוציא את ספר הישר שכל התורה הזאת אינה אלא שורה אחת
 מתוכו והארץ נפתחת מתחתיהן ושורפתן ונעשה להם שם זכר גדול והמקום
 אומ' פתחי לי אחותי רעייתי והמשיח בא לו למדין ונוטל לו כל בית ביותה
 לקיים מה שנ' ישא את חיל דמשק עד שלא * * * לקיים מה שנ' שם ירעה
 עגל וגו' שראשי נמלא טל אמר להם המקום חזרו לכם לירושלים הרי אתם
 דומין לישן הזה ואני מעורר אתכם * הרי מלכי המזרח * * * ומקריבין בירושלים
 שבעת ימים והמקום משיב להם רוח ואומר לישראל חזרו לתרמוד כנגד מלכי
 המזרח * * * והמקום יוצא * * * מה שנ' יוצא ה' ונלחם בגוים הם * * *
 ולצידון ולתרמוד ולעכו לקיים מה שנ' ועפו בכתף פלישתים ימה וגו' * * * והן
 מתכנסות ובאות על פונה של עכו והן בונין כל סביבות עכו הפרוסות
 וכל הירדן וכל ישראל מדמין לחבוש הזה שבאפלה * והמקום קורע את הרקיעים
 ומראה את ישראל כסא הכבוד לקיים מה שנ' דודי שלח ידו מן החור וישראל
 כיון שיראו את כסא הכבוד הן דומין לשיבולת הזו לקיים מה שנאמר ומעי
 המו עליו * והם מתפללין לו והוא מקבלן לקיים מה שנ' פתחתי אני לדודי
 בפתח שיראה להם והם מתפללין * והמקום מעמיד להם חמה בדרך שהעמיד
 ליהושע בן נון שנ' ולא היה ביום ההוא לפניו ואחריו זה המשיח ודודי חמק
 עבר נפשו יצאה בדברו שהוא מוציא קרח וכל עדתו בקשתיו ולא מצאתיהו הוי
 שמעון בן זומא YM.Is. 89 has the whole passage (till ומשמעתם 1. II 31), having among other variations וישראל in 1. II 13.
 מצירין להניח את אחיהם החכמים שבמדין איפשר ולהניח את אחיהם החכמים
 in 1. II 16. וישראל in 1. II 13. בדרך שהלגיונות עושין להם בית חכמה
 1. II 16-17, שבירושלים אי אפשר ל. II 20. שירה for שורה

¹ Asterisks here, as elsewhere, indicate a *lacuna* in the MS.

in Jellinek's *Beth Hammidrash*, III, 70; but there is no real parallel to this Messianic apocalypse.

L. 1141-51. ד"א קראתיו . . . בשעה שהשכינה. F. ענני . . . ד"א . . . עד שלא נסתלקה השכינה מכרוב האחד לכרוב מכרוב השני למפתן כמו שנ' וירם כבוד ה' מעל כרוב על מפתן הבית ומומפתן הבית. The rest is omitted, commencing again l. 1170. See *Pesikta K.*, 114 b, and ARN. XXXIV and parallels. מדרש קראתיו ולא ענני בשעה שנסתלקה השכינה בימי ישעיה: YM.Ps. 328: עשרה פעמים כיון שהעמיד מנשה את הצלם בהיכל נסתלקה השכינה מן הכרוב הא' לכרוב הב' . . . כבוד ה' מעל הכרוב על מפתן הבית . . . למזבח כמ"ש ראיתי את ה' נצב על המזבח ומן המזבח לחומה כמ"ש ראיתי את ה' נצב על חומת אנך ומן החומה לגג שנא' טוב שבת על פנת גג . . . כמ"ש to this רוקח. טוב שבת בארץ מדבר וגו' . . . לשמים שנ' השמים . . . ד"א בקשתיהו . . . ה"ה כי מ' מסעות שנסעה שכינה עד שעלתה: למרום ואחר שעלתה קראתיו ולא ענני.

L. 1152-53. מצאוני . . . כבתובת. Perhaps we should read ללסוטות. See *Jerushalmi Shabbath*, 8 b. The MS. Commentary to the *Machzor*: מצאונו לגיונות סבבנו כנהרים עומד כהדסים בהרים שנינו במדרש מצאונו השומרים כיון שנסתלקה השכינה באו כל המלכיות ושרפו ד"א ויקרא ה' . . . בשעה 23 §, פתיתתא דאיכה רבתי. בית המקדש &c. &c. שבקש הק"ב.

L. 1153-60. ד"א . . . יתנבר. YM.Is. 95, from הגדת שה"ש קול המון בהרים דמות עם רב זה: l. 1155 (עמהן) עומדין reading הק"ב דמות עם רב ה' וכלי זעמו לחבל כל הארץ אח"כ יריע אף יצריח. See *Pesikta R.*, 160 b, and ER. XVIII, 15.

L. 1166. Read שלא instead of שלו. The whole passage (from l. 1161 to the end of l. 1168) is very corrupt. See GR. XLIII, 5. The השבעתי דרוש דוד מ"שרים קימחא דאבישונא to the *Machzor*: סור מרוכסי קשרים . . . מכאן דרשו שישראל משביעים את האומות לעתיד לבא לדרוש את המקום . . . במדרש למה נאמר שככה השבעתנו מלמד שעתידיהם האומות לישבע למקום ולמשיח שלא לילך אחרי ע"ז . . . אמר ר' אלעזר הרי את למד מאברהם יום שני שהכה את המלכים אל עמק שוה שנישבעו לו כל האומות שלא לילך אחרי ע"ז . . . וכשם שנישבעו לו לאברהם כך

עתידין לישבע למקום ולמשיח לכך נאמר שככה הישבעתו. In the MS. Commentary the passage occurs in a shortened form.

L. 1169-76. כבוד . . . דודי. F. ראשו * * * כשנתן את התורה ואדום * * * ראשו כתם פז בשעה שהוא מביא היסורין לעולם לנקותם מעון קווצותיו תלתלים זה כתם פז בשעה שהוא מביא היסורין לעולם לנקותם מעון קווצותיו תלתלים זה
whilst l. 1176 is omitted. YS. 180 c the same Derasha. In the above-mentioned Appendix to F, however, we read to these verses: ראשו כתם פז זה ממה"מ שנראה לישראל ברוב דמינות • שנגלה עליהם על הים לעשות מלחמה עם פרעה נגלה כבחור מפני שבחור נאה למלחמה שנ' ה' איש מלחמה ה' שמו ובמתן תורה כוקן שאין ד"ת נאים לצאת אלא מפי זקן שנ' ונגד זקניו כבוד • ואומר לבושיה כתלג חיור • קווצותיו תלתלים אילו קוציות של תורה שבהן העולם עומד • כיצד אם היה כותב אחד אם החליף ריש בדלי"ת נעקר מן העולם • ר' היה כותב כי לא תשתחוה לאל אחר החליף ד' ברי"ש נעקר מן העולם • הא מצינו שכל העולם אינו אלא על קוצי אותיות • תלתלים שחורות כעורב במי אתה מוצא תלי תלים של תורה במי שמישכים ומשחיר כעורב • עיניו כיונים על אפיקי מים אילו חכמי ישראל שנ' והיה אם מעיני העדה לפי שאין לך בכל בריות נאים כעיני יונה • כאפיקי מים אילו חכמים ותלמידים שיושבים על אפיקי של תורה ודנין את הדין לאמיתו • רוחצות בחלב דברים המסותרים מבני אדם מלבינים אותם כחלב • ד"א אילו ד"ת שהן ערבין כחלב ומתקוקן כדבש • יושבות על מלאת אילו בתי מדרשות • לחייו כערונת הבוישם מנדלות מרקחים אילו הלוחות • שפתותיו שושנים אילו הלכות מצות שבזמן שישראל במ גרים (נזהרים?) מביאות אותן לחיי העו"ב • כיצד אשתו נדה או אחותו יושבת עמו בבית רצה משמש רצה אינו משמש • וכי אדם רואה אותו הא אינו מתירא אלא ממי שגור על הנדה • פירותיו טבולים רצה מפריש תרומה רצה אינו מפריש • וכי אדם רואהו הא אינו מתירא אלא ממי שצוה על התרומה • וכן לכל מצוה ומצוה • ידיו גלילי זהב ממולאים בתרשיש זו עבודת כה"ג ביו"ב • מעיו עשת שן זה החשין • מעולפת ספירים זה אפור • שוקיו עמודי שש עמידתו על הרצפה • מיוסדים על אדני פז בשעת עמידתו בלישכת פרהדרין • מראהו כלבנון מלמד שהוא גדול מאחיו במראה בקומה בעושר בחכמה • חיכו ממתקים בשעת קריאתו בס"ת • וכולו מחמדים בשעת צאתו מבית קדשי הקדשים • זה דודי זה יהושע הכהן הגדול וזה ריעי סיעתו כמו שנ' ד"א צח לכפר: The רוקא to this verse: עליו ואדום כנגד האומות See *Mechilta*, 35 a; CH. V, 11, § 2; 12, § 3; 14, § 1; *Pesikta R.*, 35 a, b, and parallels. See also *Sifre*,

135 b; and GR. XCVIII, 10, with regard to חלב ותורה. See also Rashi to these verses, and Targum to verse 13.

L. 1177-84. אנה . . . ציון. F. אנה כמו שנ' ויבן מזבח. תחת ההר שהיו ישראל סבורים שהר סיני קדושת עולם ולא היה אלא קדושת שעה. דודי ירד לגנו ביום שירדה האש . . . ירד לגנו ועוד הוא עתיד לירד שנ' כן ירד ה' צבאות לצבא על הר ציון וכו' מכאן אמרו בעלייה שירד הב' כשברא את העולם בה ירד על הר סיני ובה הוא עתיד לירד ולקיים מה שנ' כשברא את העולם בה ירד על הר סיני ובה הוא עתיד לירד ולקיים מה שנ' (l. 1178-80). אנה . . . לשלמה, YS. 180 c, *Torath Kohanim*, 45 c, offers a partial parallel. Our *Midrash* must have been the source of Rashi in Gen. iv. 4, מלמד שירדה אש (cp. Berliner's edition of *Rashi*, 183 a, note 5), as well as of the ל"ט to that verse. See *Beth Hammidrash*, III, 24.

L. 1185-87. אני . . . מימיהם. F. אני לדודי ודודי לי. כבני אדם שלא טעמו טעם עבירה מימיהם. Perhaps our *Derasha* is meant as a protest against *Midrash Tillim*, c. 45, according to which the verse here speaks of בעלי תשובה. See also CH. VI, 2, § 1, לסלק את הצדיקים.

L. 1188-89. יפה . . . אמרנו. F. . . . כתרצה משל מושב. יפה . . . קומתך כתרצה הסבי ענייך. שערך. See above, l. 1018.

L. 1190-94. שינייך . . . טוב. F. קדושים. עור הרחלים. לאוהל נתנם. צמר הרחלים ליריעות ולתכלת. קרנים לשופרות לנבל. שוקיו לחלילים. והרשעים נמשלו לכלבים שאין הנאה מהן שנ' כולן כלבים אלמים מה הכלב הזה אינו אוהב אדם וצמרו אינו שוה כלום לכך נמשלו לכלבים שאין בידם לא מצוה ולא מעשה טוב. YM.Is. 216, the whole passage from ישראל כולם קד' עור הרחלים הגדת שה' ש' reading in l. 1191. לאהל מועד הצמר לסגנונים והקרנים לשופרות. Rashi to this verse gives the same *Derasha*. Cp. *Mishnah Kinnim*, III, 6.

L. 1195-97. ששים . . . מספר. See Rashi to this verse, who has the same *Derasha*, and more complete.

L. 1198-1208. אחת . . . ויהללוה. F. אחת היא יונתי תמתי בשלח. משה את המרגלים א"ל משה אל תכנסו כננבים אלא והתחזקתם ולקחתם מפרי הארץ התחילו הכנענים אומרים לא באו אילו אלא לקיץ את האילנות ולרגל ולשרוף את הערים. יצאו השלוחים אחריהם ונתכנסו האמורים עליהם. והיו אחימן ישי ותלמי רודפין אחריהם עד הגיען למישור שמלחמת

MS. בבא... שהראה לו המקום... זו מלכות בבל... העדרים * * *
 וכן הוא במדרש שה"ש לא ידעתי נפשי: Commentary to the *Machzor*: שמתני זה יעקב שהלך לחרן אִמֹר יהושע מניין שהראה לו הק"ב ד' מלכיות... שהיא מכתבת טרוניא על כל לשון וגללו האבן על פי הבאר... שבטלים מתלמוד תורה. Cp. GR. LXX, 8.

L. 1234. F. reading כשנאלם המקום. Cp. CH. VI, 12; ER. XV, 12.

L. 1236. Read ד"א לא ידעתי וגו' urging also the word מרכבות.

L. 1237. F. שנתברכו ישראל למלאכת המשכן, which must of course be corrected into שנתנדבו. Cp. ER. XLVIII, 6.

L. 1238. F. ד"א אף לע"ל שנ' אהבם נדבה. The ל"ט to this verse: אברהם נקרא נדיב... לכך נקראו כאן עמי נדיב ואמ' ארפא משובתם ישראל: The order of these Derashoth in F. is: שהיו במצרים... ד"א ישראל בימי דבורה... ד"א זה יעקב... מלאכת המשכן... לעתיד לבא.

L. 1239-40. שובי... להשלים למקום והמקום נותן. F. שובי... תורה. See CH. VII, 1, § 1.

L. 1240-48. במחנים. F. ר"א... ר' אליעזר אומר שובי שובי. F. השולמית שעתידין המתים להחיות ולעמוד זה אחר זה בדרך שהלכו דורות דורות... ר' אלעזר אומ' כולן באים כאחד מלך על כסאו נשיא ודורו... ממחולת המחנים זה דורו של אלישע שהיה ממחולה... ודורו של דוד שהיה ממחנים שנ' ודוד בא מחנימה... א"ר יהודה יכול שמא מנהיגם בעו"ה ברשעים אמ' לאו אלא שהן עתידין לעמוד מחנות מחנות מחולות ומשיבין למקומן... דור הולך ודור בא זה דורו של אליהו ושל אלישע שמתו ברעב ודורו של אבשלום שנהרג במחנים. Some partial parallels may be found in ER. XL, 3 (cf. parallels). See also Jellinek's *Beth Hammidrash*, III, 16, 72; VI, 115.

L. 1249-53. מה... בשנה. F. מה... רגלים. F. מה יפו פעמיך בנעלים אילו הרגלים. F. שנקראו פעמים ואשורים כמו שנ' תמוך... אימתי היו רגליהם ישראל נאות כשעולין לירושלים בזמני המועדות כמו שנ' שלש... וכתיב שלוש רגלים וגו'. Cp. CH. VII, 2, § 1.

L. 1253-56. ד"א מה... כשאדם רואה מנעל. F. ד"א... עם וגו'. L. 1253-56. ד"א מה... כשאדם רואה מנעל. F. ד"א... עם וגו'. ברגליו של חבירו ואומ' להם לא הכבוד נאה אלא לכם וכו'.

L. 1256-58. ד"א מה יפו פעמיך בנעלים הק"ב. F. ד"א... הדיוט. L. 1256-58. ד"א מה יפו פעמיך בנעלים הק"ב. F. ד"א... הדיוט. אומר לישראל בת נדיב בת גדול... מעשה ידי אמן... מעשה ידי אומן אינו

דומה למעשה הדיוט. Cp. CH. *ibid.* § 3; *Sukkah*, 49 a. See also above, l. 547.

L. 1259–60. שררך . . . נכסים מימיו בטנך. F. שררך . . . בשושנים. ערימת חיתין בדרך שמשלקין את החטים מתוך הדומן כך סילת אתכם • רבן גמליאל היה אומר בטנך ערמת החטים סוגה בשושנים הצדיקים שבכם הם החיטים והחוטאין שבכם נאים כשושנים. See *Sukkah*, *ibid.* See also CH. VII, 3, § 3, and parallels.

L. 1261–64. צוארך כמגדל השן • זו הייתה. F. צוארך . . . בדמשק. סנהדרין עיניך בריכות בחשבון אלו הן החכמים שהן מתכנסין לעצה ואין אדם יודע מה שהן יועצין והדבר נודע לרבים אפך כמגדל הלבנון . . . הלבנון שהיה ע' אדם בראשו בתוכו ומונה כמה שערים בדמשק צוארך . . . ולשבת הגוית . . . כמגדל הלבנון . . . Cp. Rashi to this verse: . . . כמגדל הלבנון . . . ראיתי במדרש זה בית יער הלבנון שעשה שלמה שהעומד עליו צופה ומונה כמה בתים יש בדמשק. Cp. NR. XIV, 4.

L. 1265. F. עתידין להיות לבושין. See CH. VII, 6, § 1.

L. 1266–71. ד"א . . . בדרך שעלה אליהו אל הר. F. ד"א . . . נבו. הכרמל וגזר על המקום וקיים כך הק"בה • כך הדלים והעניים שבש"שאל . . . גזר והמקום מקיים • מלך אסור . . . יעקב אבינו שנ' ויצג . . . זה . . . היה משה שנטל שלו ע"ה המים שנ' להקדישני במים. Cp. CH. *ibid.*, and parallels; *Tanchuma*, B. תצוה, § 2. See also YS. I, 243 c in the name of the *Yelamdenu*. Some Derasha is missing here about Abraham, which may be supplied by the said parallels.

L. 1272–83. וחיכך כ"ן הטוב זה היה שאול. F. וחיכך . . . בנימין. שהיה מחכה ליונתן ואמ' לו בן נעות המרדות • דובב שפתי ישנים שהיה ישן והחנות נתונה מראשותיו • ד"א שפתי דובב ישנים אבא תותם איש גזר היה אומר אילו היו קין והבל שהיו תחלת העולם והיה קין בעל דבב להבל • א"ל קין כך העולם נוהג במי שהמקום אוהב לו הוא נותן • ברא אדם אבינו והשליטו על כל בריותיו שהוא היה תחילה ונתן לו ספק • אבל מכאן ואילך אינו נותן אלא למי שהוא • מתוך כך נפלה קטטה ביניהם • נתנו הבל תחתיו • א"ל המקום אל תחמול על הרשע וחם עליו הבל • א"ל המקום חסת' עליו הוא יהרגך • לכך נא' ויקם קין שהיה למטה ובאותו מקום שנשפך בו דמו של הבל לא עלו בו צמחים מעולם לכך נא' דובב שפתי ישנים ראה כמה גדול כח חיבת של קין והבל וגביע של בנימין. See GR. XXII, 8, 9; CH. VIII, 1. In l. 1281 read *שנובע* for

מה בין קין והבל לחיבת אחיו של בנימן. Perhaps we should read the Derasha with regard to שאול has some connexion with the ד"א given by Rashi to 1 Sam. xx. 30.

L. 1284-86. אני . . . תשוקתך כך כשתהיו. F. אני . . . תחמודות. חוטאין אתם שבים ועלי תשוקתכם שתהיו חוזרין ונחמודין לי ואין תשוקה חוטאין. See CH. VII, 11.

L. 1286-90. הכי . . . הרי. F. הכי . . . הרי. שכן נא' ויעל שישך מלך מצרים. ויקח את כל מגיני הזהב והלא זבוב היה שמו אלא שישך שהיה עומר. ואומר מתי ימות שלמה מיד ויקח אוצרות בית ה' בית ה' וגו' מצינו במדרש ש"ה הוא פרעה נבה ונקרא שישך: 1 Kings xix. 25. על שהיה שוקק ומתאוה כל ימיו לכסא השן שהיה לשלמה חתנו ועבשיו עלה ולקחו.

L. 1291-96. לכה . . . המלחמה. F. לכה . . . המלחמה. משיח * * * גאולה באה והן מתכנסין ובאין כיתות כיתות כת ראשונה זקנים שאינם יכולים להלך שנייה נשים וטף עליהם הכתוב אומר נשכימה . . . אם פרחת הגפן . . . שם אתן את דודי לך אילו בעלי מלחמה.

L. 1297-1303. הדודאים נתנו ריח אילו בני. F. הדודאים . . . ישנים. אדם של מעשה ושל צדקה שכשם שהדודאין נותנין ריח אילו בני אדם של מעשה ושל צדקה נותנין כבוד בעולם. ועל פתחינו כל מגדים א"ר יוסי הוי אליהו בא ואומר להם לישראל אני הוא אליהו והם אומרים לו אלו אם אתה אליהו החיה לנו את המתים ולא מתים שאין אנו מכירין אלא מתים שאנו מכירין. ועוד א"ר יוסי אם יבא אליהו בימי אני אומר לו פרש לי פרישת נדרים ששנית לי אתה חרשים גם ישנים צפנתי לך. Probably we have to supply after מגדים, l. 1299, the rest of the verse, especially פתחינו, which means the buried ones, whilst פתח נדרים is probably an allusion to נדרים.

L. 1304-1305. מי . . . משה. See Exod. ER. I, 22, ורבנן אמרי. כל הפסוק הזה ע"ש ר"הק נאמר. Cp. also the Targum to this verse: ונהי ינקין עמך טעמי אוריתא. Cp. CH. VIII, 2, בית אמי זה, and above, l. 351.

L. 1307. Read בריעי מראה.

L. 1309. F. בשביעי מראה להם מיתים שהן עתידין להחיות. YS. 182 a, the whole passage. Cp. also the פרקי משיח (Jellinek's *Beth Hammidrash*, III, 72).

מי . . . משל לאדם שנושא אשה F. מי . . . יולדה L. 1310-19. וא"ל שאני על גבך כך כנ"י אמרה לו להק"בה ישאני על אברתי תחת התפוח עוררתוך ר' חנניה אומ' באותה שעה צוה משה את הענן לטעון לישראל . והיה הענן מתקרב לצד ישראל והיו טועניו עליו . . . וכלותיהם וכל בהמתם ואף סוסים ופרדים וקרונות והיה מקיף הענן את ארץ מצרים . . . לכך נאמר שמה חבלתך אמך ושמה חבלה ילדתך שהארץ היתה . . . מחבלת כיולדה YS. 181 d (§ 993), shortened.

שימני . . . בשעה שאמר ויקרא אליו F. שימני . . . מום L. 1320-23. מלאך ה' מן השמים . כחותם על זרועיך בדרך שהתפילין הללו נתונות על זרועתי של אדם ואין בהם מום כך לא היה ביצחק אבינו מום . ד"א שימני בחול שנתת על הים שנ' אשר שמתי חק (חול) גבול לים כחותם על זרועך בדרך שגילית' זרועך על הים וטיטטמא (וחתמת?) את כל מעשה בראשית More correct are the readings in YS. *ibid.* שימני כחותם . . . עזה כמות אהבה שאהב הקב"ה. See GR. LVI, 7, with regard to יצחק. Cp. also CH. VIII, 6, 2, with regard to תפילין. See also זוהר פ' מצורע 54 b (ed. Kritoschin).

כי עזה . . . עזה היתה אהבה שאהב F. עזה . . . זעמי L. 1323-27. הקב"ה את ישראל . . . עשר מכות הביא הקב"ה עליהם . . . ונשאו בדרך מצרים ר' נתן אומר במטה הנף יד על אשורים שנ' הוי אשור שבט אפי הנדת שה"ש YM. Is. 80, the whole passage from

קשה כשאול . . . לה' אלהי F. קשה . . . בקשת L. 1327-32. הצבאות . . . צריכיך בקיש תלך שוב לדרכך מדברה דמשק וכן הוא אומר לחזקיה אך כי שלום ואמת יהיה בימי א"ל הקב"ה חזקיהו צורכיך בקשת נחמו נחמו יאמר ה' אלהיכם ואין אתם צריכיך תפילתו של חזקיהו See CH. I, 6, § 1, with regard to אליהו. Cp. also PR. 42 b, 151 a, and YS. II, 43 a.

רשפיה . . . כסא הכבוד שנ' F. רשפיה . . . שלהבת יה L. 1333-39. והיה אור ישראל לאש וקדושו ללהבה ר' חנניה בן אחי ר' יהושע אומ' יש נהרות . . . וכשנתנה רשות לגבריאל להחריב את כל את כל הארץ נתנה רשות ללוייתן לחבל וכו' הנהרות YM. Is. 79, the whole passage from לה' YS. 181 d, from רשפיה to Meaning not clear to me.

מתנדלת על גבי האשים F. L. 1341. Perhaps we ought to read מתנדלת ע"ג המים. See ER. XII, 4, and CH. III, 11, § 1.

L. 1342-43. ד"א . . . התורה F. עבירה מכבה מצוה ואין עבירה
מכבה את התורה. See *Sobah*, 21 a.

L. 1343-45. ד"א . . . אילו בני אדם שהן בוטחין F. ד"א . . . יפול
בעושר, &c. Cp. *Midrash Mishle*, VII, 31.

L. 1345-48. אם יתן איש . . . אם היה נותן F. אם . . . המפורש
. . . אדם את כל הון ביתו באהבה שאהבתי אתכם אי אפשר כדי אלא
יביאו עליהם מלאכי השרת את השטן • ד"א אם יתן איש את כל הון
ביתו וגו' אי אפשר לבטל החזקה שעשה אברהם שנ' בית אל מים
והעי מקדם ויבן שם מזבח לה' ויקרא בשם ה' ושם עתידין כהנים מבני
בניו של אברהם להיות עומדין ונושאים בפיהן על ישראל ומברכין אותם
בשם המפורש בירושלים. The first Derasha here, which is defective,
seems to be a corrupt extract from the Derasha to our verse given
in *Midrash Tillim*, XV, § 24. Cp. CH. VIII, 8, § 1, and *Midrash
Ruth* at the beginning. Cp. also Targum. In the last ד"א he urges
the word ביתו.

L. 1349-55. אחות . . . סדום ובנותיה F. אחות . . . אחיקם
תשובנה וגו' ושדים אין לה שאינה נותנת צדקה לעניים ולא פרנסה
לאב יונים מה נעשה לאחותינו ביום שידובר בה לפורענות זה דורו של
גדליהו בן אחיקם. All the rest is omitted. See CH. VIII, 9, § 2.

L. 1356-59. אם . . . משל לאחר שאמר לו F. אם . . . ועונה
חבירו על מה ימחול לך המקום על ע"ז שיש בידך או על גילוי עריות
שבידך • הרי זבולון ואלעזר בן גמי איש בן ברק אומר לה"ד לאחר שהיה
אומר עליו איש פלוני חכם אבל עונה אין בידו איש פלוני עניו אבל חכמה
אין בידו אמר הק"ב אני נותן לו חכמה ועונה. Meaning obscure. Cp.
GR. XXIX, 2: ואם דלת היא ואם דל הוא במצות ומ"עט

L. 1360-63. אני . . . אבל F. אני חומה ושרי כמנדלות . . . שלום
אני חכמים יש בי צדיקים. This is the answer to the accusation in
the preceding verse. The last three verses (l. 1349-63) seem to
form one Derasha. Cp. CH. VIII, 9, § 2, and the פירוש מהר"ז to
that passage.

L. 1364-68. כרם . . . בפריו וגו' F. כרם . . . בבעל המון
כרם זו כנסת ישראל שנקרא כרם שנ' כי כרם ה' צבאות בית יש' וגו' בבעל
המון שבאו עליה גוים המונים שנ' הוי עמים גוים רבים כהמון מים יהמיון
נתן את הכרם לנוטרים אלו עשרת השבטים שהגלה סנחריב ללחלח וחבור •

כרמי שלי לפני האלף לך שלמה • לא לך נתונים אלא למלך מלכי המלכים
הקב"ה שהשלום שלו • ומאתים לנוטרים את פרוי זה יהודה ובנימין שהגלה
YM.Is. 105, the whole passage
from agreeing on the whole with the printed text, but
איש בפריו אלף כסף זה היה ירבעם בן נבט שאמרו לו ישראל :
מלך עלינו אמר להם עני אנכי אמרו לו הרי כסף וזהב שנ' ברעתם ושמחו
אלף כסף זה נבוכנאצר שהביא למלכותו : ל"ט The מלך
אלף צדיקים . . . ס"א זה אחיה השילוני שהביא בפריו של ירבעם אלף כסף
במדרש שה"ש מצאתי מקצת סמך על נוטרים : See Rashi to this verse :
הללו שהן המלכויות . See CH. VIII, 9, § 1, and Targum to this
verse.

L. 1369-73. היושבת בגנים זו כנ"י שהיא F. היושבת . . . השמיעוני
דומה לגינה קטנה בין גינות אחרות כך ישראל יושבין בין האומות אע"פי
שאין הק"ב מוסר גינתו ביד לאבד אחרים • חבירים מקשיבים לקולך השמיעוני
אלו החכמים ותלמידיהם שהן מוצאין מקרא בפני עצמן ומשנה בפני עצמן •
ומדרש בפני עצמן • הלכות בפני עצמן • אנדות בפני עצמן לפיכך אמר להם
הק"ב חבירים מקשיבים לקולך השמיעוני . See CH. VIII, 11, § 1; 12, § 1.
היושבת בגנים זו כנ"י שהיא דומה לגנה קטנה בין גנות גדולות : MH. IV :
לפיכך אמ' (אין ?) הק"ב מוסר את גנתו ביד אחרים • חברים מקשיבים לקולך
השמיעוני אלו חכמים ותלמידיהם שהן מושכין מקרא בפני עצמו ומדרש
בפני עצמו הלכות ואנדות בפני עצמן • אמר הקב"ה לישראל בני כל דבר
טומאה וטהרה שאתם אומרים לפני קולכם ערב עלי לכן נאמר חברים
מקשיבים לקולך השמיעוני .

L. 1374-85. ברח . . . ושעת F. ברח . . . ומאתים לנוטרים את פרוי
אימתי יום שעמדו עליו עמון ומואב ונתן להם מאתים דינרי' ואמר להם
שמרן לי מקומכם שלא למרות עלי • לפיכך נהגו המלכים שבין שהרג אחד
מהם את חבירו ובא וישב על כסאו מיד היה נותן דינעטם • ברח דודי
ברח כבוד ישראל • אימתי יום ששכר בלק את בלעם לקלל את ישראל וכן
הוא אומר ארם מקדם ופלשתים מאחור זה עמלק • ויאכלו את ישראל בכל פה
אלו החמסנים והגזלנים • א"ר הגדול באותה שעה שלח עמלק ולקח את כל
אלופי עשו ונתן להם אלף אלפים דינרים לכל אחד ואחד מאותן החיילים
שהיו מאלופי עשו • לפ' היה יושב ודורש את כל התורה למפרע • ד"א
ברח דודי ברח כבוד מישראל אימתי ביום שאמר בלעם לבלק בנה לי בזה

שבעה מזבחות אמ' כשם שבנה שלמה בטהרה והעלה בטהרה כך אני
 אבנה בטהרה ואעלה בטהרה כדי שתהא תפילתי נשמעת. Y.M. Is. 74 :
 בהגדת שה' ש' ברח דודי וגו' ברח כבוד מישר' ר' חנניה היה אומ' ברח
 דודי ברח כבוד מישראל * אימתי יום ששכר בלק את בלעם לקלל את
 ישראל שנ' ארם מקדם ופלשתים מאחור ויאכלו את ישראל בכל פה ארם
 מקדם זה בלעם * ופלשתים מאחור זה עמלק ויאכלו את ישראל בכל פה אלו
 הגולנין והחמסנין * אמר רבינו הגדול באותה שעה שלח עמלק ולקח את
 כל אלופי עשו ונתן להם דינר לכל אחד ואחד מאותן החיילים שהיו מאלופי
 עשו לפיכך היה יושב ודורש את כל הברכה למפרע. The meaning is
 obscure. Perhaps we have here a satire upon certain of the Roman
 emperors who maintained themselves on the throne by bribing
 the legions.

L. 1385-89. ד"א . . . בלימודי. F. ברח דודי אימתי ביום. שכתרו ברית ארח ארחמך * והעלו שני טלאים אחד לצפון המזבח לשם ארחמו
 בימי אחז. The Derasha of אחז (l. 1387-88) is omitted.

L. 1390-96. ד"א . . . האילים. F. ברח דודי אימתי בימי. מנחם והלל שנפלה מחלוקת ביניהם ויצא מנחם הוא ושמונה מאות תלמידים
 עמו מלובשים בסתרקי זהב * ובא בן מטרון ובעט ביהודה אחיו של
 מנחם והרגו ועלה אלעזר והתלמידים עמו והכה את אלחנן ומתכו מנות
 מנות * מיד שלח ארחימו והושיב קסתרא בירושלים והיו מטמאין כל האנשים
 והנשים שבתוכה ועלה אלעזר והתלמידים עמו והביאו את אנשי קסתרא *
 מיד נפלה קטטה ומחלוקת בירושלים על אותה שעה הוא אומר ברח דודי
 וגו'. With regard to Menachem, see *Jerushalmi Chagigah*, 77 d ;
Babli ibid. 16 b ; ARN. 24 a. Perhaps we have here some
 reminiscence alluding to the events recorded by Josephus, *Bell.*
Jud. II, c. 17. If we could assume that Ananias (= אלחנן or חנן)
 was in some way mixed up with the execution of the zealot Judas
 we might correct our passage in the following way : ד"א ברח דודי
 . . . ובא חנן בן מטרון ובעט בו ביהודה אביו של מנחם ועלה מנחם
 והרגו (לחנן) ועלה אלעזר וחתכו מניות מניות מבשרו (של מנחם) אותה
 אנטיא is perhaps a corruption from ארחמו. שעה שלחו
 or אנשי רומי.

ADDENDA.

The following passages from the Scriptures, wrongly quoted in the *Agadath Shir Hashirim*, are here corrected according to the Masoretic text.

L. 95. לִבְבַּתִּי אַחֲוִי כָּלָה Ezek. xxxvi. 20.—L. 98-99. שֶׁנִּי עִם ה' אֱלֹהִים Song of Sol. iv. 9.—L. 103. צְבָאוֹת בֵּית יִשְׂרָאֵל Is. v. 7.—L. 107. וְאַנְדָּתוֹ עַל אֶרֶץ שֶׁנִּי מִשְׁרָתִי אֱלֹהֵינוּ *ibid.* lxi. 6.—L. 110. שֶׁנִּי אֶפְרַיִם עֲנֵלָה מִלְמֶדָה Hos. x. 11.—L. 144. הֲנִנִי בּוֹרָא שֶׁנִּי עִיר ה' צִיּוֹן קְדוֹשׁ יִשְׂרָאֵל Is. lx. 14.—L. 144. כֹּה אָמַר רֵם וְנִשָּׂא *ibid.* lxv. 18.—L. 175. כִּי אֵל קָנָא ה' אֱלֹהֶיךָ Deut. vi. 15.—L. 188. כֹּה אָמַר ה' מֶלֶךְ יִשְׂרָאֵל Is. xlv. 6.—L. 189-90. The words from אִם to מִסְתַּתֵּר have to be cancelled; see Is. xlv. 15.—L. 191. גּוֹאֲלֵם חֹזֵק Jer. l. 34.—L. 257-58. &c. וִירָח אֶת רֵיחַ רַפְּאוֹת תִּהְיֶה לְשָׁרֵךְ וְשָׁקִי לְעִצְמוֹתֶיךָ Gen. xxvii. 57.—L. 281. &c. וְהִנֵּה יוֹצֵר גּוֹבִי Amos iii. 1.—L. 335. וְיֵהִי כַּאֲשֶׁר זָקֵן שְׁמוּאֵל Hab. iii. 3.—L. 357-58. וַיִּשֶׁם אֶת בְּנָיו שִׁפְטִים לְיִשְׂרָאֵל וְגו' וְלֹא הָלְכוּ בְּנָיו בְּדַרְכֵּי Exod. xvi. 35.—L. 404. &c. Ps. cvi. וַיִּמְרוּ עַל הַיָּם בַּיּוֹם וַיִּשְׁעֵם לִמְעַן שְׁמוֹ לְהוֹדִיעַ 7, 8.—L. 440. Exod. iv. 18. Read אֵלֶיךָ נָא וְאֶשׁוּבָה אֵל אֲחִי Jud. xvii. וְיֵהִי לוֹ הַנֶּעַר לִכְתָּן Jer. ix. 22.—L. 603. &c. Ezek. xvi. 49. נָאֻן שִׁבְעַת לֶחֶם וּשְׁלוֹת הַשֶּׁקֶט הִיא 12.—L. 607. &c. Prov. xxiv. 7. רֵאשִׁית חֲכָמוֹת לְאוֹיֵל חֲכָמוֹת Deut. xxviii. 12.—L. 721. &c. Is. lv. 3. וְיֵהִי אַחֲרֵיתוֹ Is. xxxix. 6.—L. 748. *ibid.* cix. 18.—L. 763. הַעֲוִירוֹתִי מִצָּפוֹן וַיָּאֵת Is. xxxii. 17.—L. 873-74. וַיִּזְעַק שְׁמוּאֵל אֵל ה' בְּעֵד Is. xli. 25.—L. 891. Is. lix. 17. וַיִּלְבֹּשׂ צִדְקָה כִּשְׂרִין 1 Sam. vii. 9.—L. 897. 2 Chron. viii. 4.—L. 972. Exod. xxvii. 10.—L. 1011. וַיִּשְׁמַע אֶת הַקּוֹל מִדְּבַר אֱלֹהֵי מֶעַל הַכְּפֹרֶת 2 Chron. vii. 3.—L. 1026.

ואת דמי ירושלם &c. Num. vii. 89.—L. 1073. אשר על ארן העדת מבין Is. xli. 17.—L. 1096. העירותי מצפון ויאת Is. iv. 4.—L. 1145-49 have to be corrected according to the readings given from YM. Ps. to these lines.—L. 1158. קול המון בהרים דמות עם רב Is. xxi. 4.—L. 1271. עלה שישק Deut. xxxii. 49.—L. 1287. עלה אל הר העברים הזה הר נבו i Kings xiv. 25.—L. 1289-90. ויקח את אוצרות בית ה' ואת אוצרות בית המלך ואת הכל לקח ויקח את Is. x. 5.—L. 1327. ומטה הוא בידם זעמי *ibid.* xiv. 26.—L. 1346. אם יתן איש את כל הון ביתו באהבה Song of Songs viii. 8.

L. 1-5. MS. Cambridge Add. 504. ר' יהודה בר שלמה הבבלי כן יזכה לראות בבנין ביה"מ יסד אור ישע מאושרים בנ' ג' חרוזים על שמצא במדרש ש"הש קדושתו של הק' משולשת שירותיו משולשון שיר אחד פכף קולוהם: MS. Or. 1481 (British Museum), 4 b. השירים שנים הרי ג' ז"ל כל הקורא פסוק משה"ש שלא בעתו מביא מכול לעולם ואיזה הוא שעשתו זה חג הסוכות שנ' באספך מגרנך ומיקבך.

L. 10. Read במכות for במכות.

L. 195-201. ... עשר שירות we have to add to the authorities alluding to the שיעה ישעיה the ל"ט whose commentary to ש"ה commences with the passage: ש"ה' למה נאמר בלשון רבים לפי שהוא מכליל בו: שירים הרבה הראשונים והאחרונים שהרי בשירת הים כתיב שבחו של הק"בה כענין מי כמוך באלים ה' וכן אתה מוצא בשירת דבורה וברק שנ' אנכי לה' אשירה ובשירת ישעיה הנביא אתה מוצא שבחו של הק"בה ושבחו של ישראל ש"ה' הש' attributed to R. Saadyah (in the פירושים (ג'), we read: אבל האמת כי דודי הק"בה: שנ' הנך יפה דודי אף נעים שנ' אשירה נא לדודי שירת דודי לברמו ופירש אותו ישעיה הנביא ואמר כי כרם ה' צבאות בית ישראל. With regard to the authorship of this commentary, I will only notice here that it seemed to me identical with the Arabic commentary contained in MS. Or. 1302 (in the British Museum) which is attributed to R. Saadyah. This is the impression made upon me by the numerous Hebrew quotations to be found in it. But the matter could only be decided by Arabic scholars, who may take my opinion for what it is worth. In the beg. פיוט *cp. Zunz's Lg. d. Syn. Poesie*, p. 668),

may have once formed a part of Chasitha I, 2, § 3, where he speaks of the דורו של שמד, but the mystical tone does not quite fit into the context of this Midrash in our editions.

L. 392-97. See ל"ט to Num. xix. 1: . . . בחדוש השלישי לצאת . . . בתחילה היו מונין ישראל לעזירה חזרו למנות ליציאת מצרים חזרו למנות לבנין הבית לא זכו למנות לבנינו מונין לחורבנו . . . ולא עוד אלא יצירה The fact that R. Tobaya speaks of shows that he used here our Midrash, and that he read לשטרות (=מלכות יונים).

L. 481-93. See ברייתא דשמואל הקטן chap. V: בשנת ארבעה אלפים וחמש מאות ושלשים ושש שנה שוו חמה ולבנה ושמיטות ותקופות.

L. 1220-22. YM. MP. 105 b; the whole passage reading אל . . . ושבתין שנשבעת להם ברית בדרך שכרת לאבות . . . אומר סלה.

POSTSCRIPT.

The first and only modern scholar who ever noticed our *Agadath Shir Hashirim* is Zunz, in his *Gottesdienstliche Vorträge* (p. 277, n. 1, 2nd ed.). But he only knew it, as it seems, through a reference in De Rossi's Catalogue, and therefore attributed to it little importance. In the foregoing Corrections and Notes, however, it will be found that the following authorities have been quoted in connexion with our *Agadath Shir Hashirim*—R. Solomon b. Judah the Paitan, and his commentators R. Joseph Cara and R. Shemaya¹; R. Tobyah b. Eliezer; R. Meir b. Isaac; R. Solomon b. Isaac (*Rashi*); R. Judah Barzilai of Barcelona; R. Simon Cara, the compiler of *Yalkut Shimoni*; R. Hillel Kayavani; R. Moses Tako; the anonymous author of *יחוסי תנאים ואמוראים*²; R. Eleazar of Worms; R. Moses b. Nachman (*Ramban*); R. Asriel the Cabbalist; R. Abraham ben Maimon; R. Isaac ibn Sahula; R.

¹ The Commentary to the Machzor, MS. Cambridge Add. 394, used so often in the *Corrections and Notes*, has, after the strophe איה יוסף תבניה, the words עד כאן יסודו של ר' יוסף קרא מכאן ואילך יסוד ר' שמעיה מ"כ Cp. Zunz's *Ritus*, pp. 198, 201.

² Since this was written Herr Epstein has published an essay in the *Monatsschrift*, vol. XXXIX, in which he proved beyond doubt that the author of this work was R. Juda b. Kalonymos b. Meir of Speyer, who flourished about the end of the twelfth century.

Menachem of Recanate; R. Machir b. Abba Mari, the compiler of the *Yalkut Machiri*; R. Bachye Ibn Chalava; R. Jacob b. Asher; R. Simon Duran; the compiler of the *Midrash Haggadol*; and R. Matatyah Delakrat. All these authorities give, more or less, passages which are only to be found in our Midrash, which most of them quote by the title of *מדרש ש"הש* or *אגדת ש"הש* or *אגדתא דש"הש*. It is true that neither R. Tobyah b. Eliezer nor Ibn Sahula quotes our Midrash by name, but considering that their works form commentaries to the Song of Songs, it is reasonable to assume that they took their materials from older homilies based on the same Scriptural book which just occupied their attention, which cannot be anything else but our *Agadath Shir Hashirim*. If any reasonable doubt may be entertained it is only with regard to R. Bachye Ibn Chalava, whose authority in the *בר הקמה* are the Chapters of R. Eliezer, and about R. Matatyah Delakrat, whose late age (16th century) makes it probable that his knowledge of our *Agada* was only second hand. On the other hand, it is safe to assume that R. Solomon b. Judah did make use of the *Agadath Shir Hashirim*. As a *Paitan* he naturally never mentions his sources, but there are sufficient strophes in his *Piyutim* to make his knowledge of our Midrash fairly certain.

Considering now that R. Solomon b. Judah flourished about the end of the tenth century, considering again that at least a generation or two would be required to give our *Agada* that Midrashic importance and air of antiquity that a *Paitan* would take it as an acknowledged authority, worthy to become the subject of his versifications, its composition must not therefore, if only on this reason, be placed later than the middle of the tenth century.

Now it is true that there are other indications which would point even to an earlier date. I am referring to certain Messianic as well as mystical passages in our *Agada*, the relation of which to some of the apocalypses edited by Jellinek in the various volumes of his *Beth Hammidrash* is visible at a first glance¹. This is especially the case with the *ר' יאשיהו*, which in a number of passages betrays such a strong resemblance to our *Agada*² that

¹ See *Beth Hammidrash*, I, 56 sq., II, 54 sq., III, 66 sq. and 141 sq., IV, 117, V, 45 sq., VI, 112 sq., 117 sq. and 150 sq. Cp. Zunz, *Lg. d. Synagogalen Poesie*, 603 sq.

² See *ר' יאשיהו*, VI, pp. 112, 113, and *Agadath Shir Hashirim*, l. 260-288.

there is but little doubt that the one copied from the other. But as the *פ' ר' יאשיהו* is essentially an eschatological Midrash, there was hardly any reason for the compiler to give the various Derashoth on the text *ליריה שמניך טובים על כן עלמות אהבוך*, unless he copied it from our *Agada*, where such interpretations are in their proper place. Now there is, as has been already pointed out by Jellinek, a strong interdependence between the *פ' ר' יאשיהו* and the other apocalypses (especially the *ס' אליהו ופרקי משיח* and the *נ"ע וגיהנם*)², whilst, on the other hand, there is a strong probability that Kalir made use of such a class of Midrashim³. Added to all this, the Paitan's distinct reference to the seventy names of Israel⁴, the fact of Kalir's acquaintance with our Midrash becomes very probable. We shall thus have to assign the date of our *Agada* somewhere in the first half of the ninth century⁵. There are, however, grave considerations against such an early date, as will easily be seen after analysis of the sources of our *Agada* itself.

Even a superficial perusal of our *Agada* will convince the reader that its relation to the *Midrash Chasitha* is but small. They may have many minor details in common; but the latter offers but very few parallels to those passages which constitute the most characteristic features of our *Agada*. As such we may consider most of the Agadoth to the first verse of the Song of Songs (l. 1-225), the long Derasha on Zedakah (l. 464-781), and the various Messianic interpretations (l. 338-344, 1094-1142). With regard to the latter, there is hardly a Rabbinic work which would more readily suggest itself as the source of this kind of eschatological Agadoth than the Chapters of R. Eliezer. The quotation in the name of R. Eleazar (l. 1101)⁶, as well as the attributing of a whole Messianic apocalypse to such an early authority as Simon b. Shetach (or even

Cp. Corrections and Notes to l. 265-270. See also Corrections and Notes to l. 1085 (the passage given there from F, and *Beth Hammidrash*, VI, 150-151).

¹ See *Beth Hammidrash*, V, 113 ... חוקיה זה דורו של חוקיה &c.

² See Jellinek's Text, III, 66, V, 45 and 150, and *Introduction* to III, pp. xxviii, xxix.

³ See Zunz, *Lg. d. Synagogalen Poesie*, p. 31.

⁴ See Zunz, *Gottesdienstliche Vorträge*, p. 274 note.

⁵ See P. F. Frankl's admirable essay on Kalir in the *Encyclopädie* of Ersch and Gruber, II Section, Theil XXXII, p. 135.

⁶ F. has Eliezer.

Simon b. Zoma)¹, point strongly to the Chapters. It is true that the passages to which we have referred are not to be found in our version of the Chapters; but this is well known to be imperfect², and thus it is not impossible that the Chapters made use of by the compiler of our *Agada* was more complete, containing also the said passages.

More certain, however, is the relation of our *Agada* to the *Yelamdenu*. Even before the discovery of the former, Epstein, who, to my knowledge, was the first to call attention to the fact that the earlier authorities had two different Midrashim to *Shir Hashirim*, suggested that there must have once existed a *Pesikta* to *Shir Hashirim*, quoted by some writers as *Yelamdenu*³. His hypothesis was chiefly based on a quotation by R. Moses Ibn Tabun. Now the quotation is somewhat uncertain⁴. Besides, the well-known formula of "Let our Master teach us," ילמדנו רבינו, which is the main characteristic of the *Yelamdenu*, is entirely absent in our *Agada*. But still, nevertheless, we find the relation between these two Midrashim so strong that, if our *Agada* is not identical with *Yelamdenu*, it must be considered at least as a recast of many *Yelamdenu* passages bearing on the Song of Songs.

As such passages we recognize the very first sentence of our *Agada*, to which only the *Yelamdenu* offers a real parallel⁵. The

¹ F. Machiri ב' ו' שמעון ב' זומא. The Chapters are also fond of using earlier authorities for the revelation of new truths. See Zunz, *Gottesdienstliche Vorträge*, p. 286, note d, with regard to R. Eleazar b. Arach.

² See Zunz, *ibid.*, pp. 284-5. The newer Yemen literature, especially, contains much the origin of which can only be sought in the Chapters; which again strengthens Zunz's theory of the incompleteness of this work.

³ See Epstein's *Eldad ha-Dani*, p. 79: ואמר שלמי הקמונים היו שני מדרשים: שונים על ש'הש האחר הוא מדרש חיות שלנו והשני היה פסיקתא על שיה"ש שממנה מביא הרבה בעל הילקוט מסימן התק"ע ואילך. ר"מ אבן הבון בפיושו לש'הש דף י' כתב: במדרש שיר השירים בלמדנו הורי זהב נעשה לך אלו ד"ה וכו' מדרש חיות כהורים כשהי הורות ואין ספק שכונתו לשני מדרשים שונים. את הפסיקתא כינה בשם ילמדנו וכו' וכו'.

⁴ See preceding note. The passage is not to be found in our *Agada*; but from the fact that the *Yelamdenu* quotes it as ר"א we may safely assume that his copy still contained it. Cp. Corrections and Notes to I. 436-41. Some parallel to this Derasha (but *not* based on the text of I. 436-41) may be found in CH. III, 8, 12, *Tanchuma* ויקהל § 8, NR. XIV, 11, and *Yelamdenu* (at YS. II, § 988).

⁵ See I. 1-5 ואמר ר' אבהו משה וכו' and I. 206-10 אמר ר' אבהו, and *Midrash Agadoth*, p. 170. The relation of this latter to *Tanchuma* ויקהל, § 8, points to the lost *Yelamdenu*. CH. has, in the first case, very opposite Derashoth.

passage regarding the things created before the world¹ is probably taken from the *Yelamdenu*, some parallel to which is still retained in the Exod. Rabbah. The same we may also assume of the Derasha relating to the three Songs, for which the *Yelamdenu* offers the best parallel². The interpretation of עפר by *adolescens* (l. 866) suggests *Yelamdenu* to Num. xxiii. 10; and so also the allegories with regard to the Patriarchs (l. 953-56), as well as the Derasha on Ezek. xxxvi (l. 1078), seem to be derived from the same source³. More important is the long Zedakah-Derasha, extending over more than three hundred lines, the source of which can only be sought in the *Yelamdenu*⁴. This whole Derasha, occupying now about a fourth part of our *Agada*, is quite out of place in a Midrash to the Song of Songs, and can only be explained by assuming that it was the set purpose of its author to give us a compilation of *Yelamdenu* Derashoth bearing on the Song of Songs, and he thus felt justified in reproducing from it whole Derashoth, even when their interpretatory value for the Song of Songs is not quite evident. The expression אלהים for ה'ק"בה, fairly frequent in our *Agada*, may also be considered as a proof of the use our compiler made of the *Yelamdenu*⁵. If this be the case, then it is possible that Kalir, as well as the compilers of the various Messianic Midrashim to which I have referred, used the same sources which were at the disposal of the *Agadath Shir Hashirim*. It will thus be safest not to speak with any degree of certainty before the quotations from it become direct and frequent, which is about the end of the tenth century.

¹ See Corrections and Notes to l. 58.

² See l. 77-100 שירים ג' &c., and cp. *Tanchuma* בהעלותך § 8; ימורנו רבינו &c.

³ See Corrections and Notes to all these passages in their respective places.

⁴ See Corrections and Notes to l. 627-44, the parallel given there from the *Talmud Torah* in the name of the *Yelamdenu*, while, according to Buber's *Mabo to the Tanchuma* (62a), a similar passage is contained in a *Tanchuma* MS. in Oxford. The fact that the extracts given above on these lines, as well as on l. 648-702, from the MH. occur in עקב ז', and that the *Or Zaruah* also cites Zedakah-Derashoth from the *Yelamdenu* to this *Parasha*, makes it clear that both had the same source.

⁵ See l. 487, 492, 555, 678, 680, 892, and 1069. Cp. Epstein's *Beitrage* (מקדמונית), p. 63.

EXTRACTS FROM THE YALKUT SHIMONI
(ED. SALONICA), FORMING PARALLELS
TO OUR AGADAH.

(77-80) (שלשה ספרים כתב משלי שיר השירים וקהלת שאר קיטעא
כתיב על דבר קהלת פר"שה) שירים כנגד שלשה עולמות • העולם הזה יטבע
ביום הללתיך ולימות המשיח למנצח על השמינית ולעולם הבא בנבל עשור
(§ 980).

(4-16) אשר לשלמה למי שהשלום שלו ונוהג שלום עם בריותיו חמה
זורחת על הצדיקים ועל הרשעים ועושה שלום בין מלאכים שנ' עושה
שלום במרומוי שהמים אינן מכבים אשו של ברקים והברקים אין שורפים
המים חמה ולבנה וכוכבים של אש רצים והולכים ושלום ביניהם ואינם מזיקים
זה לזה וכן אתה מוצא ואש מתלקחת בתוך הברד שהיו יורדין שניהם כאחד
ולא היו מזיקין זה לזה וכן בהר סיני עביו ברד וגחלי אש בארץ אי אפשר
לישור לראות הארי אבל במרום השור והארי במרכבה ר' אומר מי שהשלם
לבנים מה שגור לאבות כי גר יהיה זרעך (ibid.).

(231, 237-240) ייסקני . . . שתי נשיקות אחד בעולם הזה ויפח באפיו
נישמת חיים ולעתיד לבוא ונתתי רוחי בכם וחייתם • פיהו ולא נשיקה
ביר (§ 981).

(229-231, 240-248) דבר אחר ייסקני מנשיקות פיהו אלו עשרת
הדברות ששטעו מפי הנבורה למה אמר מנשיקות שתי נשיקות אחת עשרת
הדברות ואחת קבלת התורה • כי טובים דודיך מיון מה היין תנחומין אף דברי
תורה תנחומין דכתיב בה תחומיך ישעשעו נפשי מה היין כל מה שמתישן
מישתבח אף ד"ת כל מה שמתישנן בגוף משתבחין ד"א כי טובים דודיך מיון
זה הלמוד תורה בילדותו דכתיב את מי יורה דעה וגו עתיקי מחלב עתיקי

משדים (ד"א מה יין אין מתקיים אלא בפחות שבכלים אף ד"ת אין מתקיימין אלא במי שדעתו שפילה) (ibid.).

(251-276, 287) ד"א כי טובים דודיק מיין לריח שמניך אי מה יין כל זמן שהוא מתיישן הוא חסר אף ד"ת כן ת"ל לריח שמניך טובים כשם שאין השמן חסר כך אין ד"ת חסירים ד"א למה נמשלו בשמן מה שמן רפואה לאדם מצהיל פנים כך ד"ת מאירות עינים רפאות תהי לשרך ד"א למה נמשלו בשמן אם יתן קרטוב שמן בתוך חבית של מים קורטוב יוצא כנגדו כך מי שהוא מלא חכמה הכנים דברי בטלה ד"ת יוצאין לפי מה שהוא ד"א לריח שמניך זה חזקה ודורו שנ' וחבל עול מפני שמן היה ר' חרקא אומר מן הדא אתה למד שריח הצדיקים יפה וניכר משל רשעים שכן הוא אומר ויקח משה את עצמות יוסף שהיה ריחו הולך וכן אתה מוצא ביצחק ראה ריח בני כריח שדה שהיה ריחו של יעקב ניכר מריחו של עשו יש שמן שיש לו ריח ואין לו מראה יכול אף ד"ת כן ת"ל שמן תורק שמך בשמן שמריקין אותו מכלי אל כלי וריחו נודף ומראהו נאה ד"א אם עשית התורה שנמשלה בשמן שמך הולך בכל העולם והאומות אוהבין אותך שנאמר על כן עלמות אהבוך אלו המלכויות שנאמר ועלמות אין מספר (תנחומא ד"א עלמות אהבוך העולם הזה ועולם הבא וכו') (ibid.).

(289-296) ד"א משכני בגלות על מנת אחריו נרוצה לעתיד לבא והבה אומר לה על כן משכתיך חסד עד עכשיו הייתי מקצר ימי השעבוד' שהיה גלוי לפני שאתם חוזרים לשעבוד אבל עכשיו משכתי אתכם מן הגאולה משתנאלו בפעם הזאת אין אתם חוזרים לשעבוד ד"א מי שמשכנו ביד חבירו הוא רין אחריו שלא בטובתו (§§ 981-982).

(298-301) ד"א הביאני המלך חדריו שעתיד המקום להראות לישראל את גנוי המרום והחדרים שבשמים ד"א הביאני המלך חדריו אלו חדריו גן עדן (§§ 982).

(310-321, 337-338) ד"א אמרו ישראל כך אנו שמחים מכל מתנות שנתת לנו מי של למה הדבר דומה למלך שאמר לאשתו אי איפשי בך הרי כל שלי לפניך טולי כל מה שתצו וכל כלי טוב שאת יודעת קחי וצאי לבית אביך מה עשתה האכילתו והשקתו וקראה לעבדי בית אביה אמרי להם טלוהו במטתו והוליכוהו לבית אבא כיון שניעור משנתו אמר מי הביאני כאן אמרה לו אתה אמרת לי ברור לך הטוב והיפה ולכי לבית אביך נסתכלתי בכל קנייניך ולא מצאתי כלי חמדה יפה ממך כך אמרו ישראל טוב לי תורת פיך מאלפי זהב וכסף וכן הוא אומר ואתה מרבבות קדש ונאמר כי יעקב בחר לו יח

וכן הוא אומר ה' מנת חלקי אימתי אנו גילים ושמים כשעלו הגליות והשכינה בראשם כמה דאתמר ויעבר מלכם לפניו וה' בראשם (ibid.).

(344-364) דבר אחר נזכיר דודיך מי פעל לפניך כאברהם יצחק ויעקב כשאנו נכנסים לצרה אנו מזכירים לפניך מעשה האבות וזכרונם בא לפניך יותר מנסוך שהיה על גבי המזבח נזכיר דודיך מיין מה הדר הזה מושך חלב כך היה משה מושך חכמה מישרים אהבך זה אהרן ובניו בשלום ובמישור הלך אתי דבר אחר נזכיר דודיך זה היה רבי עקיבא מישרים אהבך זה היה בן עזאי וחביריו (ibid.).

(365-370) שחורה אני ונאווה וכי אפשר לשחור להיות נאה משל למה הדבר דומה לבת מלך שקלקלה בבית אביה ונזפה ויצאת והיתה מלקטת בשלפים והשחירה התחילו חברותיה מחסרות אותה מה היא אומר אל תראוני שאני שחרחר' ששופתני השמש לא דומה אדם שיוצא ממעי אמו כעור למי שהוא נאה ומתנוול שסופו לחזור להיות נאה (ibid.).

(374-375) כנפי יונה נחפה בכסף רבי יהושע בן פדיה אומר לא היה סוס שלא היה טעון עליו יותר מעשר רבוא של זהב (ibid.).

(410-416) דבר אחר לסוסיי זו המרייה שהמרו על הים לפי שיבש הבה המים והטיט לא יבש החחילו אומר זה לזה המים יכול הוא ליבש אבל לא הטיט דכתיב דרכת בים סוסים חומר מים רבים אמ' הבה ראויים היו הללו לאבד כסוסיו של פרעה אלא אעשה למען שמי להודיע את גבורתי (§ 983).

(442-443) עד שהמלך במסיבו עד שהשכינה בשמי מרום קבלו עליהם ישראל ואמרו כל אשר דבר ה' נעשה ונשמע (ibid.).

(445-455) דבר אחר צרור המור זה לילה שלקו הבכורות ד"א זה הפסק שהפסיק הבה בין מלחמת גוג לתחיית המתים דבר אחר שהיתה שכינה שורה בין שני הכרובים ומנין שעתיד הבה לחזור למקום שהיה דכתיב וירכב על כרוב למלך שסרחה עליו אשתו וכעס עליה והיו לו שני בנים ממנה ולפי שהיה בלבו לחזור נטל עמו אחד מן הבנים ואחד הניח אצלה (§ 984).

(460-463) אמר רבי ישמעאל איטבל הכפר זה בית המקדש בכרמי עין גדי מה כרמי עין גדי היו עושין ד' וה' פעמים בשנה כך עתידין הצדיקים להעמיד תולדות ד' וה' פעמים בשנה ויש אומרים כל בעילה ובעילה.

(773-788) דבר אחר הנך יפה רעייתי במתן צדקה ואין רעייתי אלא מפרנסתי ומעלה אני עליכם כשאתם מפרנסים את העניים כאלו לי אתם

מפרנסים דבר אחר רעייתי שאתם מרצים אותי לכל העולם בשבילכם אני מטיב להם • הנך יפה בגמילות חסדים וישראל אומרים הנך יפה דודי כשתפרע מן האומות אף נעים כשתשלם שכר ליריאתך • אף ערשנו אלו עשרת השבטים שגלו לפנים מנהר סמבטיון שעתידין גלות יהודה ובנימין לילך אצלם ולהביאם כדי שיזכו עמהם לימי המשיח ולחיי העולם הבא שנאמר בימים ההם ילכו בית יהודה וגו' שנאמר בפאת מטה ובדמשק ערש שלא שמר הבה אלא אחד משמונה דכתיב בפאת מטה הרי לך שתי פאות שתי יריכים שתי רגלים המטה כלה להיכן הלכה לפנים מדמשק (§ 985).

שושנת העמקים כדרך שהשושנה הזו נאה כך ישראל נאים במעשיהם בין האומות • ד"א מדבר במביאי בכורים שהיו מעטרים הבכורים והשור של שלמים הולך לפניהם וקרניו מצופות זהב ועטרת של זית בראשו להודיע שהבכורים מזו' מינים והחליל היה מכה לפניהם הגיעו לעזרה היו אומרים ארוממך ה' כי דליתני (ibid.).

ד"א כתפוח בעצי היער שכל הגוים עובדים ע"ז והוא מזמן (מזמן 1.) לעצי היער שהם אילני סרק שאין בהם ממש (§ 986).

שמאלו תחת לראשי זה אהרן וימינו תחבקני זה משה שנ' מוליך לימין משה וכתיב נחית כצאן עמך ביר משה ואהרן • ד"א שמאלו תחת לראשי שמאלו של הבה' מרחקת וימינו מקרבת • ד"א שמאלו תחת לראשי אלו ענני שהם מקיפין את ישראל מלמעלה ומלמטה (ibid.).

[השבעתי] . . . במה השביעם בצבאות במי שהוציא את ישראל ממצרים ד"א בישראל שנקראו צבאות כמלך שנודר בחיי בנו או באילות השדה במי שהוא מועז את המדבר שנאמר קול ה' יחולל אילות (ibid.).

ד"א קול דודי כיון שישמיע קול השופר עשרים זוועות באים לעולם עשרה מקומות נהגנים ועשרה מקומות נשרפין מלמד שאין הפתח נפתח כולו כאחת אלא אליהו ז"ל בא לעיר אחת ונעלם מחברתה ומדבר עם האיש ונעלם מחבירו (ibid.).

השמיעני את קולך זה משה שנאמ' משה ידבר והיה מדבר וכל ישראל שומעים • ד"א השמיעני את קולך כשאתם מתפללים בקול גבוה קולכם ערב (ד"א כי קולך ערב כשעלה על ההר ומראך נאווה כשהוריד מן ההר את הלוחות בידו) (ibid.).

אחזו לנו שועלים אלו המצריים הזקנים שועלים קטנים אלו בניהם יהיו לישראל רעים מן הגדולים שנ' ויעש להם בתים ותינוקי ישראל

נתפשים על ידיהם מחבלים כרמים אלו הגדולים וכרמינו סמדר אלו היונקים (ibid.).

על משכבי בלילות בשעה שעקד אברהם את יצחק בני על גבי המזבח אחזתיו ולא ארפנו זה דוד כשתפס הגורן מיד ארונה היבوسی ומצא גולגלתו של ארונה תחת המזבח ולא פסל המקום את קרבנות ישראל.

(946-957) [מי זאת עולה מן המדבר] . . . וכי מן המדבר העלה אותם אלא מלמד על חבתן של ישראל שהם חביבים לפני המקום כמציאה שאדם מוצא במדבר לקיים מה שנאמר ימצאהו בארץ מדבר ואומר אני ידעתוך במדבר כענבים במדבר כתימרות העשן מה העשן כל מקום שהוא הולך הוא מצר כך היו ישראל מצרין לסיחון ולעוג ול"א מלכים מקוטרת בזכות מר זה אברהם מה המר הזה ראש לכל הבישמים כך היה אברהם ראש לכל הצדיקים ולבונה זה יצחק בדרך שמקטירין לבונה על גבי המזבח כך יצחק נעקד על גבי המזבח מכל אבקת רוכל זה יעקב כמה שנאמר ויאבק איש עמו ד"א מקוטרת מור ולבונה זה משה ואהרן מכל אבקת רוכל אלו שבעים זקנים (ibid.).

(958-967) ד"א הנה מטתו שלשלמה של מי שהשלום שלו זה בית המקדש ששים גבורים סביב לה כ"ד משמורות כהונה כ"ד משמורות לוי' וי"ב שבטים כלם אחווי מעשה הטוב כמא דאתמר אישר לקחתי מייד האמורי בחרבי בחרבי זה מעשה הטוב ובקשתי זו תפלה ד"א כלם אחווי חרב זה חרבו של אברהם אבינו שנא' ויקח את המאכלת מלומדי שהם מלמדים את בניהם ולמדתם אותם את בניכם מלחמה מלחמתה של תורה (ibid.).

(985-993) ד"א אפריון עשה לו זו ברית עולם מעצי הלבנון זה בית המקדש כד"א אל אלהים ה' דבר ויקרא ארץ מציון מכלל יופי עמודיו עשה כסף אלו ההרים שהם עומדים על הארץ כעמודים רפידתו זהב זה הרקיע שהוא תטללו של עולם מרכבו ארנמן זה כסא הכבוד תוכו רצוף אהבה אלו האבות ד"א אלו נפשות הצדיקים שנ' בעבור אברהם אוהבי וכן הוא אומר להנחיל לאוהבי יש (ibid.).

(996-1012) ד"א זה ביום חתונתו בסיני וביום שמחת לבו באהל מועד צאנה וראנה במלך שלמה במלך שהשלום שלו בעטרה שעטרה לו אמו על הים ה' ימלוך לעולם ועד אמר להם הקדוש ברוך הוא כביכול אתם קשרתם כתר מלכות בראשי אין אתה מוצא בספר יחזקאל צבאות לומר כל הימים ישאחם בגולה אין לי חיילות ומלכות עד שתחזרו למלכותכם שנאמר ועלו

מושיעים בהר ציון לשפוט את הר עשו והיתה לה' המלוכה ואומר ה' מלך עולם ועד אבדו גוים מארצו ביום חתונתו אלו ימי המשיח שנמשל הבה כחתן כמשוש חתן על כלה וביום שמחת לבו בבניין בית המקדש וגלתי בירושלים וששתי בעמי (§§ 987-988).

(1014-1017) הנך יפה רעיתי אלו הזקנים הנך יפה עניך יונים מה העינים הללו נתונים בגובה של ראש כך היו יושבים בלשכת הגזית וקמת ועלית מה העינים מאירים לגוף אף דבריהם מאירים לכל ישראל והיה אם מעיני העידה מבעד לצמתך אימתי אתם משובחים כשאתם מצומתים לפניו ועשויים אגודות אגודות ד"א כשאתם עושים דברי תורה בצנעה (§ 988). (1018-1022) ד"א שערך בעדר העזים שגלשו מהר גלעד אלו ישראל כשהלכו למדין שיניך כעדר הרחלים בביאתם ממדין זכין מעריות ומע"ז ולמה נמשלו לעדר שלא נבחרו לקרבן אלא הקצובות כך לא נבחרו למדין אלא הכשרים שבכולם מתאימות שלא נסתכלו בני מדין לא בהליכתן ולא בחזירתן (ibid.).

(1024-1027) כחוט השני זה חוט הפרכת שהיה מבריל בין העם לכה"ג ד"א זה כניסתו של משה למשכן וישמע את הקול מדבר אליו לכך נאמר ומדברך נאווה ד"א ומדברך נאווה אלו הנביאים (ibid.). (1029-1031) ד"א כמגרל דור צואריך במקום שהיו ישראל נותנים הודיה למקום אלף המגן תלוי עליו זה בית יער הלבנון ד"א אלף המגן תלוי עליו זה היה אברהם שנאמר לו אנכי מגן לך (ibid.). (1032, 1033) ד"א שני שדיך (זה משה ואהרן) הרועה בשושנים זה היה יהושע וכלב (ibid.).

(1040-1050) אתי מלבנון מבית המקדש על שם שמלבן עונותיהם של ישראל מראש שניר וחרמון זה הליכתם מ"ה מסעות אריות אלו היו מלכים שעברתם ביניהם שהיו רעים מן אריות ומהררי נמרים לבבתי אחותי כלה מ"ל ה"ד לתינוקות בת מלכים שלח המלך אליה ראה אחת מעיניה ושיבחה אילולי ראה אותה בכל גופה עא"כו (ibid.).

(1055-1062, 1072, 1081-1083) ד"א נופת תטופנה אלו שני משיחים נן נעול זה הקין שלחך פרדם רמונים מה רמונים נאים כך ישראל נאים במעשיהם מעין גנים שעתיד הבה לטהר את ישראל מעונותיהם עורי צפון שאין הצדיקים צריכים לעתיד לבא מיני בשמים שרוח צפון עתיד להיות זוחלת ומכבדת לפניהם כל מיני משמני גן עדן.

(1065-1071) ד"א שלחך פרדם זה הקטרת כפרים עם נרדים שהיה

כפרה עליהם שנ' ויתן את הקטרת ויכפר וכו' ד"א נרד וברכום זה היה בצלאל ואהליאב קנה וקמון זה אהרן וחור . . . (ibid.).

(1081-1085) (פסיקתא רבתי עורי צפון ובואי תימן מבאן אתה אומר שהצדיקים לע"ל אינם צריכים לא אפרסמון ולא כל מיני בשמים ורוח צפונית מרבצת וזולחת לפנייהם כל מיני סימני נן עדן וכו' . . .) ד"א עורי צפון ובואי תימן שהרוחות עתידות להכניס הגליות והב' נותן שלום והם נכנסות בפתח אחד לקיים מה שנאמר באתי לגני אחותי כלה (ibid.).

(842 כי חולת אהבה) מה החולה מצפה לרוחה כך ישראל מצפים לנאולה (ibid.).

(1169-1180) דודי צח כששומרים את התורה ואדום כשפרע מן האומות ראשו כחם פז בשעה שהוא מביא יסורין בניהנם קווצותיו תלתלים זה היה המזבח רוחצות בחלב אלו המדרשות לחיי כערוגת הבושם אלו הלוחות שפתותיו שושנים אלו האגדות שוקיו עמודי שש ביום שנכנס משה ועמד לפני כסא הכבוד אנה הלך דודיך ביום שנאמר ויבן מזבח תחת ההר שהיה ישראל סבורים שהר סיני קדושת עולם ולא היה אלא קדושת שעה דודי ררד לגנו ביום קרבנו של הבל ושל נח ושל מנוח ושל שלמה (§ 991).

(1209-1219) ד"א מי זאת הנשקפה זו גלות המשיח כדרך שהשחר יוצא ואפלה בורחת מלפניו כך אפילה נופלת על המלכיות כשיבא משיח ד"א מה חמה ולבנה בפרהסיא כך כשיגלה מלכות משיח היא באה בפרהסיא ד"א כשהמקום מביא טובה לעולם בהשקפה הוא מביאה שנ' וישקף ה' אל מחנה מצרים ד"א מה חמה ולבנה אין אורו של זה דומה לאורו של זה אף לעתיד לבא אדם מקבל לפי מעשיו (§ 992).

(1220-1227) ד"א אל גנת אנוז זה היה אברהם לראות הפרחה הגפן זה היה יצחק הנצו הרמונים זה יעקב ושבטיו ד"א אל גנת אנוז אלו ישראל שנתקדשו לפני הר סיני שנמשלו באנוז מה האנוז הזה אם הקשתו כולו מפעפע כך ישראל משנתקדשו נוחים נוחים • אמר ר' ווסי ב"ר יהודה מי שלא ראה אנוז מימיו ואינו יודעו סבור שאין בו כלום אלא עצים פעפעו הרי הוא מוציא אותו מגורות של אוכלים כך ישראל האומות שאין מכירים אותם אומרים בעונותיהם הם לוקים בדקו אותם הם מוציאים אותם מגורות של מצוה (ibid.).

(1310-1323, 1333-1334) מי זאת עולה מן המדבר למלך שנשא אשה שמה חבלתך אמך יציאת מצרים שהיתה הארץ מתחבל כיולדה שימני כחותם זה אברהם יקיים המילה כחותם על זרועך זה יצחק כשם

שחפילין נדבקין בזרוע כך יצחק נדבק בהבֵּה כי עזה כמות אהבה שאהב
הבֵּה ליעקב דכתיב ואוהב את יעקב רשפיה רשפי אש לעתיד לבא זיוון
של ישראל יוצא באש של כסא הכבוד שנאמר והיה אור ישראל לאיש
(§ 993).

(1304-1309) מי יתנך כאח לי אלו שבעה דברים שמושיח עומד ומראה
לישראל גן עדן וכסא הכבוד קרח ועדתו גיהנם רשעים יורדין ודין רשעים
שכר הצדיקים ומחיה המתים (§ 994).

14 DAY USE
RETURN TO DESK FROM WHICH BORROWED
LOAN DEPT.

This book is due on the last date stamped below,
or on the date to which renewed. Renewals only:

Tel. No. 642-3405

Renewals may be made 4 days prior to date due.
Renewed books are subject to immediate recall.

Due end of FALL Quarter OCT 26 '71 20
subject to recall after —

REC'D LD NOV 28 71-5 PM 00

MAR 1 1977 40

IN STACKS

SEP 1 1976

REC. CIR. FEB 1 '77

JUL 14 1980

REC. CIR. JAN 26 1980

MAR 08 1998

LD21A-50m-2,'71
(P2001s10)476-A-32

General Library
University of California
Berkeley

U. C. BERKELEY LIBRARIES

C046753982

74 (1)

